

***Збірник
наукових праць
Національного
університету державної
податкової служби
України***

Електронне наукове видання

№ 2

Ірпінь – 2013

УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України: електронне наукове видання [Електронний ресурс] / Національний університет державної податкової служби України; гол. ред.: Л.Л. Тарангул. – 2013. – № 2. – Режим доступу <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html> . – Заголовок з екрана.

Схвалено Вченою радою Національного університету державної податкової служби України,
протокол № 5 від 23 січня 2014 року

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.
Рукописи рецензуються редакційною колегією.
Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.
При передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України» обов'язкове.

Адреса редакції: вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна
E-mail: finmarkets07@gmail.com

© Національний університет державної податкової служби України, 2013

Редакційна колегія:

Тарангул Л.Л., доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (голова редакційної колегії);
Онишко С.В., доктор економічних наук, професор
(заступник голови редакційної колегії);
Варналій З.С., доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;
Алексєєнко М.Д., доктор економічних наук, професор;
Андрущенко В.Л., доктор економічних наук, професор;
Внукова Н.М., доктор економічних наук, професор;
Дедекаєв В.А., доктор економічних наук, професор;
Корнєєв В.В., доктор економічних наук, професор;
Лісовий А.В., доктор економічних наук, професор;
Нейкова Л.І., доктор економічних наук, професор;
Опарін В.М., доктор економічних наук, професор;
Орланюк-Малицька Л.О., доктор економічних наук, професор;
Пасічник Ю.В., доктор економічних наук, професор;
Ріппа С.П., доктор економічних наук, професор;
Старостенко Г.Г., доктор економічних наук, професор;
Швабій К.І., доктор економічних наук, професор;
Шелудько Н.М., доктор економічних наук, професор;
Белінська Я.В., доктор економічних наук, професор;
Береславська О.І., доктор економічних наук, доцент;
Воронкова О.М., доктор економічних наук, доцент;
Кірілова Н.В., доктор економічних наук, доцент;
Заєць С.В., кандидат економічних наук, доцент;
Калач Г.М., кандидат економічних наук, доцент;
Клюско Л.А., кандидат економічних наук, доцент;
Коваленко Ю.М., кандидат економічних наук, доцент;
Мацелюх Н.П., кандидат економічних наук, доцент;
Мельник О.В., кандидат економічних наук, доцент;
Пернарівський О.В., кандидат економічних наук, доцент;
Позднякова Л.О., кандидат економічних наук, доцент;
Унінець-Ходаківська В.П., кандидат економічних наук, доцент
(відповідальний секретар).

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Галузь науки: економічні науки

Засновник та видавець Національний
університет державної податкової
служби України

Електронне наукове
видання

№ 2, 2013

УДК 33 + 657

ЗМІСТ

<i>Болдова А.А., Бреус К.М., Вітренко Л.О.</i> Інтеграція ринку фінансових послуг у глобалізоване світове середовище	6
<i>Боримська К.П.</i> Захист бухгалтерської інформації в обліковій політиці з метою оподаткування: організаційні аспекти	14
<i>Воронкова О.М.</i> Інституціональні засади податкового менеджменту.....	22
<i>Воронченко О.В., Жешко С.М.</i> Особливий податок на цінні папери в Україні..	34
<i>Ганусик Ю.Б.</i> Причини та наслідки інфляції: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	42
<i>Говорушко Т.А., Обушина Н.І., Собко Н.М.</i> Особливості управління системою фінансової логістики підприємства в ринковому середовищі.....	53
<i>Горбачова А.О.</i> До питання формування пруденційної політики у контексті ризик-орієнтованого підходу до регулювання фінансової системи	63
<i>Ільєнко О.В.</i> Формування маркетингової складової стратегії міжнародної підприємницької безпеки.	70
<i>Ланова М. І.</i> Державна підтримка переробних підприємств АПК через механізм справляння ПДВ	79
<i>Мацелюх Н.П.</i> Асиметрія інформації, як фактор дисбалансів ціноутворення на фінансовому ринку: теоретичний аспект.....	88
<i>Мігус І.П.</i> Економічний підхід та пошук оптимальних шляхів фінансування системи освіти	96
<i>Міночкіна О.М.</i> Синтез наукових напрямів і підходів стосовно проблем дослідження власності	104
<i>Панасюк О.В.</i> Генезис системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні	118
<i>Параниця Н.В.</i> Взаємодія фінансових і промислових секторів економіки України: аналіз показників	129

<i>Побулавець Н.Л.</i> Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економіку	137
<i>Савченко К.В.</i> Можливості використання фінансової політики держави для стабілізації національної економіки	144
<i>Сидоренко О.М.</i> Ключові управлінські механізми в системі державного фінансового контролю	156
<i>Сотніченко О.А.</i> Митне регулювання товарообігу в контексті міжнародної інтеграції	165
<i>Унинець-Ходаківська В.П.</i> Сучасна фіскальна політика на фінансових ринках	177
<i>Черкасова С.В., Сороківська М.В.</i> Перспективи розвитку діяльності ІСІ у вітчизняній системі інституційного інвестування.....	187
<i>Шара Є.Ю.</i> Деякі особливості оцінки запасів	198

УДК 338.658.152

Болдова А.А., Бреус К.М., Вітренко Л.О.

ІНТЕГРАЦІЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У ГЛОБАЛІЗОВАНЕ СВІТОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті досліджується вплив глобальної інтеграції на розвиток ринку фінансових послуг України, висвітлюється ряд об'єктивних факторів, що спричинили посилення розвитку інтеграційних процесів на ринку фінансових послуг, окреслено ряд позитивних зрушень від вищеназваних процесів та проаналізовано переваги від інтеграції ринку фінансових послуг у глобалізоване світове середовище.

Ключові слова: *ринок фінансових послуг, розвиток ринку фінансових послуг, глобалізація, глобалізаційні процеси, інтеграція, інтеграційні процеси, глобальна інтеграція.*

Постановка проблеми. Ринок фінансових послуг є тим середовищем, в якому відбувається обмін фінансовими ресурсами, надання кредиту та мобілізація капіталу. Об'єктивною підставою функціонування ринку фінансових послуг неспівпадають потреби у фінансових ресурсах з наявністю джерел задоволення цієї потреби. Закономірним тут є той факт, що обмін фінансовими ресурсами не обмежується кордонами однієї країни, а відбувається між фінансовими ринками різних країн.

Зважаючи на вищеописане, сучасна ринкова економіка характеризується складною системою господарювання, в якій тісно взаємодіють фінансові інститути різних країн, і система такої взаємодії, утворює світовий ринок фінансових послуг.

Україна, як і багато інших, стала частиною до світового господарства. Причиною цього залучення є гостра потреба у власних інвестиційних ресурсах, необхідних для розвитку економіки, що викликає низки проблем, серед яких основними є:

- визначення внутрішнього інвестиційного потенціалу та засобів його використання для впорядкування діяльності позичальників капіталу й фінансових посередників;
- забезпечення стабільного розвитку і функціонування ринку фінансових послуг в цілому;
- пошук шляхів вирішення проблем інвесторів та їх захист, перш за все, дрібних і найменш захищених.

Доцільно врахувати і досвід економічно розвинутих країн, який свідчить, що добре налагоджена діяльність банківських і небанківських фінансових інститутів, страхових і пенсійних фондів, фінансових посередників та інституційних інвесторів сприяють стабільності ринку фінансових послуг країни та її економічно-соціальних систем. Рівень розвитку ринку фінансових послуг виступає індикатором зрілості ринкових відносин країни, що існує в системі світової глобалізації.

Тому актуалізується ретельне вивчення особливостей розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг в умовах глобалізації, аналізу впливу глобалізаційних процесів на розвиток національного фінансового простору, дослідження тенденцій, що склалися у межах вітчизняного і міжнародного ринків фінансових послуг. Таким чином, одним із головних завдань держави в умовах розвитку світової глобалізації є ефективне використання переваг від інтеграції до світової економіки та одночасне обмеження негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню проблеми розвитку ринку фінансових послуг та його значення для економічного зростання країни приділяється значна увага як вітчизняними, так і зарубіжними вченими.

Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням цієї проблеми, слід виокремити таких авторів: з питань місця та ролі ринку фінансових послуг як складової фінансової системи країни – О.І. Барановського, В.М. Лютого, С.В. Онишко, В.П. Унінець-Ходаківської, В.М. Шелудько; з питань розвитку фінансового посередництва – А.М. Єрмошенка, Л.М. Волощенко, Л.В. Козиної, М.І. Макаренка, М.І. Савлука; з проблем формування моделі розвитку фінансового ринку – С.І. Архієреєва, Я.В. Зінченка, В.В. Корнеєва та багатьох інших.

Слід також підкреслити, що проблеми розвитку ринку фінансових послуг перебувають у центрі уваги зарубіжних вчених, серед яких можна назвати Ф. Алена, Р. Бернарда, Б. Борна, А. Бута, М. Квинтина, Р. Левіна, А. Маддалоні, Я. Міркіна, М.У. Тейлора, П. Хартмана та інших.

Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики, вона потребує подальшого розвитку. Так, незначна увага приділяється проблемам розвитку ринку фінансових послуг в межах окремих його сегментів. Аналогічна ситуація спостерігається і в дослідженнях, присвячених ролі фінансових посередників. Також недостатньо чітко сформульована стратегія розвитку ринку фінансових послуг в умовах фінансової глобалізації.

Мета статті. Мета статті полягає у висвітленні сучасного стану ринку фінансових послуг в умовах глобалізаційних процесів. Завдання статті: вивчення впливу глобальної інтеграції на розвиток ринку фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Фінансова глобалізація і процес інтеграції ринків фінансових послуг у світову фінансову систему зумовлюють активізацію дій регуляторів щодо подальшого розвитку країни. Зростання зацікавленості міжнародних фінансових інститутів українським ринком фінансових послуг потребує виконання заходів із підвищення ефективності його функціонування і формування довгострокових програм щодо вдосконалення регулювання діяльності на ринку фінансових послуг України.

Насамперед потрібно забезпечити привабливість довгострокових інвестицій, підвищення ліквідності ринку фінансових інструментів і розширити перелік операцій і фінансових послуг, що створить умови для ефективного функціонування ринку фінансових послуг як механізму залучення додаткових, в тому числі іноземних, інвестицій у розвиток реального сектору вітчизняної економіки [3].

За умов світової глобальної інтеграції надзвичайно важливим завданням для кожної країни є забезпечення функціонування конкурентоздатного ринку фінансових послуг, зокрема ринку цінних паперів. Фінансування інвестицій в реальний сектор через канали ринку цінних паперів і залучення на ці цілі неспекулятивних вітчизняних та іноземних капіталів повинно стати найважливішим джерелом нового етапу промислового підйому. Ринок цінних паперів актуалізує приток капіталів із інших країн, тим самим підсилюючи оборот національних цінних паперів. Це дає змогу розширити спектр послуг зазначеної сфери, розвивати та закріплювати міжнародні фінансові зв'язки і забезпечити зростання показників національної економіки.

Розвиток ринку фінансових послуг передбачає стратегічну постановку завдань та підтримку їх виконання як з боку урядових, так і неурядових організацій. Розвиток інфраструктури ринків фінансових послуг вимагає об'єднання зусиль держави та професійних учасників цих ринків з метою забезпечення необхідного ресурсного потенціалу перетворень. Лібералізація функціонування ринків фінансових послуг передбачає створення умов для більшої самостійності та незалежності від держави їх учасників. Особливу увагу необхідно приділити просвітницькій діяльності серед населення України, яка б забезпечила підтримку впроваджуваних заходів населенням, підвищення його інвестиційної активності тощо [1].

Показники останніх років свідчать, що розвиток ринку фінансових послуг України призводить до низки позитивних зрушень, а саме:

- послаблює жорсткість впливу умов торгівлі на економічне зростання країни;
- підтримує диверсифікацію індустриальної бази;
- посилює дієвість експортно-орієнтованої моделі економіки;
- сприяє зменшенню рівня бідності населення.

Але слід наголосити на деяких вагомих бар'єрах, що заважають інтенсивності позитивних зрушень у розвитку ринку фінансових послуг, зокрема це низький рівень концентрації фінансових інститутів ринку та диверсифікації фінансових інструментів; недостатній рівень розвитку основних елементів ринку капіталу; недосконале корпоративне управління, і, як наслідок, низьке стимулювання внутрішньої стабілізації накопичень.

Усталеність фінансового сектору в передових країнах відображає його найважливішу роль у розвитку економіки, насамперед щодо накопичень. Щодо рівня розвитку фінансового сектору в Україні, то він не відповідає вимогам, які могли б розв'язати низку актуальних проблем країни і забезпечити стабільний розвиток реального сектору економіки [1, с.94].

Відчутними є вплив і переваги від глобалізаційних процесів на ринок фінансових послуг України. Так темпи приросту доходів від надання фінансових послуг українськими компаніями наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Обсяги фінансових послуг у 2010-2012 роках, млн.грн.

За видами установ (показники на кінець періоду)	2010	2011	2012	Темпи приросту	
				2011/10	2012/11
				%	%
Страхові компанії -надходження валових страхових премій	24008,6	20442,1	23081,7	-14,9	12,9
Кредитні спілки -видані кредити -внески на депозитні рахунки	5572,8	3909,1	3349,5	-29,9	-14,3
	3951,1	2959,3	1945,0	-25,1	-34,3
Фінансові компанії	19610,1	24236,6	29303,8	23,6	20,9

Джерело: розраховано авторами за даними [1].

За 9 місяців 2011 року спостерігається тенденція щодо збільшення обсягів надання фінансовими компаніями кредитів за рахунок власних коштів, позик та операцій з переказу грошових коштів порівняно з аналогічним періодом минулого року. За 9 місяців 2011 року відбулося скорочення обсягів надання послуг фінансовими компаніями факторингу, обміну валют та гарантій порівняно з відповідним періодом 2010 року.

Кількість кредитних установ станом на 30.09.11 у порівнянні з аналогічною датою минулого року зменшилася на 59 одиниць або на 7,9%. Зменшилася кількість кредитних спілок, яка на кінець III кварталу 2011 року становить 610 одиниць, що на 10,2% (69 одиниць) менше за показник аналогічного періоду минулого року – 679. За 2009 – 2010 рр. кількість інших кредитних установ постійно зростала і станом на 30.09.11 становила 48 одиниць. Порівняно з аналогічним періодом минулого року кількість інших кредитних установ зросла на 10 одиниць, або на 26,3 %.

За 9 місяців 2012 року відстежується тенденція зростання деяких показників страхової діяльності. Так, при зростанні на 37,4% обсягів чистих страхових премій, на 10,7% зросли обсяги сформованих страхових резервів. На 6,6% зріс обсяг активів, визначених законодавством для представлення коштів страхових резервів. Страхові виплати страхувальникам-фізичним особам за 9 місяців 2011 року становили 1 652,9 млн. грн. (47,5% від загальних валових виплат), що на 9,3% менше, ніж за відповідний період 2011 року.

Доцільно зауважити, що протягом останніх років державні органи виконавчої влади здійснили низку заходів і ухвалено відповідні нормативно-правові документи щодо концептуальних засад подальшого розвитку й удосконалення функціонування ринків фінансових послуг України за умов впливу на нього глобалізаційних процесів, що відбуваються у світі. З метою розвитку названої сфери було розроблено та видано розпорядження «Про затвердження Плану заходів з розробки Стратегії розвитку ринків фінансових послуг на період до 2015 року» від 27.10.2005 № 4822 [3, с. 50].

Названий план заходів передбачає необхідність зміцнення небанківського фінансового сектору, залучення міжнародної технічної допомоги, забезпечення інформування громадськості, публічне обговорення проекту.

Таким чином, очевидним є позитивний вплив фінансової глобалізації та міжнародних фінансових потоків на вітчизняний ринок фінансових послуг.

Але позитивні тенденції щодо зростання обсягів фінансових ресурсів повинні бути підкріплені належним рівнем та підтримкою з боку держави через ефективну систему державного регулювання. Саме держава повинна визначати й контролювати правові основи ринкових відносин, установлювати базові правила економічних стосунків учасників ринку, насамперед права власності. Для ефективного розвитку ринку фінансових послуг необхідно гармонійно поєднувати два напрями регулювання, а саме регулювання держави та ринкове регулювання. Регулювання ринку фінансових послуг на сучасному етапі перебуває під відчутним впливом міжнародних стандартів та кодексів.

В умовах глобалізації Україна має обрати свій шлях інтеграції, не забуваючи про свої національні інтереси. Це можливо лише при потужній ефективній національній економіці. Без стабільної й ефективної національної фінансової системи повноцінна інтеграція в систему всесвітнього фінансового ринку неможлива.

Для українського фінансового сектору в 2012 році характерна тенденція зниження. При цьому банківська система залишається найбільш потужним сегментом приватного фінансового сектору України, а страховий ринок залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Про це свідчить те, що частка його активів в загальному обсязі активів небанківських фінансових установ становила 68 %. Позитивні зрушення стосуються і ринку недержавного пенсійного забезпечення, який є найбільш динамічним серед ринків небанківських фінансових послуг щодо сфери охоплення споживачів – фізичних осіб, а аналіз інвестиційних капіталовкладень в національну економіку показує достатню волатильність їхньої динаміки з чергуванням поживавлень та спадів. Зростаючі тенденції свідчать про інвестиційну привабливість України.

Сьогодні в Україні великий вплив на вітчизняний ринок фінансових послуг, окрім приватних іноземних фінансових установ, мають міжнародні фінансові організації й фінансова діяльність уряду. Слід зазначити, що ринок фінансових послуг є тією ланкою, через яку фінансова глобалізація впливає на вітчизняну економіку. Хоча саме він став відправною точкою поширення кризових тенденцій в економіці країни.

У стратегічній перспективі Україна має повністю інтегруватися до глобальної фінансової системи та стати її повноправним учасником, але це створює нові умови функціонування внутрішнього фінансового ринку, нові правила поведінки українського бізнесу, нові принципи державного управління тощо. У таких умовах необхідна розгорнута, цільова підготовка України, її фінансової системи, а також окремих учасників ринків фінансових послуг до глобальних правил функціонування. Зауважимо, що це має відбуватися з урахуванням національних інтересів та інтересів українського бізнесу в цілому, без загрози економічній та фінансовій безпеці держави [3].

Незважаючи на низку якісних кроків, які націлені на наближення ринку фінансових послуг України до світового є така одна проблема, як психологія ринку. Низька фінансова грамотність українців призводить їх до економічної залежності. Люди не використовують у повному обсязі фінансові інструменти, які сьогодні є на фінансовому ринку України, щоб заробити, накопичити або зберегти капітал. Розуміння фінансових процесів має стати невід'ємною частиною життя людини.

Таким чином, для повноцінної участі у глобальному процесі формування світової фінансової системи на рівноправних умовах національному ринку фінансових послуг необхідно:

1) удосконалити правову базу для усунення асиметричного розвитку серед представників фінансового посередництва (банківських та небанківських інституцій) з посиленням конкуренції, поміж яких створюватимуться передумови для подальшого розвитку ринку фінансових послуг;

2) сприяти регіональній збалансованості ринку фінансових послуг, впровадженню нових технологій, розробки та диверсифікації послуг, що надаватимуться клієнтам, супроводжуватимуть зростання капіталізації, яка необхідна для обслуговування національної економіки [2];

3) створити умови для інтеграції банківської системи у світовий фінансовий простір шляхом адаптації вимог ринків фінансово-банківських послуг;

4) інституціональний розріз ринку фінансових послуг вказує на наявність великої кількості дрібних і фінансово слабких банків та недостатню кількість інших фінансово-кредитних установ. Отже, на наш погляд, необхідним стратегічним напрямком є фінансова консолідація як банківських, так і небанківських фінансових інституцій, яка, збільшуючи капіталізацію основних посередників на ринку фінансово-банківських послуг, дозволить сконцентруватись на всебічному розвитку та диверсифікації послуг, що надаються на ринку;

5) покращити якість та надійність корпоративного управління та керівництва на ринку фінансових послуг повинно знайти своє відображення з урахуванням зарубіжного досвіду та національних особливостей.

Проте здійснюючи стимулювання вітчизняного ринку фінансових послуг та його інтеграцію і світовий економічний простір, варто турбуватись й про економічну безпеку держави. Тобто в сучасних умовах необхідно здійснювати збалансовану фінансову політику, що базуватиметься на визнанні первинності реального сектору економіки в реалізації ефективної стратегії розвитку ринку фінансових послуг як джерела інвестиційних ресурсів для національного виробництва.

Висновки. Отже, можна сказати, що основними пріоритетами для подальшого розвитку ринку фінансових послуг України в умовах глобалізації та інтеграції у світовий фінансовий простір є захист економіки від можливих ризиків і криз та забезпечення сталого економічного зростання. Для цього повинні бути забезпечені такі вагомні чинники:

- зміцнення інституційної основи фінансової сфери, зокрема удосконалення правової бази для усунення асиметричного розвитку серед представників

фінансового посередництва (банківських та небанківських інституцій) з посиленням конкуренції, поміж яких створюватимуться передумови для подальшого розвитку ринку фінансових послуг;

- розширення асортименту та популяризація фінансових послуг міжнародного рівня, що забезпечить фінансово-потужне та конкурентоздатне середовище послуг;

- сприяти регіональній збалансованості ринку фінансових послуг;

- підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Це дасть змогу підняти ринок фінансових послуг на новий рівень, збільшити доходи і розширити коло учасників даного ринку.

Підводячи підсумок, слід зауважити, що Україна поступово інтегрується до міжнародних фінансових ринків і наслідки глобалізаційних процесів стають дедалі відчутнішими для української фінансової системи. Позитивний чи негативний вектор змін від глобалізації залежить від рівня розвитку національної економічної та фінансової систем країни. Беручи до уваги той факт, що чим могутніша фінансова система країни, тим більше позитивних результатів вона може одержати від процесу глобалізації, в Україні слід виробити таку політику, що буде здатна протистояти викликам фінансової глобалізації, запобігати негативним наслідкам.

Список використаних джерел:

1. Бобров Є.А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку//Фінанси України.- 2011. – № 4. – С. 88–94.
2. Малютін О.К. Оцінка фінансового сектору та його значення в економічному розвитку України//Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 92–100.
3. Юрій С.І., Луцишин О.О. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 48–59.
4. Ящук В.В. Ринки фінансових послуг як складова системи економічного розвитку // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 115–121.

Подано до редакції 11 листопада 2013 року

Болдова А.А., Бреус К.Н., Витренко Л.А.

Интеграция рынка финансовых услуг у глобализованное мировую среду

Исследуется влияние глобальной интеграции на развитие рынка финансовых услуг Украины, освещается ряд объективных факторов, которые усиливают развития интеграционных процессов на рынке финансовых услуг, обозначено ряд позитивных сдвигов от вышеназванных процессов и проанализированы преимущества от интеграции рынка финансовых услуг в глобализованную мировую среду.

Ключевые слова: рынок финансовых услуг, развитие рынка финансовых услуг, глобализация, глобализационные процессы, интеграция, интеграционные процессы, глобальная интеграция.

Boldova A.A., Breus K.N., Vitrenko L.O.

Abstract: This article examines the impact of global integration on the development of the financial market of Ukraine, highlighted a number of objective factors that led to the strengthening of integration processes in the financial services market, outlined a number of improvements to the above processes and analyzes the benefits of the integration of financial services in globalized world environment.

Keywords: financial services market, developing financial market, globalization, integration, integration processes, global integration.

Болдова Антоніна Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фінансових ринків Національного університету державної податкової служби України.

Бреус Ксенія Миколаївна – студентка 3-го курсу Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вітренко Людмила Олексіївна – студентка групи ФБДі-41 факультету фінансів та банківської справи Національного університету державної податкової служби України.

УДК 657

Боримська К.П.

ЗАХИСТ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ОБЛІКОВІЙ ПОЛІТИЦІ З МЕТОЮ ОПОДАТКУВАННЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто проблемні аспекти захисту бухгалтерської інформації, в т.ч. податкової, в системі економічної безпеки підприємства

Ключові слова: *бухгалтерська інформація, економічна безпека, облікова політика.*

Постановка проблеми. Сучасні умови ринкової економіки вимагають від підприємств істотної зміни методів управління. На перший план висуваються нові інструменти, концепції, в яких знаходить своє відображення інтеграція бухгалтерського обліку, контролю і економічного аналізу, планування в єдину комплексну систему. Така система дозволяє посилити економічну безпеку підприємства, гарантує підготовку обґрунтованих ефективних управлінських рішень на короткострокову та довгострокову перспективу.

Рівень управління підприємством значною мірою залежить від повноти, обґрунтованості та достовірності інформації, що міститься в підсистемі бухгалтерського обліку. Від того, як організовано бухгалтерський облік на підприємстві, значною мірою залежить рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання, особливо в умовах невизначеності й ризику підприємницької діяльності.

Згідно з чинним законодавством України організація бухгалтерського обліку на підприємстві належить до компетенції його власника або уповноваженого ним органу. Згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності, облікова політика організації формується її власниками, які повинні передбачити можливі бухгалтерські й податкові ризики, які відіграють суттєву роль у складі економічної інформації підприємства, що служить забезпеченню побудови ефективної системи захисту інформаційних знань в інтересах підвищення показників результативності та ефективності діяльності суб'єкта господарювання в цілому.

За таких умов належної уваги потребує розробка методології розвитку та вдосконалення інструментарію інформаційного забезпечення, орієнтованого на інтеграцію інформації бухгалтерського (фінансового, управлінського, податкового) обліку та зовнішньої інформації, як основи формування достовірної, повної і прозорої системи даних, необхідних для прийняття управлінських рішень, що гарантують економічну безпеку підприємства в цілому. При цьому двоїста природа інформаційної функції бухгалтерського обліку проявляється через необхідність надання об'єктивної та достовірної інформації про діяльність підприємства як внутрішнім, так і зовнішнім користувачам, і в той же час надання зовнішнім користувачам інформації, що не містить елементи комерційної таємниці суб'єкта господарювання. За таких

умов виникає гостра необхідність розробки механізмів захисту комерційної таємниці, яка може міститися, в тому числі і в даних бухгалтерського обліку, від небажаних впливів зовнішніх і внутрішніх загроз, а також чітке уявлення каналів поширення такої інформації, що є передумовою економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми обліково-аналітичного захисту бухгалтерської інформації, в т.ч. податкової, у системі управління підприємством знайшли відображення в працях: І.А. Аврової, І.В. Белоусової, П.С. Безруких, Ф.Ф. Бутинця, Л.В. Гнилицької, В.М. Добровського, В.Б. Івашкевича, В.В. Євдокимова, Н.П. Кондракова, Ю.А. Мішина, Л.В. Нападовської, В.Д. Новодворського, В.Ф. Палія, М.С. Пушкаря, Я.В. Соколова, В.В. Сопко та ін.

Мета статті. Метою статті є розкриття змісту концептуальних засад захисту бухгалтерської інформації, в т.ч. податкового змісту, в системі організації управління вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. За оцінкою експертів, щорічна втрата американського бізнесу від крадіжки виробничих і торгових секретів перевищує чотири мільярди доларів [1, с. 78]. Крім прямого викрадення, відбувається витік інформації, при цьому найбільш імовірними її джерелами є персонал, що має доступ до інформації; документи, що містять цю інформацію; технічні засоби та системи обробки інформації, в тому числі, лінії зв'язку, якими вона передається.

Кожен підприємець самостійно визначає перелік відомостей, які складають комерційну таємницю, керуючись при цьому положеннями Цивільного кодексу України [12], Господарського кодексу України [2], Податкового кодексу України [8], Закону України “Про інформацію” [5], Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції” [4], Постановою КМУ “Про перелік відомостей, що не складають комерційну таємницю” [9].

Статтею 505 Цивільного кодексу України (ЦКУ) визнано, що комерційна таємниця – це інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та важкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [12]. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які, відповідно до закону, не можуть належати до комерційної таємниці.

Предметом комерційної таємниці є відомості бухгалтерського обліку, пов'язані з господарською діяльністю підприємства, до яких можна віднести виробничу та технологічну інформацію, інформацію про управління, фінанси й іншу діяльність. Також до предмета комерційної таємниці підприємства можуть бути віднесені документи про переговори підприємства з потенційними контрагентами та методи ціноутворення; документи, пов'язані з

маркетинговими дослідженнями ринку; відомості про організацію праці і підбір працівників; інформація про умови зберігання документів, тобто відомості, що містять комерційну цінність.

Вивчення діючої практики та економічної літератури в сфері податкового обліку свідчить про те, що прозорість податкового обліку визначається наступними п'ятьма умовами:

- відповідність облікової політики для цілей оподаткування вимогам Податкового кодексу і особливостей господарської діяльності підприємства;
- достовірність бухгалтерського обліку;
- обов'язкове визначення порядку переходу від даних бухгалтерського обліку до даних податкового обліку;
- розробка системи реєстрів податкового обліку, яка передбачає набір певних форм звітних реєстрів, їх взаємозв'язок і послідовність заповнення;
- чіткий виклад правил податкового обліку майна, операцій в інструкції або стандарті з ведення податкового обліку.

Дотримання перерахованих положень зробить податковий облік достовірним, а значить, гарантуватиме економічну безпеку підприємства. Грамотно сформульована облікова політика підприємства в цілях бухгалтерського та податкового обліку є запорукою його економічної безпеки. У зв'язку з викладеним очевидно, що облікова політика у сфері оподаткування – це інструмент, за допомогою якого здійснюється процес реальної лібералізації системи податкового обліку, відбувається вдосконалення нормативної системи регулювання податкового обліку і податкових декларацій і відповідно інструмент економічної безпеки підприємства.

Підприємства самостійно визначають порядок розподілу прямих витрат на незавершене виробництво та готову продукцію (виконані роботи). Обраний порядок необхідно закріпити в обліковій політиці підприємства для податкового обліку. Застосовувати його слід не менше двох податкових періодів. Правильна облікова політика для податкового обліку – це не тільки внутрішній документ підприємства, що закріплює вибір одного з декількох альтернативних варіантів обліку, але й один із інструментів ефективного управління ним, що служить запобігання податкових злочинів і підвищує в цілому економічну безпеку підприємства. Для реалізації інструмента гарантування економічної безпеки розроблена облікова політика підприємства повинна містити:

- елементи податкового обліку, вибір яких прямо вказаний в законодавстві, наприклад, метод оцінки матеріалів при їх списанні у виробництво;
- самостійно розроблені методи обліку, якщо їх розробка покладена на підприємство, наприклад, перелік прямих витрат для розрахунку податку на прибуток;
- обґрунтування використовуваного методу, тобто посилання на законодавство, що дозволяє його використовувати.

Оскільки не існує чітких і єдиних стандартів до структури податкових реєстрів, то інформація в них може бути сформована за різними ознаками. Слід зазначити, що існують особливості податкового обліку від того, виробниче це

підприємство чи торговельне, будівельне чи надає послуги. Податкові реєстри повинні відображати всі особливості податкового обліку підприємства. Таким чином, зміст податкових реєстрів залежить від прийнятої облікової політики підприємства.

Адекватно побудовані на підприємстві механізми зближення бухгалтерського й податкового обліку сприяють зниженню інформаційних ризиків, підвищуючи тим самим економічну безпеку підприємства.

Слід детально підійти до розробки методичних рекомендацій щодо зближення бухгалтерського і податкового обліку за допомогою облікової політики підприємства, розробленої для цілей оподаткування, які створюють інформаційне поле реалізації його економічної безпеки.

При цьому захист комерційної таємниці повинен відповідати принципам системності, тому вимагає розробки концепції інформаційної безпеки підприємства. Вважаємо, що така концепція повинна бути побудована з використанням механізму захисту конфіденційної інформації, що містить комплекс організаційних, технічних і соціально-психологічних засобів захисту інформації.

Організаційні засоби захисту спрямовані на обмеження можливого несанкціонованого фізичного доступу до документів, які містять конфіденційну інформацію, в тому числі в комп'ютерних мережах.

Суб'єкт господарювання повинен мати затверджений перелік конфіденційної інформації, Положення про режим конфіденційності з передбаченими детальними заходами щодо збереження конфіденційної інформації, з якими повинен бути ознайомлений кожен працівник під розписку. Доцільним вважаємо розробку Положення про комерційну таємницю, у якому чітко зазначено, які відомості є комерційною таємницею, порядок віднесення їх до таких, умови зберігання, а також працівники підприємства, які можуть передавати закриті відомості представникам державних органів і організацій. Таким чином, Положення захищає власника від втрати, несанкціонованого доступу, спотворення, псування або знищення конфіденційної інформації, а також обмежує коло осіб, які мають до неї доступ, повний або частковий, залежно від посади, яку вони обіймають.

Доступ до відомостей, що становлять комерційну таємницю, надається працівнику виключно для виконання обов'язків згідно з трудовим договором або для виконання інших доручень роботодавця. Ступінь доступу кожного з працівників до такої інформації визначається роботодавцем самостійно, а умови користування – локальними нормативно-правовими актами і трудовим договором. В останньому зазначаються зобов'язання щодо дотримання працівником нерозголошення комерційної таємниці і наслідки недотримання цього зобов'язання. Умови матеріальної відповідальності працівника за розголошення комерційної таємниці можуть бути передбачені як угодою, так і окремою угодою про матеріальну відповідальність.

Крім того, важливим є наявність посадових інструкцій, де визначається коло уповноважених працівників підприємства і відомості, що містять комерційну таємницю, з якими працівник має право працювати, порядок

роботи з ними. У посадових інструкціях співробітників бухгалтерської служби підприємств, які мають справу з бухгалтерськими даними, що містять комерційну таємницю, важливо вказати види відповідальності за розголошення комерційної таємниці.

Обґрунтованими вважаємо пропозиції О.М. Рим [10, с. 138] з приводу встановлення обмеженого терміну дії зобов'язань про неконкуренцію після припинення трудових правовідносин. Термін таких обмежень у зарубіжних країнах, як правило, не перевищує 3-х років з моменту припинення трудового договору, що безперечно, є правильним, адже необмежені у часі зобов'язання працівника можуть призвести до того, що він повністю втратить кошти до існування і здатність забезпечити себе.

Технічні засоби передбачають використання засобів програмно-технічного характеру, насамперед на обмеження доступу співробітників компанії, особливо тих, хто працює з комп'ютерними системами, до інформації, звертатися до якої вони не мають права. Згідно з Живко З.Б. [3, с. 171], крім організаційних схем та інструкцій, важливими є комунікаційні зв'язки. Фахівці пропонують такі напрями технічного захисту: використання засобів контролю за включенням живлення і завантаження програмного забезпечення; встановлення паролів; шифрування і спеціальні протоколи зв'язку; додаткова перевірка апаратури; "цифровий підпис" та інші [7].

До соціально-психологічних заходів захисту конфіденційної інформації належать бесіди та проведення занять з працівниками з приводу впровадження новітніх технологій, їх пропозицій і повторне попередження про відповідальність за розголошення конфіденційних відомостей. Правильно організований підбір працівників, розвиток їх зацікавленість в успіхах підприємства дозволять звести до мінімуму плинність кадрів, втрати інтелектуального потенціалу підприємства і можливість розголошення конфіденційної інформації.

Крім того, такі обов'язки можуть покладатися на спеціальний відділ, відповідальний за підбір кадрів, високий рівень безпеки комерційної та промислової таємниці і забезпечення керівництва інформацією про стан справ для прийняття важливих як стратегічних, так і тактичних рішень, що впливають на діяльність суб'єкта господарювання.

Говорячи про соціально-психологічні заходи, окрему увагу слід приділити працівникам бухгалтерської служби, оскільки виконуючи покладені на них обов'язки, бухгалтери працюють з великою кількістю даних, що мають конфіденційний характер. Приміром, інформацію про структуру собівартості і ціноутворення на підприємстві бухгалтер не повинен розголошувати не лише працюючи на підприємстві, але й після свого звільнення.

Виходячи із даних антирейдерського союзу підприємців України, 82 % загроз реалізується власними співробітниками фірми або при їх прямій чи опосередкованій участі; 17 % загроз реалізується ззовні підприємства та 1 % загроз реалізується випадково [6, с. 479]. Розголошення співробітниками інформації з обмеженим доступом найчастіше здійснюється через те, що

керівництво компаній не приділяє уваги загрозам витоку інформації, пов'язаним з персоналом, тобто внутрішніми інсайдерами.

Більшість посадових злочинців в Україні – представники вищої (40 %) та середньої (40 %) ланок управління. У світі 60 % внутрішніх злочинів здійснює керівництво середньої ланки та рядові співробітники. У 2011 р. топ-менеджмент в обличчі генерального директора, управляючого директора чи виконавчого директора виявився більш поінформованим про випадки зловживань на своїх підприємствах у порівнянні з 2009 роком: лише 10 % респондентів, які є представниками топ-менеджменту, повідомили про те, що вони не знали про випадки шахрайства на своїх підприємствах (55 % в 2009 році) [11, с. 12].

Виходячи з такої невтішної статистики, можна зробити висновок про те, що потрібно уважніше підходити до побудови системи контролю, розподілу повноважень, дотримання корпоративної етики на підприємстві тощо. При цьому завдання управлінського персоналу і бухгалтера, як суб'єкта, який формує інформаційне забезпечення системи управління, полягає в тому, щоб забезпечити адекватність політики управління загальній стратегії підприємства і / або адаптувати прийняту стратегію до умов ринкового середовища та реальним фінансовим можливостям підприємства. За таких умов слід відзначити необхідність розширення функцій спеціаліста з бухгалтерського обліку на підприємстві, що пов'язано не тільки з фіксацією даних про здійснені господарські операції і поданням відповідної інформації в звітності, а й з інтерпретацією представленої інформації, участю в її аналізі, розробці альтернативних варіантів управлінських рішень. Інтерпретація інформації та її аналіз повинні здійснюватися з позиції можливості забезпечення результативності діяльності: максимізації розміру прибутку підприємства та його ресурсного потенціалу; зростання прибутку в динаміці; забезпечення рівня якості прибутку; формування за рахунок прибутку оптимального розміру власних джерел фінансування розвитку підприємства в майбутніх звітних періодах; розробки і реалізації програм за участю працівників і управлінського персоналу підприємства в розподілі прибутку; реалізації дивідендної політики щодо власників капіталу, інвестованого в розвиток підприємства; зростання ринкової вартості активів підприємства та ринкової вартості підприємства в цілому; формування оптимального розміру прибутку за результатами діяльності з урахуванням ризику; гарантування економічної безпеки підприємства в цілому.

У зв'язку з необхідністю врахування суб'єктного підходу до організації обліку мають бути змінені орієнтири організації бухгалтерського обліку на підприємстві, в т.ч. в частині формування оптимальної облікової політики з метою збереження бухгалтерської інформації та дотримання належного рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Висновки. Удосконалення та дослідження основних концепцій захисту комерційної таємниці на сьогодні є проблемним питанням, що потребує невідкладного вирішення. Адже швидкоплинний розвиток інформаційних технологій, впровадження комп'ютерних систем, електронних платіжних

систем спонукають їх до розробки новітніх заходів захисту каналів передачі інформації, яка містить елементи комерційної таємниці, від злочинних дій.

Першочерговим завданням для підприємства, за умови досягнення конкурентної переваги на ринку має стати побудова та впровадження концепції збереження комерційної таємниці через механізм дії організаційних, технічних і соціально-психологічних заходів захисту інформації, в т.ч. бухгалтерської.

Список використаних джерел:

1. Даллес А. Искусство разведки. - М.: Международные отношения, 1992.
2. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Живко З.Б. Захист інформаційних ресурсів в управлінні системами економічної безпеки підприємства / З.Б. Живко // Економічний простір. – 2008. - № 17. – С. 166-173.
4. Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції” № 236/96-ВР від 07.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>
5. Закон України “Про інформацію” № 1703-IV від 11.05.2004 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
6. Мігус І.П., Міхно С.П., Файвішенко Д.С. Роль служби економічної безпеки при взаємодії з інсайдерами та аутсайдерами акціонерного товариства / Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб’єктів господарювання: Монографія за ред. проф. Мігус І.П. – Черкаси: ТОВ “МАКЛАУТ”. – Черкаси, 2012. – 636 с.
7. Перевалова Л.В. Захист конфіденційної інформації: проблеми та шляхи вирішення / Л.В. Перевалова, С.В. Кваша // Вестник национального технического университета "ХПИ" [Текст]: сб. науч. тр. / Нац. техн. ун-т "Харьк. политехн. ин-т". – Х.: НТУ "ХПИ", 2011. – 178 с. – С. 55-61.
8. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці” № 611 від 09.08.1993 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF>.
10. Рим О.М. Деякі аспекти захисту прав роботодавця на комерційну таємницю / О.М. Рим // Університетські наукові записки. – 2009. - № 2(30). – С. 135-138.
11. Украина. Всемирный обзор экономических преступлений. Киберпреступления в центре внимания. Декабрь, 2011 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.pwc.com/ua
12. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Подано до редакції 16 грудня 2013 року

Боримская Е.П.

Защита бухгалтерской информации в учетной политике в целях налогообложения: организационные аспекты

В статье рассмотрены проблемные аспекты защиты бухгалтерской информации, в т.ч. налоговой, в системе экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: бухгалтерская информация, экономическая безопасность, учетная политика.

Borinskaya K.P.

Protection of information in accountation uchetnoy politics in taxation purposes: organizational Aspects

The article reviews the problematic aspects of the protection of accounting information, including tax, in the system of economic safety of the enterprise.

Keywords: accounting, economic security, account policy.

Боримська Катерина Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

УДК 336.22

Воронкова О.М.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті представлено інституціональні засади податкового менеджменту. Запропоновано авторське бачення інституту податкового менеджменту та його структури. Визначено інституції й інституційні суб'єкти податкового менеджменту та їх особливості. Охарактеризовано інституціональні зміни у сфері податкового менеджменту, джерела їх походження та механізми реалізації. Обґрунтовано принципи інституціонального реформування податкового менеджменту в Україні.

Ключові слова: *інституціональні засади податкового менеджменту, інститут податкового менеджменту, інституції й інституційні суб'єкти податкового менеджменту, інституціональні зміни, інституціональна реформа.*

Постановка проблеми. У сучасному світі інституціоналізм стає методологічним підґрунтям багатьох напрямів економічної думки. Теорія податкового менеджменту також не є винятком. Пошук методологічного підходу, який надасть можливість пояснити особливості управлінської діяльності держави у сфері оподаткування та забезпечити підвищення її ефективності у сучасних нестабільних, суперечливих і складнопрогнозованих умовах, є актуальною проблемою світового масштабу. В Україні він набуває особливої значущості через постійну проблематичність формування податкових прибутків бюджету, яка в свою чергу зумовлена неефективною та несправедливою системою оподаткування. Як показала вітчизняна податкова практика, інституціональне середовище податкового менеджменту, яка ще тільки розбудовується, вже чинить істотний негативний вплив як на процес оподаткування, так і на соціально-економічні процеси загалом. Причину такого становища може розкрити саме теорія інституціоналізму, яка охоплює науковим пошуком не тільки економічну, а й інші сфери суспільного життя, поєднуючи у своєму інструментарії елементи права, соціології, політології, культури, психології тощо. Перевагою інституціонального підходу є те, що його методологічна база „дозволяє будувати макроекономічні моделі, спроможні віддзеркалювати нестійкість та невизначеність багатьох аспектів розвитку економіки” [6, с. 245].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча найінтенсивніший розвиток інституціоналізму у світовій економічній науці відбувався в останнє десятиріччя ХХ століття, дотепер він рухається по висхідній траєкторії, а кількість прихильників інституціональної концепції постійно зростає. Видатними зарубіжними представниками інституціональної теорії є Т. Балог, Дж. Бьюкенен, Т. Веблен, О. Вільямсон, В. Гамільтон, Дж. Гелбрейт, Д. Коммонс, Р. Коуз, В. Нордгауз, Д. Норт, Е. Остром, П. Самуельсон,

Дж. Стігліц та багато інших. Популяризацію та подальшу розробку засад інституціоналізму на пострадянських теренах розпочали і продовжують російські вчені М. Дерябіна, О. Іншаков, А. Олійник, Р. Нурсєєв, В. Полтерович, О. Сухарєв, А. Шастітко, Д. Фролов та ін. Серед українських дослідників, які розробляють інституціональний напрям економічної науки, необхідно відмітити З. Ватаманюка, Т. Гайдай, П. Леоненка, І. Манцурова, Т. Мельник, А. Ткача, А. Чухна, П. Юхименка, В. Якубенка.

Інституціональні чинники процесу оподаткування та управління ним у своїх працях висвітлювали такі українські вчені, як В. Андрущенко, В. Вишневський, В. Геєць, Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий, А. Соколовська, О. Тимченко, В. Тропіна, В. Федосов та ін. На окрему увагу у цьому напрямі заслуговують праці З. Варналія та Т. Меркулової, зокрема її монографія „Інститут налога”. Зазначені фахівці зробили вагомі кроки у інституціональному аналізі оподаткування, податкової політики, фіскального регулювання тощо. Проте і в зарубіжній, і у вітчизняній економічній науці інституціональні засади податкового менеджменту залишилися нерозробленими. Відсутність адекватного реаліям сьогодення методологічного підґрунтя гальмує становлення теорії податкового менеджменту та його ефективний розвиток в Україні і, відповідно, процес реформування податкової системи загалом. Вирішення цієї проблеми перебуває у площині інституціоналізму, що зумовлює актуальність представленої роботи.

Мета статті. Метою статті є розробка інституціональних засад податкового менеджменту.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, першочерговою умовою успішного застосування інституціоналізму у процесі розробки теоретичних засад податкового менеджменту та практичних рекомендацій щодо його ефективного розвитку є формування та систематизація відповідних вихідних понять. Тут необхідно зауважити, що багато дослідників ототожнюють поняття „інститут” і „інституція”. Окремі з них роблять, на нашу думку, необґрунтовані висновки про те, що „інститути і інституції категоріально не розрізняються, хоча в латинській і в основних мовах сучасності слово „інститут” завжди протистоїть за змістом інституції [13, с. 137]. Тому звернемося до словниково-довідникової літератури. З латинської „*institutio*” – звичай, вчення, вказівка, настанова, образ дій, а „*institutum*” – встановлення, установа, заклад, організація. Явно ці категорії не тотожні і не синонімічні, але вони і не є антагоністами або антонімами. Слушним в цьому аспекті є зауваження, що „вони то використовуються як синоніми, то протиставляються одне одному. Кожен використовує їх з тим більшою легкістю, чим менше знає, що саме вони значать.” [5, с. 11]. Переважна більшість представників інституціональної теорії до інститутів відносять все: норми і правила, організації та установи, спільноти і статуси, рутини і ритуали, звичаї і традиції, спосіб мислення і поведінки [2, с. 11]. Це положення підтверджують праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Класичним прикладом такого підходу є визначення інституту як „правила гри, формальної або неформальної норм, звичаю, стереотипу поведінки (мислення), організаційної форми (зокрема, фірми і т.п.)” [12, с. 18].

У ході дослідження ми дійшли висновку, що при використанні понять „інститут” та „інституція” так і не встановлено правильного методологічного взаємозв'язку. Ми вважаємо методологічно некоректним як ототожнення, так і протиставлення цих категорій. На нашу думку, щоб визначити вказаний зв'язок, до дослідження треба залучити категорії „організація” і „орган”. Їх синонімами можуть бути також установа і заклад, як приватні, так і державні. Ці категорії є інституційними суб'єктами, через які реалізуються інституції. Тільки у системному поєднанні інституцій та інституціональних суб'єктів визначається сутність інституту. Інститут являє собою стійке системне утворення, яке поєднує в собі організаційну підсистему (інституційні суб'єкти) та функціональну підсистему (інституції). Іншими словами, інститут – це система відповідних інституцій та інституційних суб'єктів у певній сфері суспільних відносин. Можемо визначити інститут податкового менеджменту як стійке системне поєднання соціальних структур та морально-правових норм, які організують, регулюють та мотивують діяльність цих структур у сфері управління процесом оподаткування.

Розглянемо організаційну підсистему інституту податкового менеджменту. Проведений аналіз показав, що частина дослідників, які не ототожнюють інститут з інституцією, ототожнюють інститут з організацією або установою. На нашу думку, конкретні організації та установи є інституційними суб'єктами (єдинцями), які впроваджують у життя відповідні інституції, а інституційні суб'єкти податкового менеджменту – це соціальні структури, через які або по відношенню до яких реалізуються управлінські функції у сфері оподаткування, або які певним чином впливають на формування податкових рішень. У складі інституційних суб'єктів, в тому числі й податкового менеджменту, ми виділяємо інституційні організації, органи–регулятори та інституційних учасників. Пропонуємо авторське бачення їх визначення.

Інституційна організація – структуроване угруповання економічних суб'єктів, діяльність яких спрямована на досягнення певних спільних цілей і які формують та реалізують відповідні інституції. Особливістю інституційних організацій податкового менеджменту є те, що вони представлені компетентними у сфері оподаткування органами державної влади, які мають державно-владні повноваження, підкріплені силою державного примусу. Відповідно вони перебирають на себе окремі функції органів-регуляторів, здійснюючи прямий адміністративний вплив на сам процес податкового менеджменту. Інституційними організаціями податкового менеджменту є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство доходів і зборів України, місцеві органи самоврядування.

Орган–регулятор – це організуючий суб'єкт, наділений владними повноваженнями, який упорядковує діяльність та забезпечує розвиток інституційних організацій у процесі реалізації відповідних інституцій. Органами–регуляторами податкового менеджменту є органи державної влади, які регулюють різні аспекти діяльності його інституційних організацій, тобто

здійснюють по відношенню до них так зване зовнішнє керівництво, а також певною мірою впливають на прийняття управлінських рішень у сфері оподаткування. На даному етапі основним органом–регулятором у сфері податкового менеджменту є Президент України.

Інституційні учасники – це соціальні структури (організації та органи), які опосередковано впливають на формування і реалізацію конкретних інституцій. Інституційні учасники податкового менеджменту представлені переліком організацій різних форм власності та органів державної влади, у який входять об'єднання платників податків, громадські організації, органи судової влади, окремі силові структури і міністерства, діяльність яких так або інакше торкається управління процесом оподаткування і які опосередковано впливають на прийняття податкових рішень або володіють податковою інформацією. Інституційними учасниками податкового менеджменту в Україні є Державна казначейська служба України, СБУ, суди, Пенсійний фонд України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, НБУ, Рахункова палата України, держреєстратори, Державна служба статистики України, Державна фінансова інспекція України, МВС України, громадські організації (асоціації платників податків, спілки юристів, спілки економістів та ін.), науково-дослідні та навчальні заклади податкового профілю тощо.

Тепер розглянемо функціональну підсистему інституту податкового менеджменту, тобто його інституції. Згідно з підходом Д. Норта, поняття „інституції” охоплює будь-які види обмежень, створені для спрямування людської взаємодії у певному напрямі. Призначення інституцій у суспільстві полягає у тому, щоб зменшити невизначеність через встановлення постійної структури людської взаємодії [11, с. 39]. За словами В.Гамільтона, інституції „означають переважний та постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для народу” [14, р. 584]. У руслі нашого дослідження особливої уваги заслуговує думка О. Сухарева про те, що інституції – „це рамки функціонування організацій, що визначають їх генезис і еволюцію” [12, с. 31]. На думку Дж. Ходжсона, інституції – це в основному довговічні системи правил, що склалися та вкорінилися, які структурують соціальні взаємодії. Тобто інституції є системами соціальних правил, до яких включаються як норми поведінки, соціальні конвенції, юридичні і формальні правила [цит. за: 10].

Призначення інституцій розкривається через функції, які вони виконують. Інтереси окремих інституційних суб'єктів, зокрема держави та суб'єктів господарювання, часто не збігаються: одні особи, відстоюючи свої інтереси, можуть завдати шкоди іншим. Тому на інституції покладається функціональне навантаження незалежно від сфери її діяльності [11, с. 40]. На нашу думку, найкращу систематизацію цих функцій надає Т. Гайдай: структурування соціально-економічного буття; встановлення соціально-економічних правил гри; встановлення рамкових обмежень взаємодії; організація та структурування взаємодії індивідів; зменшення економічної невизначеності; зниження рівня та проявів опортунізму; забезпечення передбачуваності і стабільності; встановлення свободи та безпеки взаємодії

тощо [1, с. 155]. Додавши до нього переліку функцію мінімізації трансакційних витрат, можемо вважати його вичерпним.

До вичерпного переліку функцій інституцій логічним було б додати вичерпне їх визначення. Віддаючи належне відповідним науковим напрацюванням, деякі моменти нам хотілося б уточнити. Інституції, зокрема формальні, часто не є способом мислення. Також інституції не можна зводити тільки до обмежень, оскільки вони не тільки обмежують, але й спрямовують, стимулюють і полегшують соціальну взаємодію. Інституції не обов'язково довговічні, прикладом цьому може бути часта зміна законодавчих норм. Також ми вважаємо недоцільним вносити до визначення інституцій механізми їх дотримання, оскільки вони є компонентами інституцій. На нашу думку, інституції – це правила, які організують, регулюють та мотивують соціальну взаємодію в усіх сферах суспільного життя за умови мінімізації трансакційних витрат, зокрема у сфері управління процесом оподаткування.

Охарактеризуємо окреслену систему правил. Зокрема Д. Норт виділяє формальні обмеження (правила, закони, конституції), неформальні обмеження (норми поведінки, умовності, внутрішні принципи) та механізми, які дозволяють контролювати їх дотримання [15, р. 360]. Але, як зауважує В. Мельникова, „норми й традиції в суспільстві не лише є обмежувачами поведінки індивідів, а й використовуються як інструменти, що спонукають економічних суб'єктів діяти відповідно до визначених у суспільстві правил, норм поведінки й наданих прав” [7].

У цьому аспекті нам ближча позиція вчених, які до складу інституцій, окрім формальних (писаних) та неформальних (неписаних) правил, включають і традиційно-ментальні (спонтанно обрані, інтуїтивні) правила поведінки. Зокрема, позиція А. Олейніка, який визначає інститут (по суті – інституцію) як сукупність формальних (зафіксованих у праві), неформальних (зафіксованих у звичаєвому праві) і спонтанно обраних рамок, які структурують взаємодії індивідів в економічній, політичній і соціальній сферах [9, с. 129].

Зважаючи на сказане, визначимо інституції податкового менеджменту як систему формальних, неформальних та традиційно-ментальних правил, які організують, регулюють та мотивують соціальну взаємодію у сфері управління процесом оподаткування за умови мінімізації трансакційних витрат. Формальні правила є офіційними настановами і встановлюються відповідними законодавчими та підзаконними нормативними актами, формальними угодами, офіційними договірними умовами та є обов'язковими до виконання їх суб'єктами. Виконання формальних правил забезпечується силою державного імперативу. Формальні правила податкового менеджменту представлені податковим законодавством, підзаконними нормативними актами, формальними угодами, офіційними договірними умовами. За невиконання формальних правил встановлено юридичну відповідальність. Формальні правила є похідними і продуктом неформальних правил.

Неформальні правила є закономірностями поведінки, загальновизнаними суспільством і базуються на об'єктивних законах суспільного розвитку (зокрема, економічних), ділових домовленостях та суспільних стандартах

(стереотипах) поведінки. Джерелом походження неформальних правил є традиційно-ментальні правила.

Традиційно-ментальні правила є поведінковими регуляторами, які спираються на традиції, звичаї та цінності, усталені у певному співтоваристві і генеруються феноменом менталітету.

Зважаючи на свої характерні особливості, різні ланки інституційної системи змінюються з різною швидкістю. Тому окремі інституційні зміни через неготовність до їх сприйняття відкидаються суспільством. Відповідним прикладом може бути прийняття Податкового кодексу України, яке зумовило так званий „податковий майдан”. Українські платники податків були шоковані не тільки швидкісним прийняттям та введенням в дію своду не оновлених, а по суті нових податкових норм (що потягнуло за собою істотну перебудову податкового обліку та порядку податкового адміністрування, масове перенавчання бухгалтерів і фінансистів), а також відміною спрощеного режиму оподаткування для малого бізнесу (із загальної кількості підприємств понад 90% складають малі підприємства). Тому по певних позиціях владі довелося шукати компроміс і приймати відповідні зміни до податкового законодавства. Оскільки податкове реформування розуміє під собою цілий комплекс інституціональних змін у сфері оподаткування, зокрема – податкового менеджменту, то доцільно детальніше розглянути проблематику таких змін.

У сучасній інституціональній науці існує певна класифікація інституціональних змін. Д. Норт насамперед поділяє їх на дискретні (зміни у формальних обмеженнях) та інкрементні (зміни у неформальних правилах поведінки). Якщо перші мають перервний (стрибоподібний) характер, то інші – поступовий (поетапний) [8, с. 116]. Проявом дискретних змін в податковому менеджменті є внесення змін та доповнень до податкового законодавства, а інкрементних – становлення податкової культури. Також інституціональні зміни залежно від наявності або відсутності відповідних намірів у їх суб'єктів відбуваються спонтанно або цілеспрямовано. Ці види можуть комбінуватися, і спонтанна інституціональна зміна може затверджуватися і цілеспрямовано розповсюджуватися.

Розвиток інституціонального середовища зумовлюють також еволюційні, кумулятивні та адаптивні зміни. Перші являють собою зміни периферійних правил та їх поступове перетворення на правила вищого порядку. Кумулятивні зміни визначаються ступенем розвитку інституцій та їх суб'єктів і проявляються в загальних змінах функціонуючих норм, правил та інститутів. Адаптивні зміни характеризують використання і адаптацію норм і правил соціальної поведінки в існуючих умовах. У процесі інституціональної зміни, що супроводжується створенням інститутів, виробленням і використанням нових норм, правил у суспільстві, відбувається перехід трансформованої системи до нового стану рівноваги [7].

На наш погляд, найоб'єктивніше характеризує сучасні інституціональні зміни у сфері податкового менеджменту їх класифікація за цілями та змістом відповідних перетворень, а саме: створення; еволюція; ліквідація; трансформація; реконструкція; модернізація.

Завершуючи аналіз інституціональних змін у сфері вітчизняного державного податкового менеджменту, узагальнено представимо два їх механізми. Перший (еволюційний) реалізується шляхом узаконення (легалізації) неформальних правил та усталених традицій, а другий (революційний) – імперативного нав'язування формальних правил за допомогою державного примусу.

Словами О. Канцурова, „перший варіант – потенційно ефективніший, оскільки еволюційний, але більш трудомісткий, тому вимагає тривалого часу для досягнення поставлених цілей. Для другого варіанта потрібно менше часу для реалізації, але він є більш ресурсозатратним і на першому етапі потребуватиме значних трансакцій на підтримку функціонування інституту (по суті – інституції (авт.)) і забезпечення передбачуваності поведінки індивідуумів та суб'єктів економічних відносин, зазвичай, силовими методами [4, с. 22]. У другому випадку примусове запровадження формальних правил ризикує зіткнутися з негативною реакцією соціальних груп. Суспільство має бути підготовленим до відповідної зміни, а швидкість її запровадження залежить від здатності членів суспільства та відповідних організацій засвоювати, опрацьовувати, передавати та зберігати інформацію, що цілком перебуває у соціальній площині. Тому успішність інституціональних змін залежить від модифікації соціальних цінностей, яка готує суспільство до запровадження і використання відповідних інституцій. Податкова реформа в Україні з самого початку не орієнтувалася на соціальні цінності і, відповідно, не мала підстав для її підтримки суспільством, що було її істотним недоліком.

Іншим суттєвим недоліком вітчизняної податкової реформи стало бездумне руйнування власних інституціональних надбань у сфері оподаткування та управління ним, а також масовий інституціональний імпорт. Зараз стало зрозумілим, що, по-перше, неможливо одномоментно зламати стару інституціональну систему і збудувати нову, причому переважно за рахунок інституціонального імпорту. По-друге, на сучасному етапі першочергового значення набуває вдосконалення існуючих інституцій та інституційних суб'єктів на основі принципу комплементарності, тобто коли інституціональні зміни взаємопов'язані, а інституціональні елементи доповнюють один одного. З цієї позиції податкову реформу необхідно було запроваджувати синхронно з економічною, соціальною, бюджетною, політичною реформами, що в результаті мало б дати синергетичний поштовх соціально-економічному розвитку суспільства. Цього не відбулося, і більшість вітчизняних реформ відбувається, за словами В. Леніна, шляхом „крок вперед – два назад”. Інституціональні зміни, як правило, наштовхуються на суспільне неприйняття і осуд і скасовуються, наступний їх варіант (в більшості – тимчасовий) модифікується і запроваджується на певний термін, що в короткотерміновому аспекті дає право говорити про інституціональну рівновагу.

Інституціональна рівновага є вихідною ситуацією для інституціональних змін, коли за існуючого співвідношення сил гравців і наявного набору контрактних відносин, що опосередковують економічний обмін, жоден з цих гравців не вважає для себе вигідним втрачати ресурси на реструктуризацію

угод [8, с. 112]. Мотивом до порушення інституціональної рівноваги або джерелом походження інституціональних змін, за Д. Нормом, є „зовнішні шоки” та „внутрішні стимули”. „Зовнішні шоки” є породженням інституціонального середовища, а „внутрішні стимули” розуміють під собою вигоду, яку суб’єкт може отримати від зміни (або не зміни) діючих правил. Причому „внутрішні стимули” можуть спонукати не тільки до змін, а й до ухилення від правил – в окремих випадках недотримання встановлених правил приносить набагато більшу вигоду, ніж їх дотримання. Так виникають інституційні пастки – стійкі неефективні інституції або норми поведінки [3, с. 42–44]. Оскільки інституційні пастки мають самопідтримуючий характер, то з них дуже важко вибиратися.

Вітчизняний досвід податкового реформування дає можливість стверджувати, що політичне блокування інституціональних змін у сфері оподаткування стало головною інституційною пасткою податкового менеджменту. Чимало раціональних податкових рішень не знайшли свого втілення шляхом законодавчого або судового блокування. Рішенням Конституційного Суду було відтерміновано законодавчо встановлений обов’язок можновладців декларувати свої витрати. Також поки не знайшло парламентської підтримки урядове рішення про введення так званого „податку на багатство”. До прийняття Податкового кодексу України ситуація із використанням непрямих методів визначення податкових зобов’язань була інституційною ямою, коли формальні норми для такого визначення були, але був відсутній (а точніше, призупинений) механізм реалізації цих норм. У Податковому кодексі України відсутні навіть посилання на такі методи. Прикладів інституційних пасток у сфері вітчизняного податкового менеджменту можна надати ще багато, їх ліквідація давно стала важливим суспільним завданням. Шляхом його вирішення може стати інституціональне реформування вітчизняного податкового менеджменту, насамперед у напрямі вдосконалення відповідних інституційних суб’єктів та інституцій. Таке вдосконалення може відбуватися шляхом реконструкційних або модернізаційних змін. Реконструкція розуміє під собою відновлення первісних якостей та функцій, а модернізація – осучаснення через надання первісному об’єкту невластивих йому сучасних рис. Безумовно, переважна кількість інституціональних змін у сфері вітчизняного податкового менеджменту об’єктивно буде реалізована шляхом модернізації (зокрема, перебудова податкової служби та загального апарату управління процесом оподаткування, вдосконалення оподаткування малого підприємництва та екологічного оподаткування). У той же час необхідно відзначити, що в минулому були податкові рішення зі значним соціально-економічним потенціалом, які через відсутність механізмів реалізації не змогли довести свою ефективність. Ми вважаємо за доцільне відновити диференціацію ставок прибуткового оподаткування підприємств залежно від виду економічної діяльності, гральний бізнес та його оподаткування, податок з реклами та ринковий збір. Зрозуміло, у цьому випадку реконструкцію інституцій необхідно проводити одночасно з модернізацією механізмів їх дії.

Висновки. Інституціональні засади податкового менеджменту включають його інститут з функціональною та організаційною підсистемами, інституціональні зміни та їх механізми, чинники впливу на інституціональну рівновагу, інституціональні деформації у вигляді пасток (рис. 1).

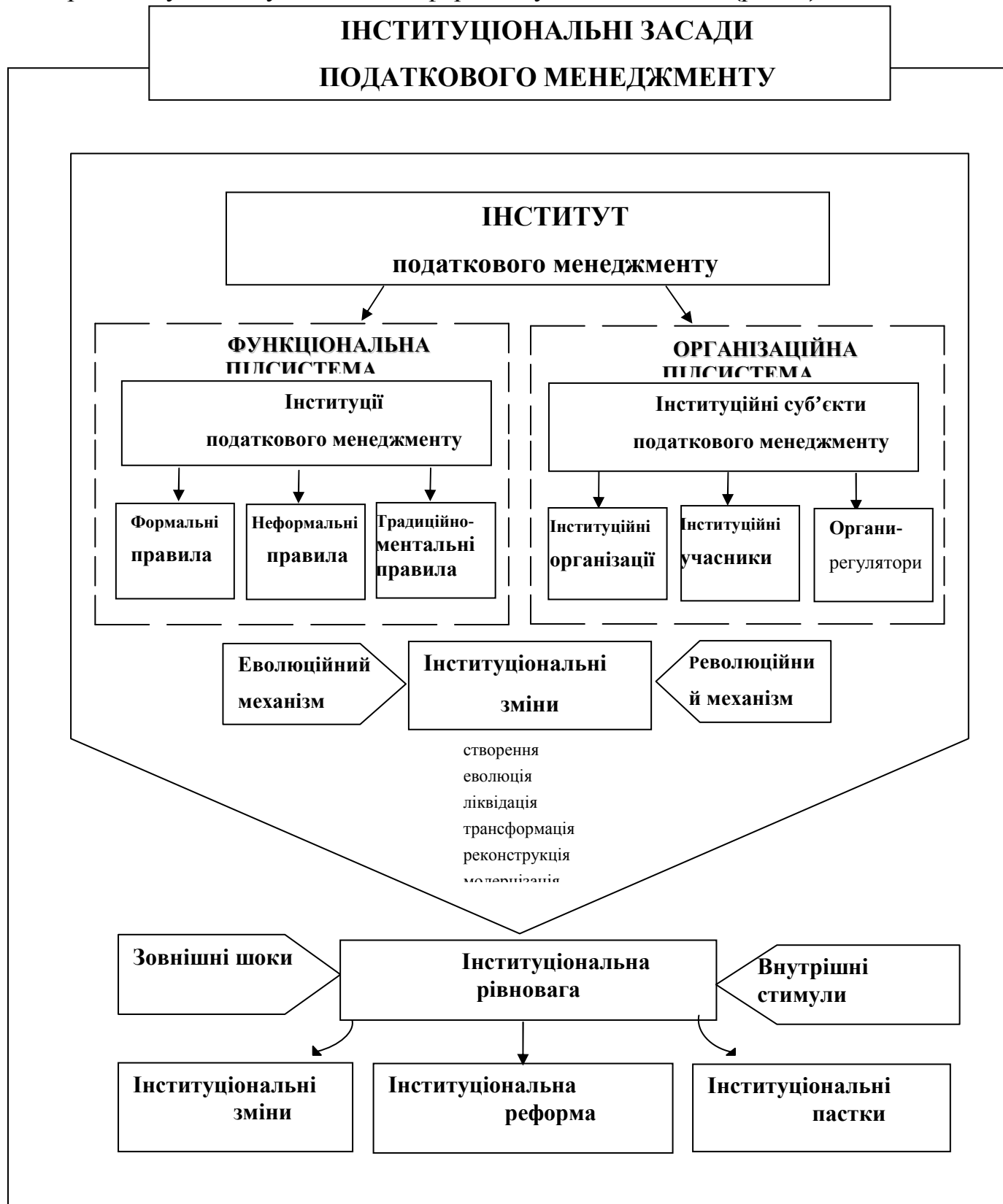

Рис. 1. Інституціональні засади податкового менеджменту*
Джерело: побудовано автором.

Інститут податкового менеджменту розглядаємо як стійке системне поєднання соціальних структур та морально-правових норм, які організують, регулюють та мотивують діяльність цих структур у сфері управління процесом оподаткування. Це стійке системне утворення, яке поєднує в собі функціональну підсистему (інституції) та організаційну підсистему (інституційні суб'єкти).

Інституції податкового менеджменту – це система формальних, неформальних та традиційно-ментальних правил, які організують, регулюють та мотивують соціальну взаємодію у сфері управління процесом оподаткування за умови мінімізації трансакційних витрат.

Інституційні суб'єкти податкового менеджменту – це соціальні структури, через які або по відношенню до яких реалізуються управлінські функції у сфері оподаткування, або які певним чином впливають на формування податкових рішень. У складі інституційних суб'єктів податкового менеджменту виділяємо інституційні організації, органи–регулятори і інституційних учасників. Формування і розвиток інституту податкового менеджменту відбувається шляхом відповідних інституціональних змін, а саме створення, еволюції, ліквідації, трансформації, реконструкції, модернізації, які в свою чергу реалізуються за допомогою еволюційного або революційного механізму. Вихідною ситуацією для інституціональних змін є інституціональна рівновага, а мотивом до її порушення, тобто джерелом походження інституціональних змін, є зовнішні шоки та внутрішні стимули. Останні можуть бути причиною не тільки інституціональних змін, а й виникнення інституційних пасток. Інституційні пастки у сфері вітчизняного податкового менеджменту відрізняються чисельністю та розмаїттям, їх ліквідація давно стала важливим суспільним завданням. Шляхом його вирішення може стати інституціональне реформування податкового менеджменту. Інституціональна реформа податкового менеджменту в Україні має передбачати відповідні реконструкційні та модернізаційні зміни його інституцій та інституційних суб'єктів. Основоположними засадами, тобто принципами інституціонального реформування вітчизняного податкового менеджменту, на нашу думку, мають стати: прозорість прийняття управлінських рішень у сфері оподаткування; узгодженість та комплементарність податкових рішень з управлінськими рішеннями в інших сферах державного менеджменту; соціальна відповідальність суб'єктів податкового менеджменту та їх контролюваність з боку суспільства; дотримання встановлених правил суб'єктами податкового менеджменту; участь суспільства у прийнятті податкових рішень; законність та належна організація податкової діяльності, формалізація податкових процедур; загальна доступність податкової інформації; професіоналізм податкового персоналу; ефективність управлінських рішень у сфері оподаткування.

Зважаючи на зазначене вище, зазначимо, що в сучасних умовах інституціональне реформування податкового менеджменту в Україні є комплексною проблемою і потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний аспект: [монографія] / Т. В. Гайдай. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2008. – 296 с.
2. Иншаков О. В. Институционализм в российской экономической мысли (IX–XXI вв.): в 2 т. / О. В. Иншаков, Д. П. Фролов. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002. – Т. 1. – 486 с.
3. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / [за ред. З. Ватаманюка]. – Львів: „Новий світ – 2000”, 2005. – С.42–44.
4. Канцуров О. Інституціоналізм як теоретико-методологічні засади сучасних реформ / О. Канцуров // Економіка України. – 2011. – № 5 (594). – С. 15–22.
5. Маритен Ж. Человек и государство / Ж. Маритен. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 196 с.
6. Мельник Т. М. Інституційні чинники економічного розвитку: теорія і практика / Т. М. Мельник // Вісник Донецького національного університету. – 2010. – Випуск 2. – Том 1. – Серія В: Економіка і право. – С. 245–251. – С. 245.
7. Мельникова В. І. Національна економіка: підручник [Електронний ресурс] / В. І. Мельникова. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18060203/ekonomika/natsionalna_ekonomika
8. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198с.
9. Олейник А. Институциональная экономика. Тема 7. Изменение институтов во времени: эволюция и революция / А. Олейник // Вопросы экономики. – 1999. – № 7. – С. 129–150.
10. Основы управления в органах внутренних дел: учебник / [под ред. А. П. Коренева]. – [Издание 4-е]. – М.: Московская академия МВД России, ЦЮЛ „Щит”, 2001. – 396 с.
11. Податкова політика України: стан, проблеми, перспективи: монографія / [П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.
12. Сухарев О. С. Основные понятия институциональной и эволюционной экономики. Краткий курс лекций: Учебное пособие. – М.: Центр эволюционной экономики ИЭ РАН; Брянск: Изд-во БГУ, 2004. – 128 с.
13. Фролов Д. Институциональная эволюция постсоветского институционализма / Д. Фролов // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 130–140.
14. Hamilton W. Institution / W. Hamilton // Encyclopedia of the Social Sciences. – 1932. – vol. 73. – № 4. – P. 560–595.
15. North D. Economic Performance Through Time / D. North // American Economic Review. – 1994. – Vol. 84. – № 3. – P. 359–368.

Подано до редакції 10 грудня 2013 року

Воронкова О. М.

Институциональные основы налогового менеджмента

В статье представлены институциональные основы налогового менеджмента. Предложено авторское видение института налогового менеджмента и его структуры. Определены институты и институциональные субъекты налогового менеджмента, а также их особенности. Охарактеризованы институциональные изменения в сфере налогового менеджмента, источники их происхождения и механизмы реализации. Обоснованы принципы институционального реформирования налогового менеджмента в Украине.

Ключевые слова: институциональные основы налогового менеджмента, институт налогового менеджмента, институты и институциональные субъекты налогового менеджмента, институциональные изменения, институциональная реформа.

Voronkova O. M.

The institutional bases of tax management

The institutional bases of tax management are presented in the article. The author's view on the tax management institute and its structure is proposed. The institutions, institutional subjects of tax management and its features are defined by the author. The institutional changes in the tax management sphere, the sources of its origin and mechanisms of its realization are characterized. The principles of tax management institutional reform in Ukraine are grounded.

Key words: institutional bases of tax management, tax management institute, institutions and institutional subjects of tax management, institutional change, institutional reform.

Воронкова Олена Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, начальник відділу дослідження проблем протидії податковим правопорушенням Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національного університету державної податкової служби України.

УДК 336.226

Воронченко О.В., Жешко С.М.

ОСОБЛИВИЙ ПОДАТОК НА ЦІННІ ПАПЕРИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання щодо оподаткування цінних паперів. Наведено класифікацію цінних паперів. Визначено особливості оподаткування операцій з цінними паперами. Розглянуто сутність особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та деривативів, групи платників податків, базу та ставки оподаткування. Висвітлено суперечності та перспективи розвитку фондового ринку у зв'язку з введенням особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами.

Ключові слова: цінні папери, ринок цінних паперів, деривативи, акцизний податок, операції з деривативами, фондовий ринок, біржові операції.

Постановка проблеми. Ринок цінних паперів був і залишається важливим елементом економіки України. Умови, що склалися сьогодні, вимагають більш інтенсивного розвитку державно-правового регулювання ринку цінних паперів, яке полягає у прийнятті законів, постанов та інших нормативних актів, що регламентують ті чи інші сторони відносин, пов'язаних з обігом цінних паперів, а також у встановленні контролю за дотриманням законодавства через державні органи.

З 1 січня 2013 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» від 06.12.2012 р. № 5519-VI (далі – Закон № 5519) [3], який докорінно змінив порядок оподаткування операцій із цінними паперами та деривативами. Тому дослідження цього питання є досить актуальним та заслуговує на увагу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Це питання майже не висвітлюється у сучасній економічній літературі, але в працях А.С. Гальчинського, О.В.Гісюка, А. І. Даниленко, А. В. Журжія, С.М. Іванова, В.І. Колесникова, О.Д. Василика, О.Д. Данілова, Т.Т. Ковальчука, Редзюк Т.Ю. розглядаються деякі аспекти оподаткування на фондовому ринку. Тому є досить актуальним подальше вивчення зазначеної проблематики.

Мета статті. Дослідження особливостей оподаткування операцій з цінними паперами з урахуванням змін до податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу. Акцизний податок – це непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції), а також особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами [1].

В Україні у цивільному обігу можуть бути такі групи цінних паперів: пайові цінні папери (акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати Фонду операцій з нерухомістю (ФОН)); боргові цінні папери (облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, облігації міжнародних

фінансових організацій); іпотечні цінні папери (іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні); приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду; похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом терміну, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів; товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах [2].

Під похідними фінансовими інструментами або деривативами розуміють фінансові інструменти, ціни та умови яких ґрунтуються на відповідних параметрах інших фінансових інструментів, які є базовими. До деривативів належать свопи, опціони, форвардні та ф'ючерсні контракти [6, с. 114].

Відповідно до Закону № 5519 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» [3] порядок оподаткування операцій із цінними паперами та деривативами кардинально переглянуто. Так, Податковий кодекс України (далі – ПКУ) визначає елементи особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами. Платниками податку є фізична або юридична особа – резидент або нерезидент, які проводять операції з деривативами або з продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів.

Але ПКУ обмежує коло суб'єктів – платників особливого податку. Відтак не є платниками цього податку центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи, державні установи та організації - не суб'єкти підприємницької діяльності, а також фізичні або юридичні особи - резиденти або нерезиденти, які проводять операції з відчуження акцій ощадних (депозитних) сертифікатів, акцій приватних акціонерних товариств, корпоративних прав в іншій, ніж цінні папери, формі, цінних паперів, корпоративних прав в іншій, ніж цінні папери, формі, емітованих нерезидентами.

Відповідно до підпункту 213.1.7 пункту 213.1 статті 213 ПКУ [1], об'єктом оподаткування особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами є: операції відчуження цінних паперів, де відбувається перехід права власності на цінні папери; операції з деривативами, крім операцій, що здійснюються на міжбанківському ринку деривативів.

Не підлягають оподаткуванню особливим податком такі операції:

1) операції з цінними паперами, емітованими Національним банком України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, Державною іпотечною установою та звичайними іпотечними облігаціями, емітованими фінансовою установою, більше ніж 50 % корпоративних прав якої належать державі або державним банкам;

2) операції між емітентом та платником податку з викупу та повторного продажу за грошові кошти, розміщення, погашення, конвертації емітентом цінних паперів власного випуску;

3) операції щодо здійснення внеску до статутного капіталу;

4) операції за участю векселедавця, заставодавця та іншої особи, що видала ордерний або борговий цінний папір, з видачі та погашення цих цінних паперів;

5) операції емітента цінних паперів інститутів спільного інвестування відкритого типу, а саме: операції з розміщення, погашення, викупу та повторного продажу;

6) операції з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, що здійснюються особою, яка провадить клірингову діяльність та виконує функцію центрального контрагента відповідно до вимог Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок", та операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, які здійснюються особою, яка провадить клірингову діяльність, з метою забезпечення виконання зобов'язань перед учасниками клірингу.

Згідно з пунктом 214.8 ПКУ, базою оподаткування особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами є договірна вартість цінних паперів або деривативів, визначена у первинних бухгалтерських документах за будь-якою операцією з продажу, обміну або інших способів їхнього відчуження.

Обчислення сум податку здійснюється шляхом множення ставки податку на базу оподаткування. Податковим періодом є календарний квартал.

Датою виникнення податкових зобов'язань за такими операціями є дата отримання доходу від операцій з продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів та деривативів. Звітним податковим періодом є календарний квартал. Суми податку перераховуються до бюджету податковим агентом протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання декларації.

Ставка податку залежить від того, де саме відбувається операція з відчуження цінних паперів (на біржі чи поза нею) та від того, чи включений конкретний цінний папір до біржового реєстру (табл.1).

Таблиця 1

Ставки особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами

Розмір ставки	Об'єкт оподаткування
0 %	Операції з продажу на фондовій біржі цінних паперів, за якими розраховується біржовий курс. Операції з деривативами на фондовій біржі.
0,1 %	Операції з продажу поза фондовою біржею цінних паперів, що перебувають у біржовому реєстрі.
1,5 %	Операції з продажу цінних паперів поза фондовою біржею, що не перебувають у біржовому реєстрі.
5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян	Операції з укладення деривативів (контрактів) поза фондовою біржею.

Джерело: складено автором на основі Податкового кодексу України

Податковим агентом за біржовими та позабіржовими операціями є відповідний торгівець цінними паперами (ліцензіат), включаючи банк, який здійснює такі операції на підставі договору та зобов'язаний нараховувати, утримувати та сплачувати акцизний податок до бюджету від імені та за рахунок особи з доходів, що виплачуються такій особі, вести податковий облік, подавати податкову звітність органам контролю та нести відповідальність за порушення його норм.

Варто зауважити, що особливий податок введено в дію з 1 січня 2013 року з порушенням вимоги підпункту 4.1.9 пункту 4.1 статті 4 ПКУ, якою передбачається, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому діятимуть нові правила та ставки, а об'єкт оподаткування є ключовим елементом кожного податку. Крім того, податки та збори, їхні ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року.

Вочевидь, особливий податок, поспіхом введений Законом № 5519, був необхідний для забезпечення прибуткової частини Державного бюджету, навіть незважаючи на силову прив'язку його до акцизу, очевидні ризики неоднозначного трактування податкових норм у поєднанні з необхідністю самостійно розраховувати податкові зобов'язання перед державою [9, с. 265].

20 серпня 2013 року набрав чинності наказ Міністерства доходів і зборів України від 19 липня 2013 року № 288 «Про затвердження форм звітності з особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами та порядку їх заповнення». Цим наказом, зокрема, було затверджено: форму декларації з особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами, форму уточнюючої декларації з особливого податку на такі операції, а також порядок заповнення граф звітності з цього податку, що значно допомогло платникам [4].

З прийняттям Закону № 5519 та введенням особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами, нульова ставка податку на біржові операції застосовується лише у випадку розрахунку біржового курсу за цим періодом. Таким чином, врегулювання цієї процедури розв'язало проблему з визначенням ставки податку за операціями з цінними паперами.

Згідно з запропонованими змінами, торгівля на організованому ринку, тобто на фондових біржах, стає більш вигідною. Натомість проведення операцій за межами фондової біржі – навпаки, що зумовлено більш високими податками.

Розуміючи наміри держави сприяти розвитку фондового ринку, невіршеними залишаються ключові проблеми: наявність привабливих активів і проблеми із захистом корпоративних прав.

Запровадження цього податку, було взято із досвіду Франції та існуванням так званого гербового збору в деяких інших країн. Так, у Бельгії діє «податок на біржові операції» чи «гербовий збір», що покриває всі види фінансових інструментів, наприклад акції, облігації та деякі похідні інструменти. Ставки податку становлять: 0,07 % (застосовується до максимум 500 євро за операцію)

за розміщення акцій інвестиційних компаній, сертифікати договірних інвестиційних фондів, облігації Бельгійського державного боргу чи державного боргу іноземних держав тощо; 0,5 % (застосовується до максимум 750 євро за операцію) за накопичення акцій інвестиційних компаній; 0,17 % (застосовується до максимум 500 євро за операцію) для будь-яких інших цінних паперів [8].

У Польщі, продаж чи обмін прав власності, який включає цінні папери та похідні, є об'єктом для податку на діяльність у рамках Цивільного права. Ставка – 1% на ринкову вартість цінних паперів та похідних.

Експерти вважають недоцільним таку «імплементацию», оскільки гербовий збір – це, по суті, плата бізнесу за утримання державою інфраструктури фондового ринку. Український же акциз навряд чи буде витрачатися на ті ж потреби. Навпаки, складається враження, що вводячи його, Державна податкова служба України тим самим робить виклик тим, хто počував себе комфортно, торгуючи поза фондовим ринком, створюючи найбільш не вигідні умови [10].

Важливим у нововведеннях є те, що під оподаткування акцизним податком за загальним правилом підпадають і операції з відчуження векселів, оскільки згідно з Законом України "Про цінні папери та фондовий ринок" векселі віднесені до боргових цінних паперів. Окрім того, згідно з установленою на сьогодні практикою, в тому числі судовою, розрахунки за товар векселями третіх осіб є бартерними операціями, а отже, під час здійснення цих операцій здійснюється перехід права власності на вексель та його відчуження. Тож у випадку, якщо два суб'єкти господарювання між собою розраховуються векселями третього суб'єкта господарювання, то дана операція із відчуження векселів підлягатиме оподаткуванню. Винятком з цього правила може бути, наприклад, ситуація, за якої суб'єкт господарювання - векселедержатель, пред'являє векселі для погашення векселедавцю з вказівкою на зарахування коштів на рахунок третього суб'єкта господарювання, із яким векселедержатель має намір розрахуватися. Отже, при переході права власності на вексель до банку пред'явник такого векселя є платником акцизного податку за ставкою 1,5% від суми договірної вартості такого векселя.

Деякі науковці вважають, що введення особливого акцизного податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами з точки зору теорії оподаткування не може бути акцизним податком за своєю економічною суттю. Єдина спільна риса, що пов'язує особливий податок з акцизом, – це необхідність сплачувати його незалежно від наявності чи відсутності прибутку. Особливий податок є новим і самостійним і, по суті, є податком на фінансові транзакції [7].

На сьогодні з метою оподаткування цінні папери поділяють на дві групи: ті, що перебувають в обігу на фондовій біржі, та ті, що не перебувають в обігу на фондовій біржі. І подальша доля фінансового результату за кожною операцією залежить від того, до якої з двох означених груп належить конкретний цінний папір.

Податковий кодекс України в розділі визначення ставок особливого податку не є досить чітким, це може спричинити певні ризики для платників податків [5].

По-перше, для застосування ставки 0% щодо операцій з продажу цінних паперів на фондовій біржі зазначається, що біржовий курс таких цінних паперів має бути розрахованим відповідно до вимог Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної фінансової політики. Наразі хоч такі вимоги і встановлені, проте немає погодження з боку вказаного центрального органу, а отже, податківці можуть не визнавати право на застосування нульової ставки до будь-яких операцій, що стосуються продажу цінних паперів на фондовій біржі.

По-друге, виникає питання, чи може платник застосовувати ставку 0%, якщо біржовий курс цінних паперів одного виду був розрахований на підставі заявок інших осіб, які продали на фондовій біржі аналогічні цінні папери. Найімовірніше, податківці будуть відстоювати позицію щодо можливості застосування ставки 0% тільки тоді, коли цінні папери платника взяли участь у розрахунку біржового курсу

Висновки. З вищевикладеного можна зробити висновок, що акцизний податок на операції з цінними паперами був введений з метою активізації біржової діяльності в Україні. Так, якщо операції проводяться на фондовій біржі, то акцизний податок не сплачується, в інших випадках платник зобов'язаний сплатити особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами за встановленими ставками.

Загалом можна позитивно оцінити зміни у Податковому кодексі України щодо оподаткування цінних паперів у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» № 5519-VI від 6 грудня 2012 року. Раніше приватні інвестори обмежували інтерес до українського фондового ринку, через його непрозорість податкового регулювання. Слід відзначити, що нові зміни у податковому законодавстві повинні сприяти збільшенню кількості інвесторів на українському фондовому ринку.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755 - VI –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» від 6.12.2012 р. № 5519-VI –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5519-17>

4. Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження форм звітності з особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами та порядку їх заповнення» від 19.07.2013 р. № 288 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1372-13>
5. Влощинська В. Оподаткування операцій з цінними паперами / В. Влощинська, Т. Редзюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufj.ho.ua/Archiv/UKRAINIAN%20FOOD%20JOURNAL%202013%20V.2%20Is.2.pdf#page=105>
6. Гісюк О.В. Вдосконалення системи податково-валютного стимулювання розвитку фондового ринку України / О.В. Гісюк // Збірник наукових праць: Випуск XVI. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП. – 2010. – № 2. – С. 113-119.
7. Духновська Л. Податковий облік цінних паперів і деривативів / Л. Духновська, Т. Редзюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/9260/1/2.pdf>
8. Журжій А.В. Проблемні питання оподаткування операцій з цінними паперами / А.В. Журжій. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.uba.ua/documents/text/Andrej-Zhurzhij.pdf>
9. Рекуненко І.І. Особливості оподаткування операцій з цінними паперами / І.І. Рекуненко, Я.С. Лук'яненко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми. – 2012. – Т. 34. – С. 261-267.
10. Чепур О. Податковий кодекс України не став на заваді введенню особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами / Чепур О., Марченко В. // Український юрист – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurist.ua/?article/298>

Подано до редакції 26 листопада 2013 року

Воронченко О.В., Жешко С.Н.

Особый налог на ценные бумаги в Украине

Рассмотрены вопросы налогообложения ценных бумаг. Приведена классификация ценных бумаг. Определены особенности налогообложения операций с ценными бумагами. Рассмотрена сущность особого налога на операции по отчуждению ценных бумаг и деривативов, группы налогоплательщиков, базу и ставки налогообложения. Освещены противоречия и перспективы развития фондового рынка в связи с введением особого налога на операции по отчуждению ценных бумаг и операций с деривативами.

Ключевые слова: *ценные бумаги, рынок ценных бумаг, деривативы, акцизный налог; операции с деривативами, фондовый рынок, биржевые операции.*

Voronchenko O.V., Zheshko S.M,

Special tax on securities in Ukraine

The article deals with the issue of taxation of securities. The classification of securities. Peculiarities of taxation of securities. The essence of a special tax on real alienation of securities and derivatives, a group of taxpayers, base and tax rate. Deals with contradictions and prospects of the stock market due to the introduction of a special tax on real alienation of securities and derivatives transactions.

Key words: *securities, securities market, derivatives, excise tax, special tax on real alienation of securities and derivative transactions, stock market, stock exchange operations.*

Воронченко Ольга Володимирівна – старший викладач кафедри фінансових ринків Національного університету державної податкової служби України.

Жешко Світлана Миколаївна – студентка групи ФМД-51 факультету фінансів та банківської справи Національного університету державної податкової служби України.

УДК 336.748.12

Ганусик Ю.Б.

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ІНФЛЯЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто причини та соціально-економічні наслідки інфляції. Проаналізовано проблеми інфляції в Україні, визначено заходи та ефективність антиінфляційного регулювання.

Ключові слова: інфляція, індекс інфляції, причини інфляції, соціально-економічні наслідки інфляції, гіперінфляція, антиінфляційне регулювання.

Постановка проблеми. У глобальному просторі інфляція відіграє дуже важливу роль і впливає на економіку кожної країни. Немає такої країни, яка б не потерпала від інфляції.

Науковці досить довгий час стараються виявити основні причини інфляції для боротьби з нею певними ефективними методами, щоб у подальшому здійснювати контроль над негативними економічними і соціальними наслідками. Ці наслідки інфляції є, в першу чергу, різноманітними та якоюсь мірою дуже складними. Високий рівень інфляції завдає великих перешкод виробництву, посилює суперечності в соціальних і політичних колах суспільства.

Україна має значний досвід у боротьбі з інфляцією та її руйнівними наслідками. Інфляційні процеси були спричинені структурними диспропорціями перехідної економіки непослідовною економічною політикою. Саме тому органи монетарного регулювання України намагаються мінімізувати негативні інфляційні чинники.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, не вирішені раніше частини проблеми. Проблематикою досліджень причин та наслідків інфляції займалися багато закордонних вчених, серед яких Р. Г. Габбард [3], Ф. С. Мишкін [8], М. Фрідман [12] та ін. Між ними ведуться дискусії щодо окремих аспектів цієї проблематики. Економічні передумови та соціально-економічні наслідки інфляції в Україні розглядають і вітчизняні науковці, а саме В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, А. М. Андрющенков, А. С. Гальчинський [4], А. А. Гриценко, А. І. Даниленко [5], О. В. Клименко, П. В. Круш, М. І. Савлук, Т. І. Єфименко, О. Л. Яременко та інші. Фахівці не досліджували причини, наслідки та форми інфляції в рамках антициклічного регулювання. Саме тому є потреба у здійсненні наукового дослідження причин, наслідків, форм проявів економічного циклу та досвіду антициклічного регулювання в зарубіжних країнах з позицій можливості його використання у вітчизняних умовах.

Мета статті. Дослідження причин і соціально-економічних наслідків інфляції в умовах циклічних коливань економіки, розглянути заходи антиінфляційного регулювання у вітчизняних і зарубіжних умовах з урахуванням кризових і посткризових явищ.

Виклад основного матеріалу. Інфляція проявляється в економіці у вигляді грошових знецінень, підвищення рівня цін на товари і наданні послуги, дефіцитом товарів і послуг, а також девальвацією національної валюти.

Необхідно виділити, що не завжди зростання цін викликане інфляцією і є інфляційним явищем. Оскільки ціни на групи одних товарів чи наданих послуг можуть зростати досить відчутно, а на групи інших товарів і послуг ціни можуть суттєво спадати. Оскільки при цьому не змінюється загальний рівень цін, тоді таке зростання цін не викликане інфляцією і не є інфляційним явищем.

Не треба ототожнювати інфляцію з емісією грошей, тому що у законодавчому порядку грошова емісія обумовлена здійснювати випуск додаткових грошей в обіг [6]. Грошова емісія може набувати інфляційний та неінфляційний характер. У випадку, коли випуск додаткових грошей спрямований урядом на фінансування дефіциту бюджету та покриття державного боргу, то така емісія є інфляційною, а якщо випуск грошей спрямований на зростання реального обсягу національного виробництва чи уповільнення руху грошей, тоді емісія не буде інфляційною.

Монетаристи стверджують, що причини інфляції містяться у нарощуванні грошової маси державою лише завдяки регулюванню грошово-кредитної системи. За жорсткого монетарного регулювання основними завданнями буде стабілізація цін і рівновага ринкової кон'юнктури. Коли висока зайнятість та економічне зростання будуть забезпечені монетарною політикою, то відбудеться підвищення пропозиції грошей та маси в обігу, призводячи до зростання цін і попиту на товарних ринках, а отже, інфляцію. Якщо монетарна політика буде передбачати грошову емісію для фінансування дефіциту бюджету та покриття державного боргу, тоді вона перетвориться в інфляційну політику [10, с. 163-164].

Монетаристи ухвалюють версію прискорення темпів інфляції за умов скорочення попиту на гроші, що взаємозв'язане з високими витратами на утримання реальних касових залишків [7, с. 13].

Отже, з монетарної теорії можна виділити такі першочергові причини інфляції: кредитна та грошова емісії, що не підкріплені товарною масою; збільшення державного боргу та бюджетного дефіциту; валютно-фінансова криза; монополізм підприємств та державна монополія; мілітаризація економіки; механізм оподаткування (збільшуючи податок на прибуток тенденція показує зниження обсягів виробництва).

На думку монетариста Мілтона Фрідмана, причини інфляції тісно пов'язані зі зростанням грошової пропозиції, що призводить до підвищення попиту і цін, а зростання цін притягує за собою інфляцію [12, с. 109].

Противники монетарної теорії вбачають умову існування інфляції. Тому причини інфляції проявляються у підвищенні виробничих витрат; у збільшенні сукупного попиту, що не пов'язаний із збільшенням обсягу грошової маси; структурних змінах ринку, які зв'язані з державною монополією та монополією підприємств, що відбуваються при монополю-адміністративному підвищенні цін [7, с. 14].

Економічний цикл проявляється періодичним падінням і зростанням ділової активності при повторенні протягом кількох років від кризи до піднесення в економіці. Цикл складається з таких чотирьох фаз: криза, депресія, поживавлення і піднесення.

Економічна криза відображається завершенням попереднього періодичного циклу та утворенням початку наступного. Характерні ознаки економічної кризи:

- скорочення обсягів виробництва;
- зростання запасів;
- зростання рівня безробіття;
- зростання процентної плати по кредиту;
- падіння рівня заробітної плати і прибутків підприємств;
- відчутне падіння цін;
- масове закриття підприємств і збільшення банкрутств.

Депресія являє собою таку фазу циклу, якій притаманний застій виробництва. Основні характерні ознаки депресії:

- зменшення процентної ставки по кредиту;
- високий рівень безробіття, але стабільний;
- оновлення основного капіталу;
- призупинення падіння рівня цін;
- призупинення скорочень обсягів виробництва;
- зменшення запасів.

Поживавлення – це така фаза циклу, при якій проявляється зростання ділової активності рівня докризового стану економіки країни. Характерні ознаки поживавлення:

- зростання обсягів виробництва;
- нарощення інвестицій;
- скорочення безробіття;
- зростання зайнятості;
- збільшення платоспроможного попиту;
- зростання рівня цін;
- зростання рівня доходів;
- відчутне зменшення запасів.

Піднесення виступає саме такою фазою циклу, за якого обсяг виробництва перевищує попередній цикл і перевищує докризовий розвиток економіки. При цій фазі циклу відбувається справжній економічний бум і здійснюється набагато швидше економічне зростання. Після чого починає готуватися наступний спад і новий економічний цикл.

За темпами інфляції, які мають вплив на економіку кожної країни, виділяють такі види інфляції: помірна інфляція, коли проявляється не дуже швидким знеціненням грошей у формі зростання рівня цін до 20% за рік; галопуюча інфляція, яка характеризується зростанням цін від 20 до 200% на рік; гіперінфляція, що передбачає дуже високі темпи зростання рівня цін, які більші за 200% на рік.

Необхідно виділити кількісну характеристику форм інфляції залежно від швидкості зростання цін, що вважається дуже важливою і в той же момент не визначальною. Найбільші значення проявляються у впливі певних форм інфляції на економіку і на господарюючі суб'єкти в цілому у вигляді економічної поведінки. За помірної інфляції фінансові структури та підприємці можуть реагувати адекватно на ті зміни, які відбуваються на ринку. Таким чином уряд, в такій ситуації може коригувати соціальні та економічні наслідки інфляції.

Західні науковці стверджують, що помірна інфляція сприяє нормальному економічному розвитку, оскільки незначна інфляція стимулює зростання грошової маси. Саме зростання грошової маси в обігу стимулюють здешевлення кредитів, зростання виробництва та активізації інвестиційної діяльності. Зростання виробництва призведе до відновлення ринкової рівноваги між грошовою і товарною масами при незначному підвищенні рівня цін. Інфляція вважається негативною при досить високих темпах її розвитку. Позитив помірної інфляції веде до стимулювання інвестиційного процесу і одночасно до знецінення грошей.

За характерних особливостей галопуючої інфляції в економіці відбувається стрибкоподібне і нерівномірне зростання рівня цін, що негативно впливає на економіку. Підприємці постійно підвищують ціни на свої товари та послуги, банки підвищують відсоткові ставки за надані кредити, купівельна спроможність населення невинно падає. Постійно здійснюється коригування стовно соціальної політики. Економіка країни перебуває у фазі напруження, щодо координації та регулювання міжгалузевих зв'язків. За галопуючої інфляції обмаль часу для узгодження певних дій стосовно прогнозованості та стабільності розвитку економіки. Коли економіка країни не в змозі втримати галопуючу інфляцію і продовжує набирати оберти, тоді вона перетворюється на гіперінфляцію. У країнах, які розвиваються, переважає галопуюча інфляція. Галопуюча інфляція здійснює кризу грошової системи, а гіперінфляція призводить до її краху.

При гіперінфляції відбувається дуже складна ситуація, а саме: астрономічні темпи зростання цін, гроші втрачають свої функції і вартість, зникають з обігу купюри низьких номіналів, розвивається платіжна криза, падає роль грошей, руйнується добробут всіх верств населення. За катастрофічних умов гіперінфляції масово банкрутують підприємства і припиняють свою діяльність підприємці, а також руйнуються господарські зв'язки. Люди починають купувати товари, які можуть слугувати частковим засобом збереження (дорогоцінні метали, нерухомість та ін.). У 1993 р. Україна пережила гіперінфляцію. Відкриту інфляцію можна аналізувати, вимірювати, розкривати деякі варіанти для усунення чи приборкання. Крім відкритої інфляції спостерігається прихована інфляція. Вона проявляється у наявному дефіциті товарів і наданих послуг, створюється обмежений споживчий попит, за якого зростання цін не спостерігається. Ознаки прихованої інфляції проявляються у встановленні жорсткого державного контролю за цінами та на деякий час замороженням цін і доходів [1, с. 409-411].

Подивившись на таблицю 1, можна побачити, що ситуація в Україні на початку 90-их років була жахливою.

Таблиця 1

Індекс інфляції в Україні за період серпень 1991 р. по листопад 2013 р.
(у відсотках до попереднього періоду)

м \ р	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	за рік
1991	-	-	-	-	-	-	-	104,0	104,5	105,9	116,5	124,6	390,0
1992	385,2	115,3	112,1	107,6	114,4	126,5	122,1	108,3	110,6	112,4	122,0	135,1	2100
1993	173,2	128,8	122,1	123,6	127,6	171,7	137,6	121,7	180,3	166,1	145,3	190,8	10256
1994	119,2	112,6	105,7	106,0	105,2	103,9	102,1	102,6	107,3	122,6	172,3	128,4	501,0
1995	121,2	118,1	111,4	105,8	104,6	104,8	105,2	104,6	114,2	109,1	106,2	104,6	281,7
1996	109,4	107,4	103,0	102,4	100,7	100,1	100,1	105,7	102,0	101,5	101,2	100,9	139,7
1997	102,2	101,2	100,1	100,8	100,8	100,1	100,1	100,0	101,2	100,9	100,9	101,4	110,1
1998	101,3	100,2	100,2	101,3	100,0	100,0	99,1	100,2	103,8	106,2	103,0	103,3	120,0
1999	101,5	101,0	101,0	102,3	102,4	100,1	99,0	101,0	101,4	101,1	102,9	104,1	119,2
2000	104,6	103,3	102,0	101,7	102,1	103,7	99,9	100,0	102,6	101,4	100,4	101,6	125,8
2001	101,5	100,6	100,6	101,5	100,4	100,6	98,3	99,8	100,4	100,2	100,5	101,6	106,1
2002	101,0	98,6	99,3	101,4	99,7	98,2	98,5	99,8	100,2	100,7	100,7	101,4	99,4
2003	101,5	101,1	101,1	100,7	100,0	100,1	99,9	98,3	100,6	101,3	101,9	101,5	108,2
2004	101,4	100,4	100,4	100,7	100,7	100,7	100,0	99,9	101,3	102,2	101,6	102,4	112,3
2005	101,7	101,0	101,6	100,7	100,6	100,6	100,3	100,0	100,4	100,9	101,2	100,9	110,3
2006	101,2	101,8	99,7	99,6	100,5	100,1	100,9	100,0	102,0	102,6	101,8	100,9	111,6
2007	100,5	100,6	100,2	100,0	100,6	102,2	101,4	100,6	102,2	102,9	102,2	102,1	116,6
2008	102,9	102,7	103,8	103,1	101,3	100,8	99,5	99,9	101,1	101,7	101,5	102,1	122,3
2009	102,9	101,5	101,4	100,9	100,5	101,1	99,9	99,8	100,8	100,9	101,1	100,9	112,3
2010	101,8	101,9	100,9	99,7	99,4	99,6	99,8	101,2	102,9	100,5	100,3	100,8	109,1
2011	101,0	100,9	101,4	101,3	100,8	100,4	98,7	99,6	100,1	100,0	100,1	100,2	104,6
2012	100,2	100,2	100,3	100,0	99,7	99,7	99,8	99,7	100,1	100,0	99,9	100,2	99,8
2013	100,2	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0	99,9	99,3	100,0	100,4	100,2	-	100,0

Джерело: складено автором на основі даних [11]

Розглядаючи інфляцію в Україні, можна знайти проблеми як теоретичного, так і практичного значення. Коли Україна здобула свою незалежність в 1991 році, то вже тоді високий рівень інфляції охопив нашу країну швидкими

темпами. Україні в той момент часу було потрібно боротися не лише з інфляцією, але й з неефективною економічною системою, оскільки відбувався перехідний період від командно-адміністративної до ринкової економіки. І вийшовши за складу СРСР Україна стала дуже монополізованою та одночасно високо-затратною при засадах самофінансування.

Таблиця 2

Грошова маса в обігу України за 1991-2013 р.р.

Рік	Номінальна маса грошей (МЗ) на кінець року, млн. грн.	Темпи зростання маси грошей (МЗ), %
1991	2,4	240,0
1992	25,0	1100,0
1993	482,0	1930,0
1994	3 216,0	700,0
1995	6 930,0	213,0
1996	9 364,0	135,0
1997	12 541,0	134,0
1998	15 705,0	125,0
1999	22 070,0	141,0
2000	32 252,0	145,0
2001	45 755,0	142,0
2002	64 870,0	141,8
2003	95 043,0	146,5
2004	125 801,0	132,4
2005	194 071,0	154,4
2006	261 063,0	134,5
2007	396 156,0	151,7
2008	515 727,0	130,2
2009	487 298,0	94,5
2010	597 872,0	122,7
2011	685 515,0	114,7
2012	773 199,0	112,8
2013	856 709,0	118,2

Джерело: складено автором на основі даних [2]

За серпень 2013 року спостерігалось місячне сповільнення темпів приросту грошової маси. Виходячи із даних таблиці 2, видно, що на кінець 2013 року залишки коштів за грошовим агрегатом МЗ становили 856,709 млрд. грн. і при цьому темпи зростання грошової маси МЗ дорівнювали 118,2 %. Грошова маса

збільшилася на 5,9 млрд. грн. відповідно за місяць, у липні на 1,7 %. За такої динаміки грошового агрегату М3 спричинене сповільнення темпів приросту готівки, а також депозитної її складової [2, с. 17].

За статистичними даними 1992-1993 р.р. індекс інфляції в Україні становив гіпервисокий рівень з 2100 % до 10256 %, і досяг колосального рівня. Це дуже добре видно на рис. 1.

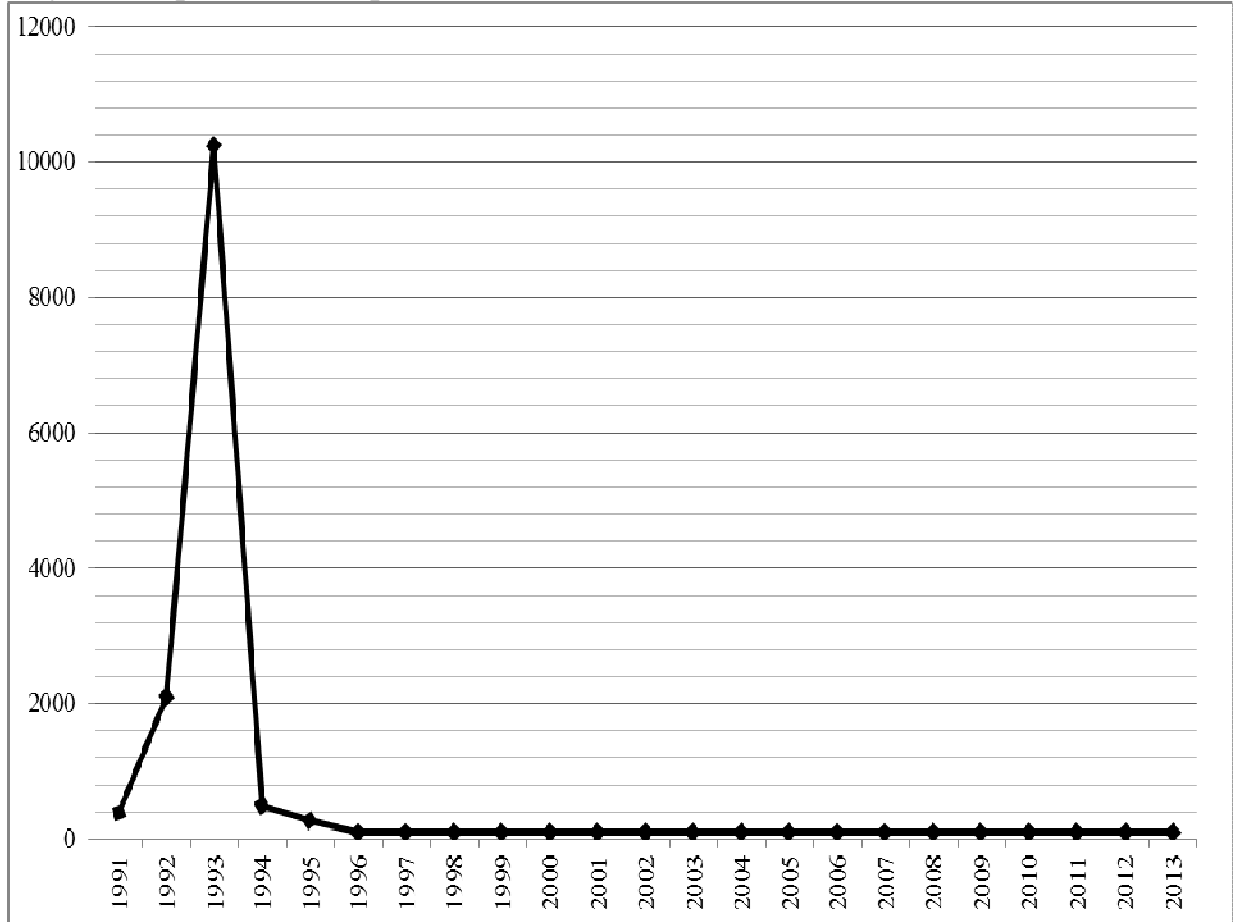

Рис. 1. Індекс інфляції в Україні за період 1991-2013 р.р.
(у відсотках до попереднього року)

Джерело: побудовано автором на основі [11]

На рис. 2 індекс інфляції склав за 2013 рік 100,0 % по відношенню до попереднього року.

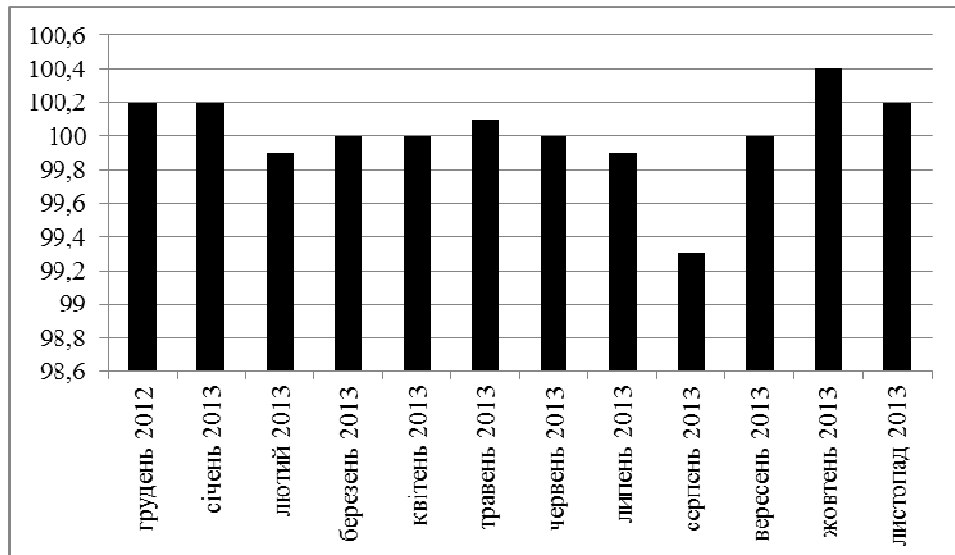

Рис. 2. Індекс інфляції в Україні за період грудень 2012 р. по листопад 2013р. (у відсотках до попереднього місяця)

Джерело: побудовано автором на основі [11]

У мирний час жодна розвинена країна не мала такого високого рівня інфляції. Цей показник інфляції України цікаво порівняти з показниками інфляції інших країн. Прикладом для порівняння індекс інфляції України з її сусідами, а саме з Білорусією, в якій індекс інфляції у 1994 р. становив 2321 % та в Росії у 1992 р. дорівнював 2609 %. А також показник інфляції України можна порівняти з такими країнами як Аргентина, Заїр і Перу. В Аргентині показник інфляції у 1989 році становив 3389,6 %, у Заїрі індекс інфляції у 1992 році дорівнював 3860 %, а у 1990 році в Перу показник інфляції досяг 7481 % [10, с. 174-175].

В Україні протягом III кварталу 2013 року темпи цінової динаміки становили доволі помірні результати на споживчому ринку. За 9 місяців споживчі ціни були знижені на 0,6 %. Протягом року приріст індексу споживчих цін (ІСЦ) коливався в березні та квітні у межах від -0,8 % річних до липня 0 %. Грошово-кредитна політика була врівноваженою за рахунок відповідних параметрів грошової пропозиції та сприяла процесам економічного розвитку. У хімічній промисловості та металургії ціни знизилися на 3,6 % річних [9, с. 5-6].

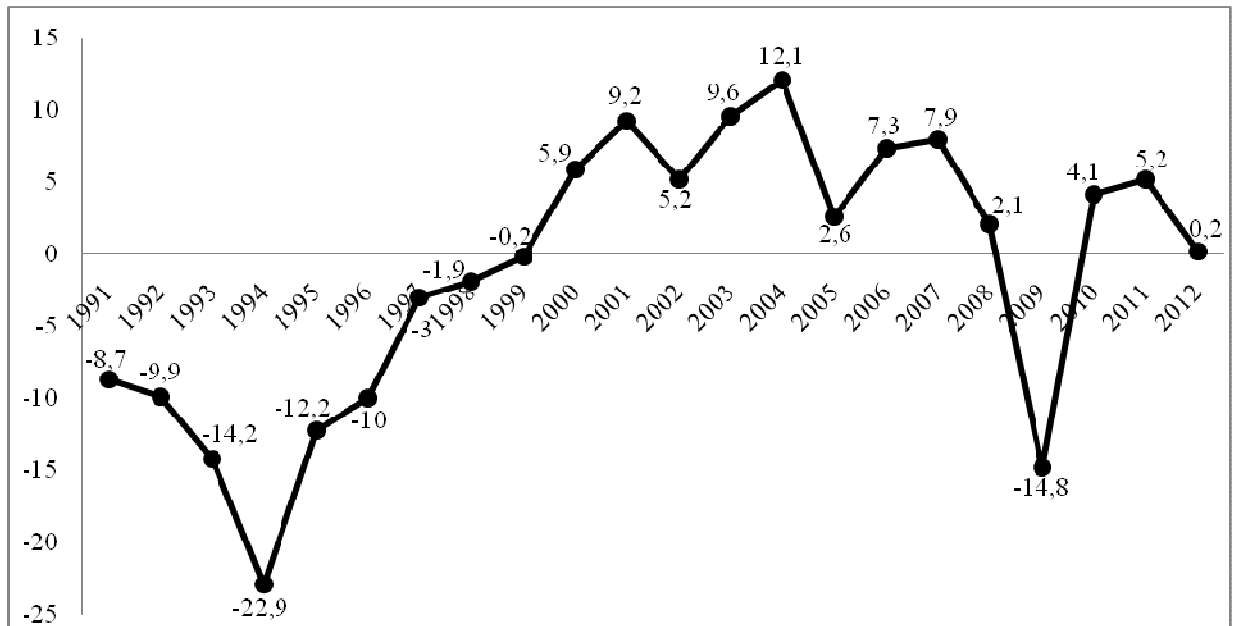

Рис. 3. Темпи зростання ВВП в Україні (у відсотках до попереднього року)

Джерело: побудовано автором на основі [11]

У динаміці реальний внутрішній валовий продукт (ВВП) відзначився зниженням промислових обсягів виробництва, так як значення за 9 місяців 2013 року дорівнювало -1,5 % порівняно з 2012 роком [9, с. 4].

Дивлячись на рис. 3 можна сказати, що приріст реального ВВП у 2008 році в період фінансової кризи дорівнював 2,3 % порівняно з попереднім роком. А вже у 2009 році становив -14,8 % річних до попереднього року.

Встановлення основних інфляційних завдань повинне спрямовуватися на економічне зростання національного ВВП. Воно повинне закріплюватися спеціальними установами, які здійснюють ефективний розподіл. До цих установ належить бюджетна, податкова, страхова, медична і пенсійна системи, що забезпечують механізми взаємодії. При недосконалості необхідно здійснювати певні структурні реформи.

Необхідно виділити режим інфляційного таргетування, який має свої переваги та недоліки [10, с. 540]. До переваг інфляційного таргетування належить:

- прозорість грошово-кредитної політики, що здійснює довіру і контроль до органів монетарної влади;
- чіткий і зрозумілий цільовий монетарний орієнтир, що здійснює контрольні завдання та реальні прогнози на макроекономічному рівні;
- зниження дестабілізуючого впливу на кон'юнктуру ринку, що проявляється регульованим чинником у вигляді інфляційних очікувань;
- попередження інфляційної динаміки високими сплесками та ін.

До основного недоліку цього режиму належить послаблення гнучкості грошово-кредитної політики, що може знизити керованість фінансовими змінними, такими як грошова база, грошові агрегати і валютний курс. Це буде призводити до негативних наслідків економічного регулювання та

інфляційного таргетування. Саме тому режим інфляційного таргетування своїми недоліками стримує центральні банки до переходу на цей режим.

Антиінфляційне регулювання передбачає здійснення короткострокових заходів щодо зниження рівня наявної інфляції та довгострокових заходів, орієнтованих на недопущення інфляції у майбутньому.

Необхідно здійснювати заходи антиінфляційного регулювання в Україні:

- розробляти комплексні державні програми для розвитку економіки, які будуть сприяти збільшенню обсягів і темпів ВВП;

- проводити послідовну антимонопольну політику для підтримки конкурентних цін на внутрішньому ринку;

- стимулювати кредитну та інвестиційну діяльність банків;

- обмежувати покриття дефіциту коштів за рахунок банківського кредиту;

- вдосконалювати державне регулювання податкової системи;

- здійснювати сприятливі умови для припинення імпорту інфляції;

- підвищувати ефективність грошово-кредитної політики.

Висновки. Інфляція є найбільшим явищем макроекономічної нестабільності. З монетарної теорії можна виділити такі першочергові причини інфляції як:

- кредитна та грошова емісії, що не закріплені товарною масою;
- збільшення державного боргу та бюджетного дефіциту;
- валютно-фінансова криза;
- монополізм підприємств та державна монополія;
- мілітаризація економіки;
- механізм оподаткування.

З точки зору немонетарної теорії причинами інфляції є: підвищення виробничих витрат; збільшення сукупного попиту, що не є пов'язаний із збільшенням обсягу грошової маси; структурні зміни ринку, що пов'язані з державною монополією та монополією підприємств, що відбуваються при монополю-адміністративному підвищенні цін.

Основні стадії інфляції відрізняються одна від одної певним впливом на економіку і нестандартними темпами зростання рівня цін. До першої стадії відносять повзучу інфляцію і вважають, що її вплив на економічний розвиток є позитивним. Так як кількість пропозиції грошей перевищує зростання цін, що може досягати до 5 % за рік. До другої стадії належить помірна інфляція, яка може досягати рівня до 20 % за рік. Вона прискорює темпи зростання цін і досягає зростаючих темпів пропозиції грошей та може навіть перевищувати їх. Вплив на економіку країни може мати як негативний, так і позитивний результат. На третій стадії відбувається етап галопуючої інфляції, яка характеризується зростанням рівня цін від 20 % до 200 % за рік і негативно впливає на економіку кожної країни. Остання стадія призводить до краху економіки та її грошово-кредитної системи, оскільки темпи зростання цін є астрономічними і становлять понад 200 % за рік.

Отже, метою антиінфляційного регулювання є контроль над інфляцією і досягненням прийнятних її темпів. Це досягається через підтримку

пріоритетних галузей народного господарства, стимулюванням експорту продукції, здійснення виважених протекціоністських і валютних регулювань, що сприяють вирішенню питань конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Баластрик Л. О. Макроекономіка: Підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 743 с.
2. Бюлетень НБУ. – 2005. – №7. – с.46-50; 2013. – №10. – с.17,73.
3. Габбард, Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка: Підручник / Пер. з англ.; Наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесневич. – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
4. Гальчинський А. С. Теорія грошей [Текст]: Навчально-методичний посібник / А. С. Гальчинський, 2001 – 413 с.
5. Даниленко А. І. Інфляція та фінансові механізми її регулювання / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 400 с.
6. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. №679-ХІV.
7. Круш П. В., Клименко О. В. Інфляція: суть, форми та її оцінка. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 287 с.
8. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків [Текст]: пер. з англ. / Ф. С. Мишкін, 1999. – 963 с.
9. Монетарний огляд за січень – вересень 2013 року [Електронний ресурс] // Національного банку України. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
10. Савлук М. І. Гроші та кредит: підручник / за наук. ред. М. І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2011. – 589 с.
11. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
12. Фридман Милтон. Количественная теория денег / Фридман Милтон. – М.: Дело, 1996. – 109 с.

Подано до редакції 26 грудня 2013 року

Ганусик Ю.Б.

Причины и последствия инфляции: отечественный и зарубежный опыт

В статье рассмотрены причины и социально-экономические последствия инфляции. Проанализированы проблемы инфляции в Украине, определены меры и эффективность антиинфляционного регулирования.

Ключевые слова: *инфляция, индекс инфляции, причины инфляции, социально-экономические последствия инфляции, гиперинфляция, антиинфляционное регулирование.*

Ganusyk Yu.B.

Causes and effects of inflation: domestic and foreign experience

Causes and socio-economic effects of inflation have been considered in the article. Problems caused by inflation in Ukraine have been analyzed, measures and efficiency concerning anti-inflationary regulation have been defined.

Key words: *inflation, inflation index, causes of inflation, socio-economic effects of inflation, hyperinflation, anti-inflationary regulation.*

Ганусик Юрій Богданович – аспірант кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

.

УДК 658.14/17

Говорушко Т.А., Обушина Н.І., Собко Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ФІНАНСОВОЇ ЛОГІСТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті поглиблено теоретичні основи щодо управління системою фінансової логістики підприємства, розкрито її основні складові та особливості впровадження й ефективного функціонування в системі логістичного менеджменту на підприємстві в цілому.

Ключові слова: логістика, логістична система, фінансова логістика, система фінансової логістики, фінансові потоки підприємства.

Постановка проблеми. Становлення ринкових відносин в Україні формує сьогодні особливий інтерес теоретиків і практиків до вже відпрацьованого в Європі й Америці інструментарію логістичного управління фінансовими потоками підприємств. Сьогодні цей інтерес є досить актуальним для різних підприємницьких структур, оскільки в оптимізації переміщення фінансових потоків криються більші можливості для формування їхньої стійкої конкурентної позиції на ринку за рахунок покращення фінансових результатів діяльності, зростання фінансової стійкості та активізації інвестиційної діяльності підприємства.

Саме логістичний менеджмент покликаний забезпечити ефективне й цілеспрямоване ведення фінансової діяльності будь-якої високоорганізованої системи. Такий результат і є уособленням мистецтва фінансового управління на підприємстві, його науковості, якості й ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Концептуальні основи управління фінансовими потоками в логістичних системах висвітлено в працях зарубіжних економістів: Д.Бауерсокса, О.Бутрина, О.Зевакова, Д. Клосса, М. Кристофера, Б.Миротина, С.Нагловського, Р. Радіонова, а також вітчизняних учених: І.Бланка, Є. Крикавського, М. Лепи, О.Лактіонової, Р.Ларіної, І.Сіренка, Л.Федулової, Л.Шемаєвої, М.Чумаченка, І.Швець та ін. Однак, роботи означених вище науковців, присвячені характеристикам системи управління підприємством в цілому і не враховують особливостей формування, розподілу та руху фінансових потоків, підвищеного рівня динамічності та рухливості об'єкта управління (фінансових потоків), не віддзеркалюють особливого системного характеру фінансових відносин, що виникають у процесі управління фінансовими потоками.

Саме тому існуючі розробки потребують подальшого розвитку в напрямі формування цілісної системи фінансової логістики на підприємстві та вдосконалення методичних підходів до її аналізу.

Мета статті. Метою статті є подальший розвиток теоретичних положень, методичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення

управління фінансовими потоками підприємства в ринковому середовищі на основі використання логістичного підходу.

Виклад основного матеріалу. За доцільне вважаємо розпочати із визначення економічної сутності поняття «логістика», оскільки надалі мова піде про необхідність та особливості застосування логістичного підходу до управління фінансовими потоками підприємства.

Поняття «логістика» походить від грецького слова «logistike», що означає мистецтво обрахунків, уміння обмірковувати. Більшість сучасних науковців зводять логістику до управління матеріальними потоками або в кращому випадку матеріальними та інформаційними.

Так, наприклад, Сергєєв В.І [1] вважає, що: “Логистика – это интегральный инструмент менеджмента, способствующий достижению стратегических, тактических или оперативных целей организации бизнеса за счет эффективного, с точки зрения снижения общих затрат и удовлетворения требований конечных потребителей к качеству продуктов и услуг, управления материальными и (или) сервисными потоками, а также сопутствующими им потоками информации и финансовых средств”. Як бачимо, у даному визначенні присутні матеріальні, інформаційні та фінансові потоки. Однак, останнім відводиться другорядна роль, тобто вважається, що фінансові потоки є супроводжуваними по відношенню до матеріальних.

Найбільш демократичним у цьому відношенні, на нашу думку, є трактування логістики у Є.В.Крикавського [2]: “Логистика – це наука про оптимальне управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних адаптивних системах із синергічними зв’язками”.

Не зважаючи на існування таких визначень, найбільша увага в логістиці приділяється все-таки матеріальним та інформаційним потокам. Фінансові потоки належної уваги поки ще не отримали.

У зв’язку з цим вважаємо, що пріоритет не повинен надаватися ні матеріальним, ні фінансовим, ні інформаційним потокам, навпаки необхідним є відведення кожному з потоків рівнозначної ролі та досягнення на підприємстві оптимальних взаємозв’язків між ними. Відповідно до цього підприємство слід розуміти як складну, відкриту фінансово-економічну систему, пов’язану із зовнішнім середовищем специфічними відносинами щодо руху матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів.

Одним із базових понять логістики є логістична система. Логістична система (ЛС) – це адаптивна система зі зворотним зв’язком, яка виконує ті чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв’язки та зв’язки із зовнішнім середовищем [3].

Будь-яка логістична система представлена відповідними складовими, серед яких особливе місце приділяється системі фінансової логістики.

Фінансова логістика – це окремий напрям логістики, що розглядає управління фінансовими потоками, з позиції бізнесу фінансова логістика – спосіб управління фінансовими потоками, що дає змогу забезпечити фінансову прибутковість підприємства та збільшити його ринкову вартість.

На основі проведеного аналізу сутності економічної категорії «фінансова логістика» нами запропоновано таку дефініцію досліджуваної категорії: «Фінансова логістика – це наука про управління фінансовими потоками та взаємозв'язки між ними у відкритих фінансово-економічних системах на основі інформації по організації матеріальних потоків відповідно до загальних цілей і критеріїв ефективності».

Вважаємо, що класифікація завдань фінансової логістики повинна враховувати, окрім особливостей логістики, також вплив фінансового маркетингу та фінансового менеджменту. Завдання, які вирішуються фінансової логістикою, доцільно розподілити за ступенем їх важливості тому всі завдання пропонуємо розбити на три групи: головні (або глобальні), загальні та приватні (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація завдань фінансової логістики за ступенем їх важливості (обґрунтовано авторами з використанням)

Джерело: [4]

Відомо, що концепція фінансової логістики реалізується на основі системного підходу. Відповідний системний підхід використовується для глибшого розуміння концепції фінансової логістики та більш ефективного проведення логістичних досліджень у сфері управління фінансовими потоками підприємства.

На нашу думку, теоретичне обґрунтування логістичного підходу в системі управління фінансовими потоками полягає в двоєдиному підході до розгляду самих фінансових ресурсів:

- у контексті логістизації виробництва, тобто взаємозв'язку з іншими видами ресурсів (матеріальними, інформаційними, трудовими);
- у контексті системи бізнесу, тобто послідовного їх перетворення з однієї форми в іншу і особливостей їх функціонування в цих формах (грошовій, матеріалізованій).

Ці два підходи можуть бути покладені в основу організації процесу управління системою фінансової логістики на підприємстві, і в свою чергу, вимагають здійснення діагностики стану управління фінансовими потоками підприємств з використанням показників, які характеризують не тільки фінансову, а й виробничу та інвестиційну діяльність, а також управління фінансовими ресурсами, які знаходяться не тільки в грошовій формі, а й перетворені в матеріалізовану форму.

Отже, формування системи фінансової логістики на підприємстві розпочинається з вивчення поточної системи управління фінансовими потоками. Система управління фінансовими потоками будучи складовою комплексної системи управління підприємством віддзеркалює найбільш динамічні процеси, що відбуваються у господарській діяльності підприємства, а саме процес формування, розподілу та руху вхідних та вихідних фінансових потоків підприємства.

Незважаючи на досить широке використання терміна “фінансовий потік”, на сьогодні не існує його однозначного тлумачення серед науковців. Проведені дослідження показали, що у науковій літературі виділяється три основні підходи до визначення сутності поняття «фінансовий потік» (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття “фінансовий потік”

Підходи до визначення	Ознака	Переваги	Недоліки
1-й підхід	Фінансові потоки як складова логістичної системи	-враховуються всі види фінансових ресурсів; -розглядаються на рівні підприємства	розглядаються у взаємозв'язку із товарними потоками; не враховуються відносини, що супроводжують рух фінансових ресурсів
2 – й підхід	Ототожнення з грошовим	-потоки розглядаються в	не враховують інші фінансові ресурси; не

	поток	динаміці; -розглядаються на рівні підприємства	враховують відносини, що супроводжують рух фінансових. ресурсів
3 – й підхід	Визначення фінансових потоків як специфічних грошових	-враховуються відно- сини, що супроводжують рух фінансових ресурсів	враховується переважно перерозподільча стадія руху фінансових ресурсів

Джерело: [4]

Прихильники першого підходу визначають фінансовий потік як складову логістичної системи. Так В. В. Концева, С. С. Костенко під фінансовим потоком розуміють “спрямований рух грошових засобів чи ресурсів у логістичних системах або між ними, необхідний для забезпечення матеріальних та інформаційних потоків” [5].

Сутність другого підходу полягає в ототожненні цього поняття з грошовим потоком “Cash flow”, що в перекладі з англійської мови означає “потік готівки” (О. О. Лазичева, В. В. Бочаров, А. Р. Горбунов та ін.). Таке тлумачення фінансового потоку можна пояснити концептуальними відмінностями у визначенні меж фінансових відносин та складу фінансових ресурсів. Також в рамках фінансового менеджменту фінансові потоки ототожнюються з грошовими, термін “фінансові потоки” застосовується по відношенню до потоків грошових коштів.

Згідно з третім підходом фінансові потоки визначаються як специфічні грошові. Серед прихильників даного підходу слід виділити Г. М.Азаренкову, О. В.Майбороду, С. І.Крилова.

Фінансовий потік, на нашу думку, є сукупністю фінансових ресурсів, які циркулюють між складовими логістичної системи підприємства та пов’язані з рухом матеріальних, інформаційних та інших потоків як в межах логістичної системи, так і поза нею. Кожен фінансовий потік містить однорідні компоненти – елементи фінансового потоку, які в межах логістичної системи можна визначати як одиничне спрямування фінансових ресурсів, що мають відношення до відповідного фінансового потоку. Якщо розглядати логістичну систему промислового підприємства, то її загальний фінансовий потік може бути представлений фінансовим потоком забезпечення, фінансовим потоком у виробництві, фінансовим потоком збуту.

Згідно з системно-потоківим підходом управління системою фінансової логістики підприємства слід розглядати як безперервне функціонування складної багаторівневої динамічної впорядкованої системи, діяльність якої спрямована на формування, обслуговування, розподіл та рух таких фінансових потоків, які забезпечували б стале збільшення ринкової вартості підприємства як об’єкта інвестування. Фінансова логістична система є інтегрованою системою, що узгоджено реалізує цілі бізнесу всіх своїх учасників – від постачальника до кінцевого споживача.

Управління системою фінансової логістики підприємства має здійснюватися безперервно протягом всього періоду його функціонування. При цьому воно має базуватися на відповідних принципах (табл. 2).

Окрім принципів управління система фінансової логістики має виконувати відповідні функції.

Функції системи управління фінансовими потоками підприємства (управління активами, управління капіталом, управління інвестиціями, управління грошовими потоками, управління фінансовими ризиками) на основі логістичної концепції системно направлені на повне задоволення потреб підприємства у певному виді товарного потоку.

Таблиця 2

**Принципи управління системою фінансової логістики
на підприємстві**

Назва принципу	Сутність принципу
Системність	Дозволяє управляти сукупним фінансовим потоком з урахуванням факторів зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування логістичної системи підприємства
Інтегрованість	Управління фінансовими потоками має здійснювати у комплексі з іншими логістичними потоками та на всіх етапах руху по логістичному ланцюзі
Комплексність	Забезпечує розробку і прийняття таких рішень щодо вхідних і вихідних фінансових потоків, які мають впливати на загальну результативність логістичної системи підприємства
Синергічність	Забезпечує узгодженість всіх операцій і процесів, що сприяє виникненню більшого ефекту в цілому по логістичній системі
Гнучкість	Система здатна коригувати ціль функціонування при зміні умов функціонування та стану її підсистем. Система передбачає постійний моніторинг та коригування цільових установок в процесі досягнення певних результатів діяльності як системи в цілому, так і її підсистем та елементів
Адаптивність	Створює умови для управління фінансовими потоками в межах гнучкої логістичної системи, яка легко пристосовується до змін ринкового середовища
Динамічність	Забезпечує встановлення достатньої швидкості руху фінансових потоків між всіма підсистемами логістичної системи
Конструктивність	Полягає в безперервному відслідковуванні руху фінансового потоку і оперативному коригуванні його руху по логістичній системі
Багатофункціональність	Система здатна реалізовувати комплекс загальних управлінських функцій (планування, організація, контроль, мотивація), як і її структурні елементи, яким властиві відповідні набори функцій
Науковість	Визначає необхідність застосування наукового аналізу та впровадження нових розробок в управління фінансовими потоками логістичних систем промислових підприємств

Джерело: узагальнено авторами з використанням [4, 5]

Практичне використання логістичного підходу до управління фінансовими потоками передбачає реалізацію таких напрямів: моделювання фінансових логістичних потоків і формування механізму управління ними; визначення параметрів логістичного шляху фінансових потоків за окремими етапами; уточнення складу показників і критеріїв ефективності; планування обсягів та швидкості руху фінансових потоків; аналіз відхилень фактичних фінансових результатів протікання процесів з метою опрацювання необхідних даних для підвищення результатів подальшої діяльності підприємств.

Звідси видно, що логістизація управління фінансовими потоками на підприємстві має характер безперервного процесу через реалізацію головних методів логістичного менеджменту, які можна згрупувати за відповідними взаємопов'язаними функціями: планування, організація, мотивація, контроль і координація (табл. 3).

Таблиця 3

Методи менеджменту фінансової логістики підприємства

Методи	Сутність методу
Методи планування	Передбачають визначення цілей, формулювання стратегічних і тактичних завдань управління фінансовими потоками логістичної системи, розробку перспективних та оперативних планів, встановлення завдань структурним підрозділам і виконавцям
Методи організації фінансово-логістичних процесів підприємства	Охоплюють логістичні структури фінансового обслуговування матеріально-технічного забезпечення, виробництва, збуту та сервісного обслуговування готової продукції. При цьому організація управління логістикою руху фінансових потоків може будуватися як на базі самостійних функціонально-виробничих підрозділів логістичної системи, так і шляхом логістизації традиційних функцій управління підприємством
Методи логістичної мотивації	Грунтуються на оптимальному розподілі ефекту в процесі руху матеріальних і фінансових потоків підприємства між усіма учасниками відповідної системи управління. Для членів колективу методи логістичної мотивації можуть бути представлені у вигляді заходів матеріального (заробітної плати, надбавок і пільг) та нематеріального стимулювання
Методи логістичного контролю	Їх метою є кількісна та якісна оцінки досягнення поставлених цілей логістичної системи. Основними методами контролю є облік, оцінка та аналіз відхилень фактичних результатів від запланованих і виявлення причин цих відхилень
Методи логістичної координації	Призначенням методів є досягнення узгодженості дій усіх учасників логістичного процесу управління підприємством, що дасть змогу встановити взаємозв'язок між всіма елементами логістичної системи

Джерело: узагальнено авторами з використанням [1, 4, 5]

Взагалі управління фінансовими потоками в межах логістичної системи має свої характерні риси, які є відмінними від загальноприйнятих підходів до

управління фінансовими потоками. Першочергово це визначається наявністю тісних взаємозв'язків, що існують між логістичними потоками.

Згідно до традиційних класифікаційних груп за системоутворюючими властивостями система фінансової логістики підприємства відноситься до складної системи з складною багаторівневою структурою, оскільки вона характеризується такими особливостями:

- система фінансової логістики має розгалужену структуру як по горизонтальних, так і по вертикальних рівнях управління;

- структура системи фінансової логістики формується під впливом внутрішніх властивостей, особливостей організації управління ресурсами та фінансовими потоками підприємства, піддається цілісному опису, який дає повну інформацію про систему, її елементи, функції, зв'язки, механізми роботи, що дозволяє прогнозувати її поведінку;

- існує значна кількість взаємопов'язаних, взаємозалежних та взаємодіючих елементів, які виконують певний перелік функцій, поєднаних у комплексні функції системи фінансової логістики підприємства та спрямовані на досягнення мети дії системи;

- система фінансової логістики піддається опису за допомогою певних методів, моделей та механізмів, з імовірнісною зміною окремих параметрів. Враховуючи велику кількість факторів, які впливають на діяльність системи та їх імовірнісний характер, повністю передбачити результати діяльності системи неможливо, однак з певною апроксимацією можна отримати орієнтовні результати, тобто можливо отримати прогноз функціонування системи.

Отже, ґрунтуючись на особливостях системи управління фінансовими потоками на основі логістичного підходу, можемо сформулювати такі умови функціонування для системи фінансової логістики підприємства:

- фінансова логістична система існує в часі, просторі та знаходиться в русі. На відміну від інших систем, є однією з найбільш рухомих. Пояснюється це тим, що об'єктом управління в системі є фінансові потоки, при цьому параметри об'єкту управління постійно змінюються у часі і просторі;

- у системі управління фінансовими потоками існує єдина база для визначення класифікаційних ознак елементів: відношення до фінансових потоків підприємства та забезпечення їх руху;

- об'єкти (фінансові потоки та їх рух) та елементи (підрозділи, ресурси, зовнішнє середовище, інфраструктурні елементи, моделі та підсистеми) є автономними утвореннями, але мають між собою суттєві функціональні зв'язки, які відображаються через структуру, інформаційні потоки, процедури та механізми взаємодії окремих елементів і визначають інтегративні властивості системи;

- об'єкти, елементи, сукупність взаємозв'язків та механізмів функціонування створюють відповідну єдину інтегративну структуру системи управління фінансовими потоками, яка характеризується відповідними параметрами. Ці параметри знаходяться у взаємозалежності з базовими параметрами об'єктів (фінансових потоків) та інтегративними властивостями системи.

Загальним результатом логістичного управління фінансовими потоками на промисловому підприємстві є процедура формування бюджету фінансово-виробничої системи, що передбачає необхідність збирання та обробки значної кількості інформації, розрахунку показників фінансової ефективності логістичної системи й контролю за виконанням сформованого бюджету.

Розробка бюджету передбачає формалізацію варіантів функціонування підприємства та вибір оптимального з них, контроль відхилень та їхнього регулювання. Завдання контролю полягають у тому, щоб за допомогою підготовки й своєчасного надання необхідної інформації за підсумками бюджетного періоду орієнтувати керівництво логістичної системи на прийняття рішень і відповідні дії. Контроль здійснюється за допомогою зіставлення планових показників з фактичними протягом звітного періоду та після його закінчення. Критерієм оцінки досягнутих значень показників є дані прийнятого бюджету логістичної системи [6].

Висновки. Таким чином, управління системою фінансової логістики на підприємстві сприяє створенню самоналагоджувальної системи діяльності підприємства в сучасних умовах ринкового середовища, здатної оптимізувати господарські процеси, своєчасно виявляти відхилення, що виникають, і розробляти заходи щодо їхньої ліквідації. Все це потребує визначення чітких шляхів удосконалення системи фінансової логістики на підприємстві, що і перспективним напрямком наших майбутніх досліджень.

Список використаних джерел:

1. Сергеев В. И. Логистика в бизнесе / В. И. Сергеев. – М.: ИНФРА, 2001. – 608 с.
2. Крикавський Є. В. Логістика для економістів / Є. В. Крикавський. – Львів: Вид-во ЛНУ "Львівська політехніка", 2004. – 448 с.
3. Ларіна Р. Р. Логістика: навчальний посібник / Р. Р. Ларіна Р.Р. – Д.: ВІК, 2005. – 335 с.
4. Майборода О. В. Управління фінансовими потоками підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08. 04. 01 / О. В. Майборода . – Суми. – 2006. – 244 с.
5. Концева В. В. Фінансові потоки в логістичних системах / В. В. Концева, С. С. Костенко // Вісник Національного транспортного університету. – 2009. – № 19. – с. 54-62.
6. Гриценко Л. Л. Контролінг грошових потоків підприємств / Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко, В. В. Роєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №3(105). – С. 148-154.

Подано до редакції 25 листопада 2013 року

Говорушко Т.А., Обушина Н.І., Собко Н.В.

Особенности управления системой финансовой логистики предприятия в рыночной среде

Углублено теоретические основы по управлению системой финансовой логистики предприятия, раскрыты ее основные составляющие и особенности внедрения и эффективного функционирования в системе логистического менеджмента на предприятии в целом.

Ключевые слова: логистика, логистическая система, финансовая логистика, система финансовой логистики, финансовые потоки предприятия.

Govorushko T., Obushna N., Sobko N.

Features systemoy fyansy logistics management in the enterprise environment of the market environment

Profound theoretical foundations of the financial system for the management of logistics enterprises, reveals its main components and features of the implementation and effective functioning of the system of logistics management in the enterprise as a whole.

Key words: logistics, logistic system, financial logistics, logistics financial system, financial flows of the enterprise.

Говорушко Тамара Андріївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Національного університету харчових технологій (НУХТ), м. Київ

Обушина Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій (НУХТ), м. Київ

Собко Надія Вікторівна – магістр кафедри фінансів Національного університету харчових технологій (НУХТ), м. Київ.

УДК 336.71

Горбачова А.О.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРУДЕНЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджено підходи до визначення цілей, предмету, об'єкту, принципів та інструментів пруденційної політики. Запропонований авторський підхід до з'ясування особливостей пруденційної політики.

Ключові слова: криза, фінансова система, пруденційна політика, системні ризики, інструменти, мікро- та макропруденційна політики.

Актуальність. Остання валютно-фінансова криза продемонструвала, що в умовах глобалізації кризові процеси можуть одночасно розвиватися практично у всіх країнах на макро та макрорівні і охоплювати всі сектори економічної системи. У зв'язку з цим актуалізувалося завдання перегляду і вдосконалення фінансового регулювання на основі системного підходу. При цьому системність регулюючого впливу повинна стосуватися не тільки просторових, але і часових характеристик розвитку економічної і фінансової систем. Необхідність посилення ознак системності та упередженості застосування регулюючих заходів втілюється у формуванні пруденційної політики.

Хоча перші дослідження сутності, особливостей і механізмів пруденційної політики почалися ще в кінці ХХ століття, проте активні наукові дослідження та офіційні обговорення пруденційного підходу в економічній і, перш за все, фінансовій політиці почалися в контексті подолання валютно-фінансової кризи 2007-2008 років у рамках зустрічей країн Великої двадцятки і засідань Ради фінансової стабільності. Так, в Сеулі в листопаді 2010 р. на зустрічі країн Великої двадцятки роботу по формуванню макропруденційного механізму було визнано пріоритетним завданням формування антикризової економічної політики [6, р. 7]. Для цього було прийнято рішення закликати МВФ, Банк міжнародних розрахунків і Раду фінансової стабільності до активної роботи щодо формування інструментів зменшення впливу на фінансовий сектор надмірно волатильних капітальних потоків та деривативів, посилення контролю за рівнем ліквідності, вдосконалення стандартів банківського нагляду, зменшення впливу системно важливих інститутів.

Аналіз останніх публікацій. Актуальні проблеми формування та реалізації пруденційної політики досліджувались в роботах як Додда Р (Dodd R.) [1], Кечетті С. и Кохлера (Cecchetti S.G., Kohler M.) [2], викладені у робочих і аналітичних матеріалах банку Англії [3], Базельського комітету [5], Групи тридцяти [6]. Серед вітчизняних науковців слід відмітити праці Я.Белінської і В.Биховченко [7], В. Корнєєва [8], А. Кузнецова [9], І. Лютого [10], В. Міщенка [11, 12], С. Науменкової [13]

Тим часом проблеми реструктуризації і подальшого розвитку фінансової системи формують нові виклики для системи фінансового регулювання. Це

вкотре актуалізує питання чіткого визначення цілей, форм і методів пруденційної політики, зважаючи на неоднозначність існуючих підходів до його розв'язання.

Метою статті. Систематизація підходів до розуміння цілей та інструментів пруденційної політики з метою розробки практичних рекомендацій для підвищення ефективності її формування та реалізації в системі ризик-орієнтованого врегулювання фінансової системи.

Виклад основного матеріалу. Як наголошується в програмних документах Ради фінансової стабільності, багато політик використовує інструменти, характер впливу яких має пруденційний характер, але жодна з них не може називатися пруденційною [1, Р.5].

За визначенням, наведеним у звіті МВФ, пруденційна політика - це сукупність заходів впливу на стан фінансової системи в цілому. Метою пруденційної політики є забезпечення фінансової стабільності та підвищення стійкості фінансової системи до зовнішніх і внутрішніх шоків. Об'єктом впливу пруденційної політики є фінансова система, взята у динамічному розвитку і взаємозалежності з реальним сектором економіки. Це пов'язано з існуванням тісних і значимих каналів взаємозв'язку між фінансовим та реальним секторами економіки, а також взаємозалежністю стану окремих інститутів та стану усієї фінансової системи [4].

Предметом впливу інструментів пруденційної політики є системні ризики, під якими розуміються ризики, які поширюються всередині фінансової системи по каналах як безпосередньої взаємодії фінансових інститутів та організацій, так і через фінансовий ринок. Виникаючи в одному секторі фінансової системи або ініціюючись діяльністю системно важливих фінансових установ, системні ризики швидко проникають в усі сектори фінансової системи, порушуючи виконання нею функцій та ведучи до припинення надання фінансових послуг або різкого погіршення їх якості, що має негативні наслідки для реальної економіки.

Разом з тим, слід підкреслити, що стратегічним завданням пруденційної політики не є зменшення ризиків в силу їх об'єктивного характеру та існування волатильності цін фінансових активів як невід'ємної характеристики розвитку фінансової системи. Рівень ризиків слугує тим інформаційним сигналом, який дозволяє інвесторам вибрати найбільш прийнятні за рівнем прибутковості напрями інвестування капіталу, а отже - лежить в основі дії ринкового механізму розміщення фінансових ресурсів. Важливість існування ризиків для нормального функціонування фінансової системи криється у їх імманентному характері і „вбудованості“ в ринковий механізм функціонування фінансової системи. Це означає, що завданням пруденційної політики є не стільки уникнення ризиків, скільки їх адекватна оцінка, управління і вчасне запобігання їх нагромадженню та підвищення стійкості фінансової системи, окремих фінансових установ і організацій до їх впливу.

Виходячи з об'єкту і предмету впливу принципом застосування заходів пруденційної політики є системність та упередженість. Системність означає, що інструменти пруденційної політики застосовуються з метою впливу на стан

не лише окремої фінансової установи, але і на взаємозв'язки між ними з урахуванням наслідків їх впливу на стан реального сектора економіки. Упередженість передбачає, що пруденційні інструменти мають впливати на передумови виникнення ризиків, а наслідки застосування пруденційних інструментів повинні мати пролонгований позитивний ефект в довгостроковому періоді часу, що дозволить запобігти формуванню потенціалу ризиків шляхом недопущення накопичення дисбалансів і структурних викривлень фінансової системи.

Системний характер дії інструментів пруденційної політики також обумовлює необхідність їх узгодженої реалізації як на макро-, так і на макрорівні. Відповідно виділяють макро і мікропруденційну політику. У науковій літературі існують такі визначення мікро- і макропруденційної політики [5]. Мікропруденційна – це сукупність організаційно-економічних заходів щодо контролю за ризиками окремих фінансових установ та організацій з метою захисту власників фінансових активів. Макропруденційна політика - це сукупність організаційно-економічних заходів щодо недопущення кризи фінансової системи та зменшення її втрат від кризових тенденцій. Таким чином, мікропруденційна політика концентрується на запобіганні виникненню та подоланні ризиків окремих фінансових установ, а макропруденційна політика спрямована на контроль за системними ризиками у спосіб зменшення дисбалансів фінансової системи і пом'якшення наслідків «провалів» ринку. З цих позицій цілі макро-і мікропруденційної політик як збігаються, так і мають і певні відмінності. Спільність їх цілей пов'язана з тим, що стабільність фінансового становища окремих інститутів формує фундамент стабільності фінансової системи. Тому наслідки застосування більшості мікропруденційних інструментів мають позитивні наслідки і на макрорівні.

Відмінності інструментів пов'язані з розумінням джерела походження ризиків. Ті ризики, що розцінюються як зовнішні для окремого фінансового інституту, є внутрішніми з погляду фінансової системи. Натомість раціональні дії окремих фінансових установ щодо отримання додаткових прибутків на разі їх одночасного застосування можуть мати суттєву загрозу для стабільності усієї фінансової системи через продукування про циклічних наслідків. Наприклад, фірма оцінює ризик падіння індексів на фондовому ринку як зовнішній чинник і приймає рішення поліпшити свій інвестиційний портфель продаючи (купуючи) певні активи без урахування того, яким чином ці дії позначаться на стані всієї фінансової системи. Якщо таку поведінку наслідують й інші фірми, вона набуває проциклічного характеру. Іншими словами зі сфери мікро пруденційного нагляду випадають зовнішні ефекти діяльності фінансових інститутів, що є джерелом системних ризиків.

Зокрема проциклічною є діяльність банків щодо трансформації довгих зобов'язань в короткі активи. А високі нормативи адекватності капіталу не тільки не гарантують фінансову стабільність, але і підсилюють циклічність, стимулюючи банки до пошуку вищих прибутків. Надмірне зростання кредитування у період економічного зростання перегріває економіку, веде до швидкого зростання цін та індексів на фондових ринках, накопичення

левереджа і розривів у структурі активів фінансових установ і організацій за термінами і валютою. За цих умов якщо фінансова система не матиме достатніх резервів до того часу, коли почнеться фаза економічного спаду, то процеси згортання кредитної діяльності та зниження обсягу наданих фінансових послуг в економіці набудуть лавиноподібного характеру і швидко поширюватимуться від одного фінансового інституту до іншого.

Так, негативний фінансовий стан позичальників безпосередньо позначається на фінансовому стані банків через зростання частки проблемних і прострочених активів і рівня левєриджу. З іншого боку, за несприятливих змін індексів на фондовому ринку падає капіталізація банку та знижується привабливість інвестицій в банківський капітал, що обмежує можливості кредитування. Таким чином, зовнішні шоки на фінансовому ринку поєднуються з внутрішніми проблемами банку та підприємств-позичальників і формують потужну кризову хвилю.

Тому окремі макропруденційні інструменти мають бути націлені на обмеження масштабів діяльності і прибутків окремих підприємств та за потреби - охолодження макроекономічної динаміки. А пруденційна політика має проводитися у сукупності з макроекономічною політикою і спрямовуватися на послаблення циклічності розвитку фінансової системи, зокрема у спосіб формування резервів (буферу банківського капіталу).

Відповідно в західній літературі розрізняють два підходи до застосування макропруденційних інструментів – фіксований підхід (fixed approach) і змінний (variable approach) [6].

За змінного підходу використовуються такі інструменти як антициклічний буфер капіталу з гнучкими параметрами, що коригуються згідно з фазою бізнесциклу. Фіксований підхід використовує такі інструменти як встановлені нормативи щодо рівня левєриджу і якості капіталу, які не корегуються протягом економічного циклу. Ці інструменти спрямовані на підтримання стійкого зростання фінансової системи протягом усього циклу.

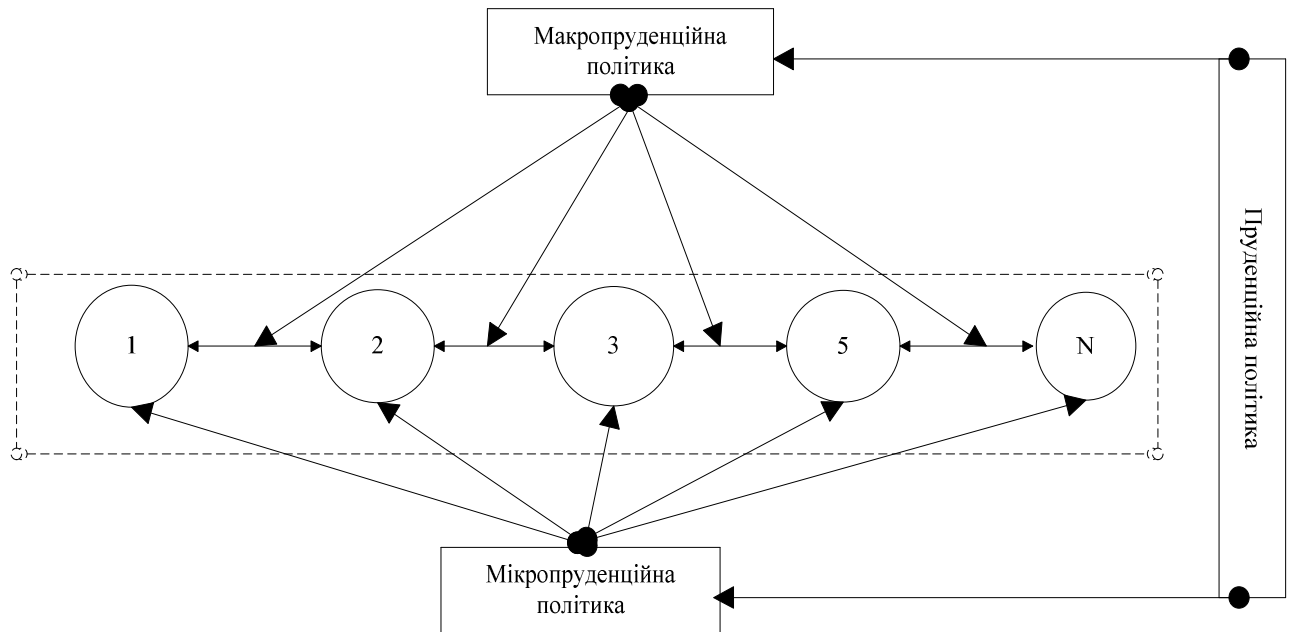
Вітчизняні науковці використовуються таку класифікацію пруденційних інструментів, як [7, С. 55-56]:

1. за ознакою впливу на параметри фінансової системи – антициклічні і структурні;
2. за рівнем впливу – мікропруденційні і макропруденційні;
3. за середовищем виникнення ризиків – внутрішні (спрямовані на поліпшення структурних характеристик фінансової системи та обмеження впливу системних фінансових установ) та зовнішні, покликані підвищувати стійкість фінансової системи до зовнішніх шоків.

Таким чином, на думку науковців, виникає можливість охопити впливом пруденційної політики ключові параметри розвитку фінансової системи: темпи її розвитку, структурні характеристики та стійкість окремих суб'єктів й системи в цілому до впливу зовнішніх і внутрішніх шоків.

Ми підтримуємо цю точку зору, тому що напрямом дії пруденційної політики є недопущення надмірної концентрації системних ризиків, що виникають за поєднання в цілому незначних ризиків окремих інститутів через

взаємозв'язок накопичених активів і взаємних зобов'язань. Це висуває на перше місце необхідність правильного розуміння наслідків взаємодії окремих інститутів і секторів фінансової та реальної систем, перш за все, банківського і реального секторів, та актуалізує завдання обмеження влади тих фінансових інститутів, банкрутство яких може поширитися на всю фінансову систему. схематично сфери застосування інструментів макро і мікропруденційної політики зображені на рис 1.

де 1, 2, 3, 4, N – фінансові установи та організації

Рис. 1. Схема напрямів впливу мікро-і макроекономічної політики

Джерело: складено автором

Я видно з рис. 1 макро пруденційна політика впливає на зв'язки, а тому покликана впливати на процеси. Для цього індикаторами успішності заходів мають бути відносні показники, що характеризують взаємну динаміку окремих процесів, наприклад, співвідношення темпів зростання кредитів і ВВП. З цих причин, схема управління ризиками на мікро та макроекономічному рівні відрізняються. Якщо на мікрорівні традиційно використовуються інструменти стабілізації стану підприємств на основі аналізу показників їх діяльності, то макропруденційна політика має справу з порівняльними характеристиками окремих фінансових процесів.

Висновки. Пруденційна політика - це сукупність організаційно-економічних заходів впливу на стан фінансової системи в цілому. Предметом пруденційної політики є системні ризики, об'єктом – фінансова система, взята у динамічному розвитку і взаємозалежності з реальним сектором економіки. Виходячи з об'єкту і предмету впливу принципом застосування заходів пруденційної політики має бути системність та упередженість. Напрямом дії пруденційної політики є недопущення надмірної концентрації системних ризиків, що виникають за поєднання в цілому незначних ризиків окремих інститутів через взаємозв'язок накопичених активів і взаємних зобов'язань.

Слід виділяти мікро- і макро пруденційну політики, а також фіксований і змінний підхід до застосування макропруденційних інструментів. Особливістю пруденційної політики є її процесний характер, тобто моніторинг взаємної динаміки окремих процесів у фінансовій системі.

Йдеться про необхідність управляти не тільки самими ризиками, але і проводити їх моніторинг з метою передбачення, виявлення та мінімізації впливу факторів ризику, які можуть підірвати стабільність фінансової системи. На нашу думку, тільки такий орієнтований на майбутнє підхід є основою для застосування пруденційних та інструментів щодо забезпечення стабільності на мікро- і макрорівні фінансової системи.

Список використаних джерел

1. Dodd R. The Virtues of Prudential Regulation in Financial Markets FINANCIAL POLICY FORUM --- DERIVATIVES STUDY CENTER. – January 10, 2004 - PP. 1-33,
2. Cecchetti S.G., Kohler M. When capital adequacy and interest rate policy are substitutes (and when they are not) // Monetary and Economic Department. – May 2012. – 22 с.
3. The role of macroprudential policy // A Discussion Paper Bank of England November. – 2009 - 38 p.
4. Another response to the Financial Crisis: Regulatory reform // Global financial crisis bulletin. - February 6, 2009. – PP - 1-4.
5. Models and tools for macroprudential analysis // Basel Committee on Banking Supervision // Working Paper No. 21 May 2012. – 42 pp.
6. Enhancing Financial Stability and Resilience Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future // The Group of Thirty www.group30.org • email: info@group30.org
7. Белінська Я.В. Індикатори фінансової стабільності та інноваційний менеджмент фінансової системи / В. П. Биховченко, Я. В. Белінська Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3 (20). – С. 53–68
8. Корнеєв В Пороги і можливості фінансової стабілізації формування ринкової економіки в Україні / В. Корнеєв. // Формування ринкової економіки в Україні. - 2009. - № 19. -С. 57-61.
9. Кузнєцов А. Особливості антикризової програми «групи двадцяти» // Економіка України. - № 1. - 2011. - С. 72.
10. Лютий І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008-2010 рр.: деякі чинники та уроки / І.Лютий, О.Юрчук // Вісник НБУ. - 2011. - № 1. - С.10-16.
11. Міщенко В., Незнанова А. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А.Незнанова // Вісник НБУ. - 2011. - № 1. - С. 4-9;
12. Міщенко В.І. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. І. Міщенко // Вісник НБУ. - 2010. - № 8. - С. 4 - 9.

13. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи // Вісник НБУ. - 2009. - № 6. - С. 12 - 18;
14. Показники фінансової стійкості. Керівництво по складанню - Вашингтон, округ Колумбія, США: Міжнародний Валютний Фонд, 2007 рік., - 326 с.

Подано до редакції 26 грудня 2013 року

Горбачева А.А.

К вопросу формирования пруденциальной политики в контексте риск-ориентированного подхода к регулированию финансовой системы

В статье исследованы подходы к определению целей, предмета, объекта, принципов и инструментов пруденциальной политики. Предложенный авторский подход к выяснению особенностей пруденциальной политики.

Ключевые слова: кризис, финансовая система, пруденциальных политика, системные риски, инструменты, микро-и макропруденциальных политики.

Gorbachev A.A.

Issues for policy context prudential risk-based approach to regulation financial system

This paper investigates approaches to defining objectives, subject, object, principles and instruments of prudential policy. The proposed architectural approach to zyasuvannya features prudential policy.

Key words: crisis, financial system, prudential policies, systemic risk, the tools of micro-and macro-prudential policy.

Горбачова Анастасія Олексіївна – старший викладач кафедри фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України.

УДК 339.138 : 351 . 863 (045)

Ільєнко О.В.

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СКЛАДОВОЇ СТРАТЕГІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено місце методології міжнародного маркетингу в загальній науковій економічній системі. Сформована модель теорії міжнародних економічних відносин. Запропоноване трактування принципово нового економічного поняття «міжнародна маркетингова підприємницька безпека». Сформована модель формування категорії «маркетингова безпека суб'єктів міжнародної бізнес-діяльності». Подана модель формування категорій «маркетингові стратегії глобальної економічної безпеки суб'єктів міжнародного підприємництва», «маркетингова міжнародна підприємницька безпека»

Ключові слова: маркетинг; міжнародна підприємницька безпека; суб'єкти міжнародного підприємництва; економічна безпека; стратегія.

Постановка проблеми. Ринковий ризик розвитку світової економіки для суб'єктів міжнародного бізнесу, в сучасних кризових умовах, є дуже великим при веденні як міжнародних підприємницьких процесів так і на рівні національних економік окремих країн (з точки зору оцінки їх у якості цільових ринків збуту). Для його оцінки та зниження, перш за все, необхідно орієнтуватися на так звані ринкові показники економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це пояснює підвищення інтересу як з боку науковців, так і з боку підприємців щодо розвитку системи зміцнення підприємницької економічної безпеки, як на національному так і на міжнародному рівні. Значний вклад у розвиток теоретико-методологічних основ внесли такі зарубіжні та вітчизняні науковці: Р.Акоффа, І.Ансоффа, Х.Виссема, П.Дойля, Ф.Котлера, Р.Коха, Г.Минцберга, Дж.О'Шонесси, М.Портера, Г.Азоева, Г.Багієва, Е.Голубкова, В.Ефремова, В.Марковой, А.Матанцева, Н.Моисеевой, Е.Попова, І.Березина, І.Герчиковой., В.Гончарука, О.Ойнер, А.Панкрухина, В.Хруцкого та ін.

Мета статті. Отже, виникає необхідність у формуванні ефективної маркетингової складової конкурентної стратегії міжнародної підприємницької безпеки, яка повинна орієнтуватись на забезпечення надійних, стійких конкурентних позицій у бізнес-просторі на світовому ринку, взагалі та окремих ринках національних економік, зокрема, а також утриманні їх з максимальним зниженням підприємницького ризику.

Виклад основного матеріалу. Економічна парадигма базується на економічній теорії (яка у свою чергу стає основою для формування та становлення інших теорій в межах економічної парадигми під впливом умов розвитку світогосподарської системи та суспільства), ефективність реалізації котрої в свою чергу максимально залежить від якості сформованої методології. В межах економічної парадигми теорія міжнародних економічних відношень на сучасному суперечливому етапі розвитку світової економіки активізує своє поширення під впливом течії міжнародного поділу праці та глобалізації. Отже, з'являється реальна можливість визначення місця методології міжнародного маркетингу в загальній науковій економічній системі (рис. 1).

Останнє значною мірою сприяє розвитку міжнародного підприємництва, що неможливо без ефективного використання методів та прийомів теорії міжнародного маркетингу. Методологія міжнародного маркетингу на рівні з іншими напрямками економічної думки складають методологічну базу саме для підвищення ефективності системи забезпечення економічної безпеки суб'єктів міжнародного підприємництва у складі загальної теорії міжнародних економічних відношень.

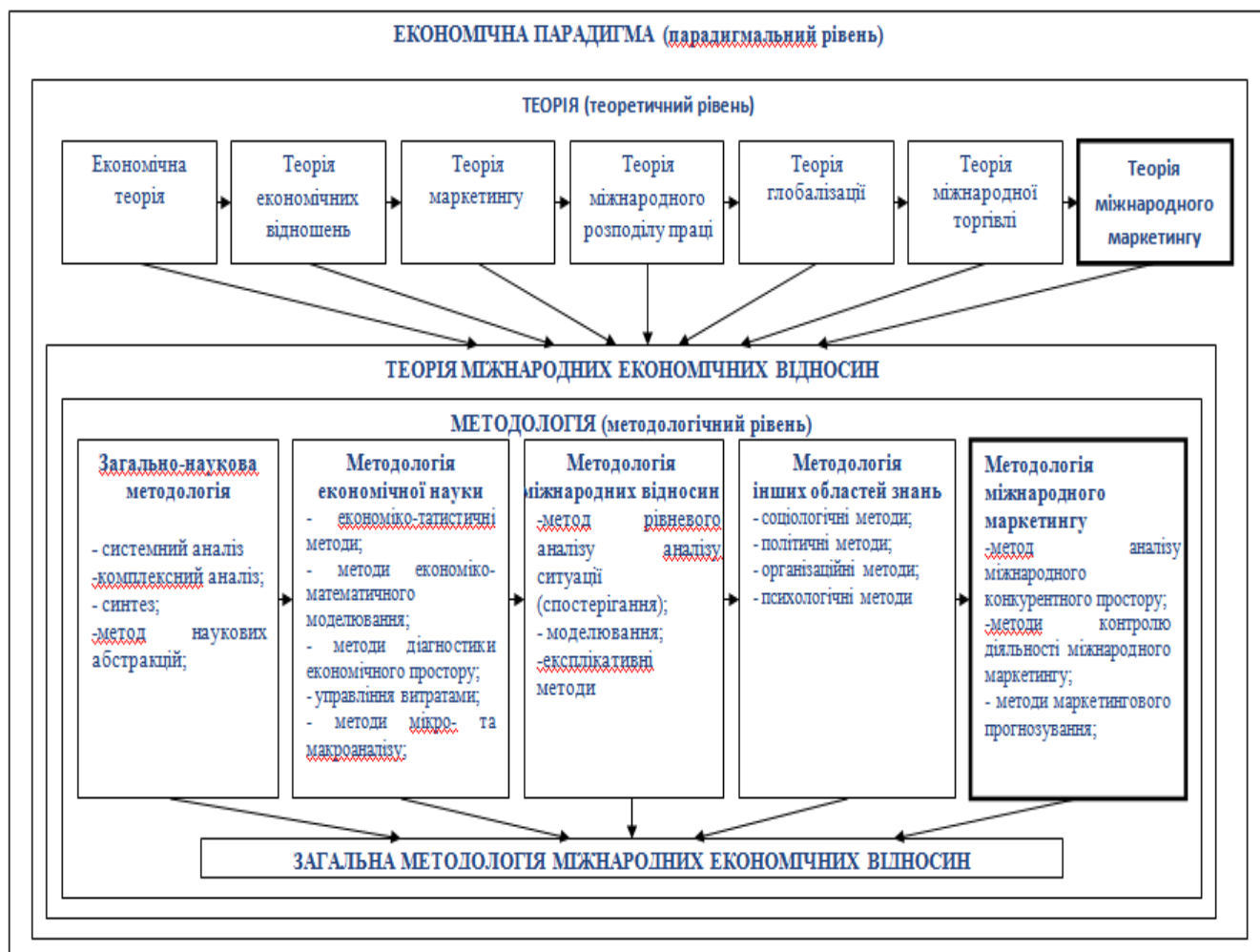

Рис.1. Модель теорії міжнародних економічних відносин

Джерело: складено автором на основі [4]

Таким чином, на основі синтезу багатьох теоретичних напрямів (економічна теорія, теорія економічних відношень, теорія маркетингу, теорія міжнародного розподілу праці, теорія міжнародних відносин, теорія глобалізації, теорія міжнародної торгівлі, теорія міжнародного маркетингу) формується загальна теорія міжнародних економічних відношень. Саме ця теорія в дії реалізується через синеретичний підхід шляхом впровадження системи прийомів та методів, сукупність яких формують загальну методологію.

Отже, при формуванні сучасної стратегії забезпечення маркетингової підприємницької безпеки міжнародного рівня (для суб'єктів міжнародних бізнес-процесів) необхідно враховувати не тільки підходи до оцінки економічної безпеки, але і методи та моделі маркетингового управління, аналізу та контролю.

У сфері маркетингового аналізу (і на національному, і міжнародному рівні) як науковому, так і на прикладному рівні, у теперішній час при розрахунку та прогнозуванні головних ринкових маркетингових показників та параметрів віддають перевагу кількісним методам та моделям, які можливо згрупувати наступним чином:

- статистичні методи теорії прийняття рішень (використаються для схоластичного аналізу та характеристики реакції цільових споживачів на будь-які зміни ринкової ситуації та економічного маркетингового простору [9, с.247–455; 4, с.60–74; 14, с.234–337];

- імітаційні моделі (є можливість використання в нестабільних умовах, а також в умовах будь-яких змін, які впливають на маркетингове середовище та посилення конкуренції. Використовуються у випадках, коли немає можливості прийняти аналітичне рішення, але система, яка аналізується складається з елементів, які піддаються кількісній характеристиці) [15, с. 35–67; 11, с. 232–233; 8, с. 23–89; 7, с. 314–336; 12, с. 123–256];

- методи регресійного аналізу (використовуються у випадках, коли необхідно встановити взаємозв'язок між окремими маркетинговими показниками, ринковими параметрами або їх групами) [13, с. 172–200; 16, с. 99–178];

- багатомірні підходи, до яких відносять факторний і кластерний аналізи (застосовуються для обґрунтування маркетингових рішень у випадку необхідності встановлення численних взаємозалежних змінних) [2, с. 236–247; 12, с. 50–55; 3, с. 45–136; 5, с. 234–335];

- теорія ігор [10, с. 296–298; 6, с. 11–56; 18, с. 34–128];

- моделі, що засновані на побудові дерева рішень [17, с. 67–126; 5 с. 135–198; 4, с. 64–65];

- детерміновані підходи дослідження операцій, до яких відносять лінійне й нелінійне програмування (використовуються у випадках необхідності пошуку оптимальних маркетингових та управлінських рішень при наявності великої кількості взаємозалежних змінних) [16, с. 191–245; 1, с. 123–278].

Але в умовах значного зросту інтересу та уваги до впровадження маркетингових методів та підходів управління бізнес-процесами (особливо у міжнародному масштабі) в системі зміцнення економічної безпеки (як було встановлено у попередніх розділах) має місце низка проблем як теоретичного, так і методологічного характеру, які базуються на наступних моментах та обставинах:

- зниження уваги до діагностики зовнішнього середовища міжнародних бізнес-процесів на різних рівнях ведення підприємництва (мега-, макро-, мезо-, мікро-);

- відсутність спеціалізації методів в залежності від рівня дослідження та аналізу, що знижує якість та точність прогнозів, а отже і знижує рівень підприємницької економічної безпеки суб'єктів міжнародного бізнесу;

- наявність труднощів при виборі підходів та методів управління маркетинговою складовою підприємницькою економічною безпекою (особливо на міжнародному рівні в умовах поширення глобалізації в світо господарської системі);

- відсутність належної уваги до маркетингової складової у системі міжнародної підприємницької економічної безпеки;

- недостатня розробленість механізму встановлення критеріїв, параметрів та показників оцінки ефективності маркетингової складової загальної системи зміцнення підприємницької економічної безпеки та управління ними.

Отже, важливо перш за все визначити головні принципи вибору направлення організації механізму управління маркетинговою складовою системи міжнародної підприємницької економічної безпеки в умовах глобалізації, а також визначення місця та ролі цього механізму в загальній системі управлінні ефективністю міжнародного підприємництва. При цьому необхідно враховувати орієнтацію суб'єктів міжнародних бізнес-процесів на підвищення власної конкурентоспроможності та конкурентоспроможності продукції, на виробництві якої він спеціалізується (під продукцією необхідно розуміти усі види діяльності, на якій спеціалізується підприємство), а також формування конкурентних переваг на всіх рівнях міжнародного економічного простору (мега-, макро-, мезо- і мікро-). Таким чином, досягнення мети зміцнення економічної безпеки суб'єктів міжнародного підприємництва за рахунок маркетингової складової з максимальним врахуванням неоднорідності, суперечливості та високомінливості конкурентного середовища світового ринку неможливо без забезпечення максимальної гнучкості формування стратегії управління механізмом міжнародного маркетингу. Виходячи з вищесказаного з'являється необхідність формування принципово нового поняття в теорії економічної безпеки - «маркетингова безпека суб'єктів міжнародної бізнес-діяльності», яке направлено на підвищення конкурентоспроможності продукції, суб'єкта міжнародного бізнес-процесу; гарантування захищеності бізнес- та ринкових інтересів суб'єкта міжнародного бізнес-процесу; гарантування стабільного економічного зросту суб'єкта міжнародного бізнесу; захист від нечесної конкуренції (рис. 2)

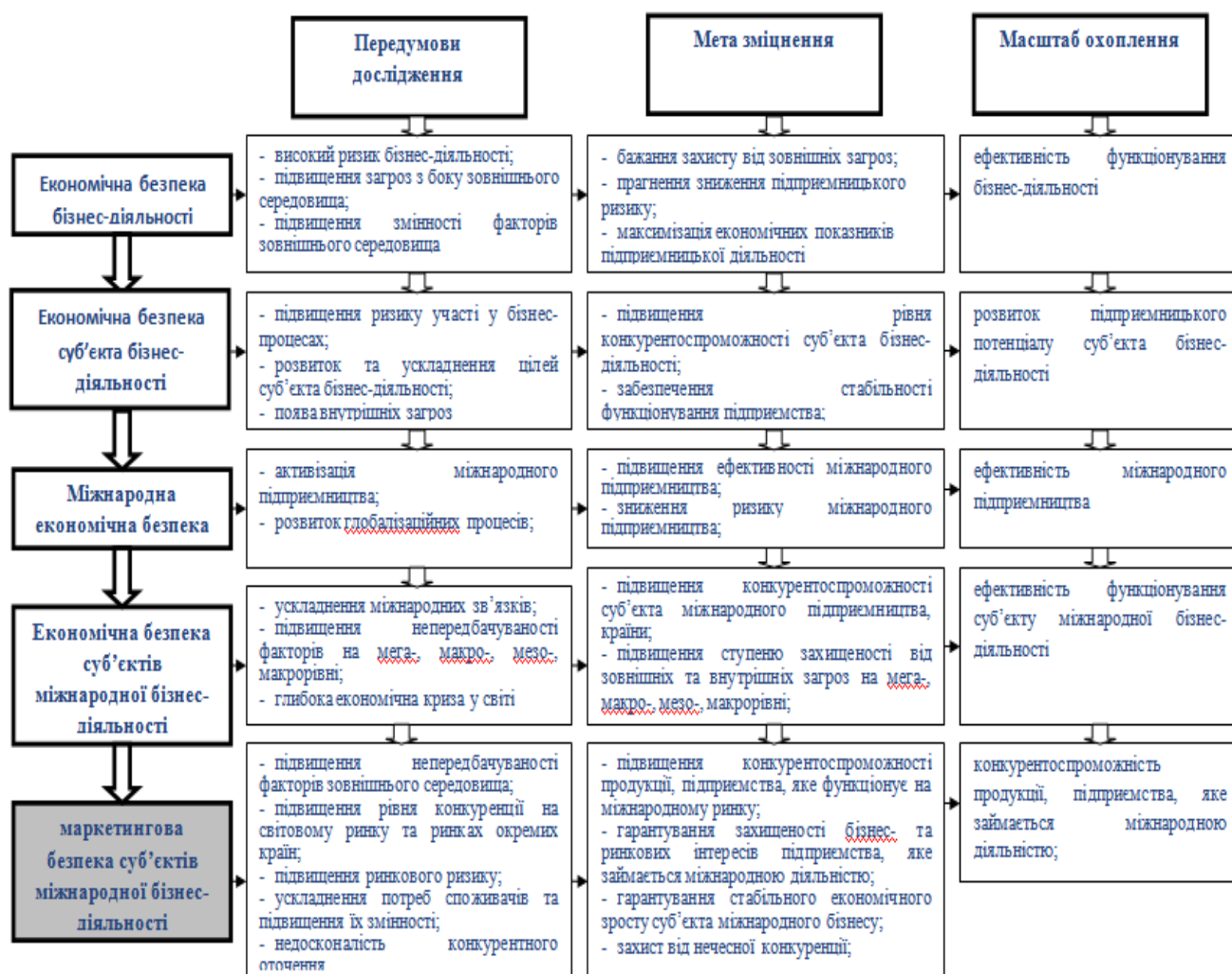

Рис.2 Модель формування категорії «маркетингова безпека суб'єктів міжнародної бізнес-діяльності»

Джерело: складено автором на основі [4]

Доцільно зупинитися на розвитку саме маркетингової складової міжнародної економічної безпеки. Крім того, саме зараз з'явилася можливість сформулювати самостійне науково-прикладне направлення «маркетингові стратегії глобальної економічної безпеки суб'єктів міжнародного підприємництва», сутність якого полягає у розробці науково-методологічних та теоретико-концептуальних засад забезпечення зміцнення економічної безпеки суб'єктів міжнародного підприємництва (і тим самим розвитку світогосподарської системи) в кризових умовах становлення та розвитку глобалізаційних процесів на основі використання маркетингових стратегій міжнародного підприємництва.

Ця концептуальна система повинна базуватися на використанні ситуативно-системного підходу до розробки маркетингових стратегій для зміцнення економічної безпеки у міжнародному підприємстві та формуванні науково-методичного інструментарію щодо управління підприємницькою економічною безпекою й прогнозування результативності маркетингових стратегій у кожному конкретному міжнародному бізнес-процесі.

Виходячи з аналізу природи підприємницької безпеки, підприємницької діяльності суб'єктів міжнародного бізнесу, міжнародної безпеки та міжнародного маркетингу, наявних їх визначень, відмінних рис та особливостей розвитку в глобалізаційній економіці, а також на основі проведеного моделювання загальної системи управління механізмами економічною безпекою суб'єктів підприємницької діяльності на різних рівнях господарювання (з урахуванням особливостей функціонування суб'єктів підприємницької діяльності на внутрішніх ринках, ринках інших національних економік та світовому ринку), моделювання механізмів управління маркетинговою діяльністю на міжнародному рівні, можна запропонувати трактування поняття «міжнародна маркетингова підприємницька безпека». *Маркетингова міжнародна підприємницька безпека* – це багатопланова, багатогранна конструкція забезпечення стану захищеності ринкових інтересів та стабільності функціонування суб'єктів міжнародної діяльності окремо на національному рівні, рівні країн, де розташовані їх цільові ринки збуту, рівні світової економіки, формування та функціонування якої засновано на розробці комплексу заходів, спрямованих на забезпеченні концепції маркетингового прогнозування; планування, організації й управління всіма аспектами й елементами міжнародної діяльності в підприємницької сфері; просування, обороту й споживання готової продукції, максимально задовольняючи при цьому потреби кожного учасника міжнародного бізнес-процесу, з метою максимізації прибутків в довгостроковій перспективі (зниження видатків, підвищення продуктивності праці, конкурентоспроможності продукції, що пропонується на міжнародному рівні, конкурентоспроможності суб'єкта міжнародного бізнесу та як слідство сприяти зросту конкурентоспроможності країни у цілому), шляхом постійно пошуку нових технологічних рішень в напрямку підвищення ефективності використання маркетингових інструментів при максимальному забезпеченні індивідуального підходу до специфіки ринків кожної національної економіки окремо й напрямків змін процесів, які відбуваються в світовій економіці в цілому.

Модель формування понять «маркетингові стратегії глобальної економічної безпеки суб'єктів міжнародного підприємництва» та «маркетингова міжнародна підприємницька безпека» запропоновано на рис. 3, де продемонстровано особливості наукової категорії «маркетингова міжнародна підприємницька безпека» та обґрунтовано її необхідність в сучасних умовах розвитку світової економіки, які характеризуються як дуже складні та суперечливі (що було досліджено та обґрунтовано у попередніх розділах). При цьому основними передумовами формування принципово нового науково-прикладного поняття є зниження ринкових ризиків у кризовій економіці при одночасному підвищенню активізації інноваційного розвитку світової економіки, країн світу та міжнародного бізнесу в умовах інтенсивного розвитку глобалізаційних процесів.

Висновки. На основі проведеного дослідження було встановлено, що формування цінової стратегії є невід'ємною складовою системи маркетингової міжнародної підприємницької безпеки, а також основою формування міжнародних конкурентних переваг суб'єктів міжнародної бізнес-діяльності. В результаті дослідження сформовано принципово нове поняття «міжнародна маркетингова підприємницька безпека».

Виходячи з основних передумов, мети забезпечення та масштабів охоплення маркетингової міжнародної підприємницької безпеки, можливо сформувати саму систему маркетингової міжнародної підприємницької безпеки з визначенням її головної мети, функцій, суб'єктів та об'єктів регулювання та ін., що є результатом подальших наукових дослідження.

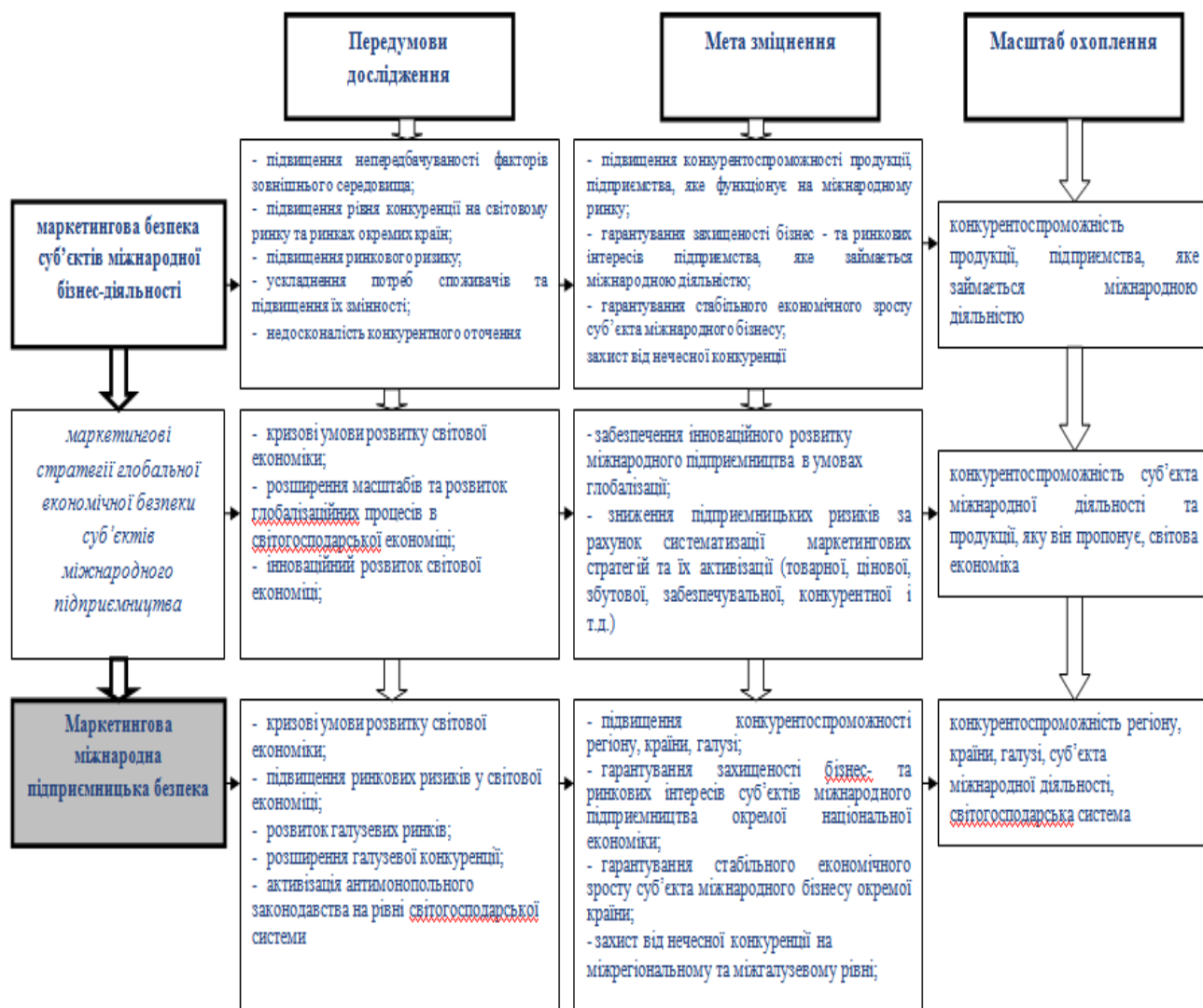

Рис.3. Модель формування категорій «маркетингові стратегії глобальної економічної безпеки суб'єктів міжнародного підприємництва»

Джерело: складено автором на основі [4]

Список використаних джерел

1. Абчук В. А. Прогнозирование в бизнесе, менеджменте и маркетинге / В. А. Абчук. – М. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 448 с.
2. Акимов И. М. Промышленный маркетинг / И. М. Акимов. – К. : Знання ; КОО, 2000. – 294 с.
3. Анфилов В. С. Системный анализ в управлении / В. С. Анфилов, А.А. Емельянов, А. А. Кукушкин ; под ред. А. А. Емельянова. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 368 с.

4. Баззел Р. Информация и риск в маркетинге / Р. Баззел, Д. Кокс, Р. Браун ; пер. с англ. под ред. М. П. Ефимовой. – М. : Финстатинформ, 1993. – 96 с.
5. Варфоломеев В. И. Алгоритмическое моделирование элементов экономических систем / В. И. Варфоломеев. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 208 с.
6. Ватель И. А. Математика конфликта и сотрудничества / И. А. Ватель, Ф. И. Ерешко. – М. : Знание, 1973. – 63 с.
7. Емельянов А. А. Имитационное моделирование в управлении рисками / А.А. Емельянов. – СПб. : Инжэкон, 2000. – 376 с.
8. Давнис В. В. Прогнозные модели экспертных предпочтений : монография / В. В. Давнис, В. И. Тинякова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2005. – 248 с.
9. Ендовицкий Д. А. Комплексный анализ и контроль инвестиционной деятельности: методология и практика / Д. А. Ендовицкий. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 400 с.
10. Иванова Р. Х. Игровой подход к рыночному ценообразованию / Р. Х. Иванова // Экономика промышленности. Экономика Украины на пороге третьего тысячелетия : сб. науч. трудов. – Донецк : НАН Украины ; Ин-т экономики пром-сти ; АО «НКМЗ», 2000. – С. 295–299.
11. Мескон М. Х. Основы менеджмента: пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
12. Момот В. Є. Аналіз методів побудови вибірок з погляду завдань маркетингового дослідження / В. Є. Момот // Маркетинг в Україні. – 2002. – № 6. – С. 50–55.
13. Мешко Н. П. Основы применения маркетингового подхода в управлении промышленным предприятием / Н. П. Мешко, Ю. Д. Морозов. – Днепропетровск : Наука і освіта, 2001. – 218 с.
14. Петросов А. А. Стратегическое планирование и прогнозирование / А. А. Петросов. – М. : Изд-во Московского государственного горного университета, 2005. – 464 с.
15. Портер Е. Майкл Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
16. Розен В. В. Математические модели принятия решений в экономике / В.В. Розен. – М. : Книжный дом «Университет» ; Высшая школа, 2002. – 288 с.
17. Саати Т. Аналитическое планирование. Организация систем : пер. с англ. / Т. Саати, К. Керис. – М. : Радио и связь, 1991. – 224 с.
18. Фон Непман Дж. Теория игр и экономическое поведение : пер. с англ. / Дж. фон Непман, О. Моргенштерн – М. : Наука, 1970. – 246 с.

Подано до редакції 25 листопада 2013 року

Ильенко О.В.

Формирование маркетинговой составляющей стратегии международной предпринимательской безопасности

Определено место методологи международного маркетинга в общей научной экономической системе. Сформирована модель теории международных экономических отношений. Предложена трактовка принципиально нового экономического понятия «международная маркетинговая предпринимательская безопасность». Сформирована модель построения категории «маркетинговая безопасность субъектов международной бизнес-деятельности». Представлена модель формирования категории «маркетинговая стратегия глобальной экономической безопасности субъектов международного предпринимательства», «маркетинговая международная предпринимательская безопасность»

Ключевые слова: *маркетинг; международная предпринимательская безопасность; субъекты международного предпринимательства; экономическая безопасность; стратегия.*

Iliencko O.V.

Forming part of marketing strategy international business security

Definitely the place of international marketing in the overall scientific economic system. Formed a model of the theory of international economic relations. The suggested interpretation of a fundamentally new economic notion of "international marketing business security". Formed pattern forming category "marketing security subjects of international business activity». The model of the formation of categories "marketing strategies for global economic security subjects of international business, marketing international business security»

Key words: *marketing; international business security; the subjects of international business; economic security; strategy.*

Ільєнко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри логістики, декан факультету менеджменту та логістики Національного авіаційного університету, Київ, Україна.

УДК 336.226.322

Ланова М.І.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ СПРАВЛЯННЯ ПДВ

Проведено дослідження механізму дотацій виробників молока та м'яса переробними підприємствами за рахунок коштів ПДВ, а також встановлено ефективність впливу на агропромисловий комплекс від його застосування.

Ключові слова: ПДВ, підтримка сільськогосподарських товаровиробників, державна фінансова підтримка, пряма та непряма бюджетна підтримка, спеціальні режими, дотації сільськогосподарським товаровиробникам.

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарського виробництва створює передумови для розвитку багатьох галузей економіки. Сільське господарство виступає базою для розвитку усіх інших галузей економіки. При цьому йому притаманна певна специфіка процесу виробництва, що накладає свій відбиток на фінансові відносини в аграрному секторі. З огляду на це, успішне функціонування сільськогосподарських товаровиробників потребує державної підтримки та застосування виваженого механізму оподаткування. Нині податок на додану вартість у сільському господарстві використовуються у якості особливого інструмента державної фінансової підтримки, специфічного засобу формування фінансових ресурсів в умовах відсутності більш дієвих важелів підтримки (зокрема, наприклад, прямого бюджетного фінансування).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За останній роки окремі питання щодо функціонування податку на додану вартість у сільському господарстві висвітлені в працях багатьох авторів М.Я.Дем'яненка, Д.І.Деми, Н.М.Ущипівської, С.О.Осадчого, В.П.Синчака, Л.Д.Тулуша та інших дослідників.

Проте зміни на законодавчому рівні, які вносять відповідні корективи до механізму діючих спецрежимів справляння ПДВ загалом та механізму дотацій сільськогосподарських товаровиробників за рахунок коштів ПДВ переробних підприємств зокрема, вимагають посилення наукових досліджень в цій частині та відповідно їх наукової оцінки.

Мета статті. Метою статті є дослідження механізму дотацій сільськогосподарських товаровиробників за поставлені ними молоко та м'ясо в живій вазі переробним підприємствам за рахунок коштів ПДВ та результат від його впровадження.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення виконання завдання підвищення рівня виробництва молока та м'яса в Україні потребує реалізації виваженої політики державної фінансової підтримки.

Така підтримка здійснюється в Україні як через реалізацію цільових бюджетних програм підтримки (пряма форма), так і за рахунок застосування

спеціальних режимів оподаткування, зокрема справляння ПДВ (непряма форма).

Невід'ємною складовою останньої ось вже друге десятиріччя є механізм виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість м'ясо- та молокопереробних підприємств [1, с. 57].

З прийняттям Верховною Радою України 22 грудня 2011 року Закону №4268 „Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників” [2] внесено зміни до механізму виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними молоко і м'ясо в живій вазі переробним підприємствам за рахунок акумуляції податку на додану вартість.

До набрання чинності Закону №4268 переробні підприємства сплачували ПДВ до спеціального фонду державного бюджету, звідки відповідні кошти у рамках бюджетної програми «Державна підтримка галузі тваринництва» [3] спрямовувалися на виплату дотацій виробникам молока та м'яса. Взагалі, узагальнюючи законодавство України щодо підтримки розвитку сільськогосподарських товаровиробників, можна виокремити таке застосовування спеціальних режимів справляння ПДВ:

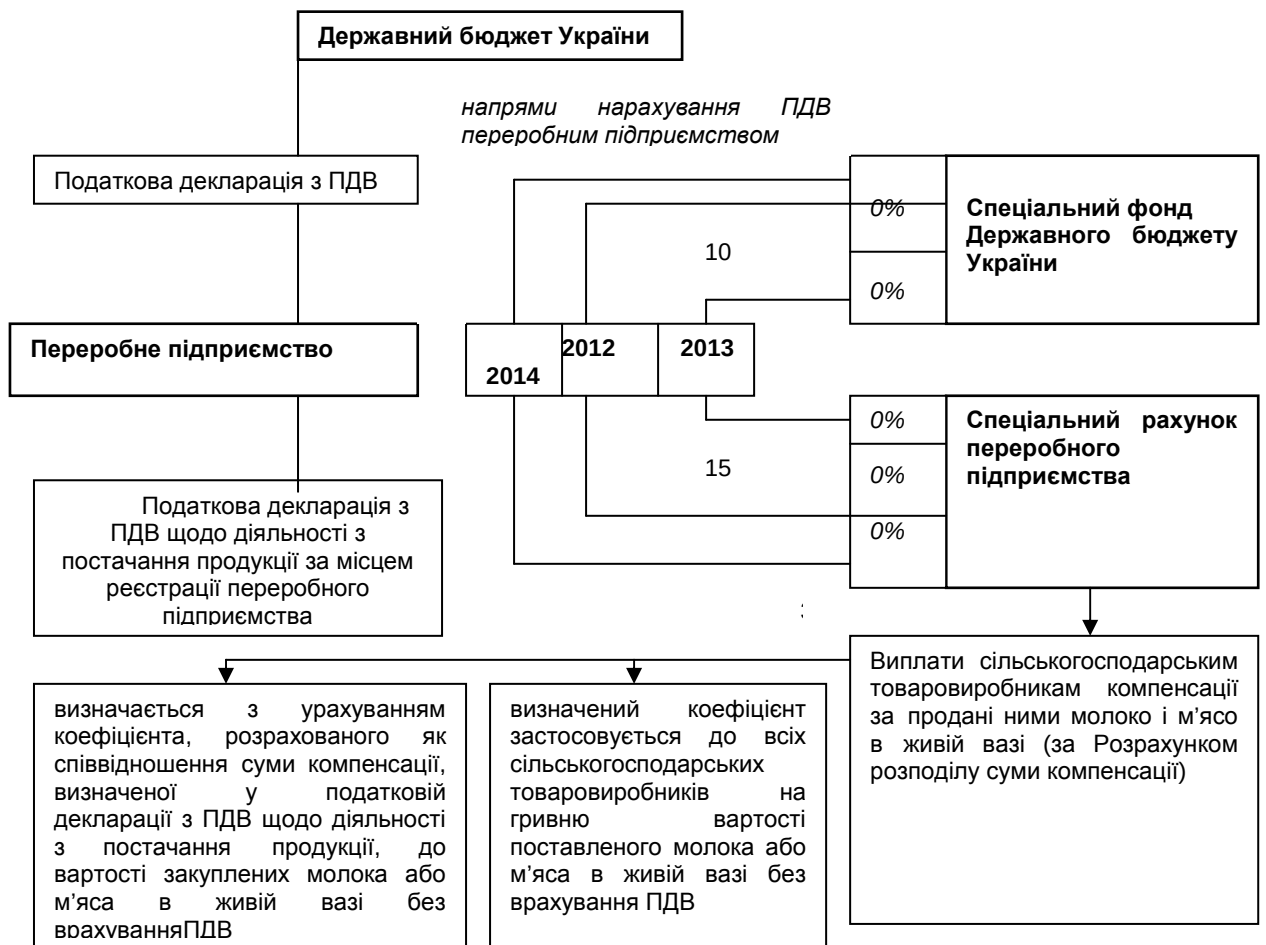
- режим виплати дотацій переробними підприємствами за здане молоко та м'ясо в живій вазі (1998-2010 роки);
- дотування через спеціальний фонд Державного бюджету за рахунок сум ПДВ переробних підприємств (2011 рік);
- режим компенсації за рахунок сум ПДВ переробних підприємств (за продані молоко і м'ясо в живій вазі) (2012-2014 роки).

Тобто з прийняттям Закону №4268 відбулося часткове повернення до системи виплати дотацій (компенсацій) сільськогосподарським виробникам молока та м'яса. Часткове тому, що раніше вся сума ПДВ, а не лише її частина, як зараз, безпосередньо перераховувалася переробними підприємствами сільськогосподарським товаровиробникам молока та м'яса через спеціальні рахунки.

Отже, починаючи з 1 січня 2012 року до 1 січня 2015 року переробне підприємство суму податку на додану вартість, нараховану ним при здійсненні операцій з постачання власної виробленої продукції (молока, молочної сировини, молочних продуктів, м'яса, м'ясопродуктів, іншої продукції переробки тварин – шкур, субпродуктів, м'ясо-кісткового борошна), виготовленої із поставлених молока або м'яса в живій вазі сільськогосподарськими товаровиробниками, визначеними розділом V Податкового Кодексу [4], і фізичними особами, які самостійно вирощують, розводять, відгодовують продукцію тваринництва, визначену розділом V Кодексу, сплачує до спеціального фонду Державного бюджету України та на спеціальний рахунок, відкритий ним в органі державної казначейської служби, у відповідних розмірах, визначених підпунктом 6 пункту 1 підрозділу 2 розділу XX Податкового Кодексу [4].

Отже, особливості нарахування ПДВ переробними підприємствами проводяться по трьох напрямках (рис. 1):

- до Держбюджету (з операцій постачання товарів/послуг, відмінних від постачання продукції, виробленої з молока і м'яса в живій вазі, поставлених сільськогосподарськими товаровиробниками);
- до спеціального фонду Держбюджету (30% - у 2012 р., 40% - у 2013 р., 50% - у 2014 р. з за операціями з постачання продукції, виробленої з молока і м'яса в живій вазі, поставлених сільськогосподарськими товаровиробниками);
- на спеціальний рахунок для виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними молоко і м'ясо в живій вазі (70% - у 2012 р., 60% - у 2013 р., 50 % - у 2014 р. за операціями з постачання продукції, виробленої з молока і м'яса в живій вазі, поставлених сільськогосподарськими товаровиробниками).

1 – за операціями з постачання продукції, виробленої з молока і м'яса в живій вазі поставлених сільгосптоваровиробниками;

2 – по операціях постачання товарів/послуг, відмінних від постачання продукції, виробленої із молока і м'яса в живій вазі поставлених сільгосптоваровиробниками;

3 – порядок розподілу сум компенсації між сільгосптоваровиробниками.

Рис. 1. Механізм нарахування та розподілу сум ПДВ переробними підприємствами

Джерело: складено автором на основі [2, 4]

При цьому переробне підприємство суму ПДВ, перераховану на спеціальний рахунок, повинно використовувати винятково для виплати сільськогосподарським товаровиробникам компенсації за продані ними молоко і м'ясо в живій вазі.

Сума компенсації розподіляється між сільськогосподарськими товаровиробниками за поставлене ними молоко або м'ясо в живій вазі переробним підприємством щомісяця згідно з Розрахунком розподілу суми компенсації з урахуванням наступного.

Компенсація для кожного сільськогосподарського товаровиробника визначається з урахуванням коефіцієнта, розрахованого як співвідношення суми компенсації, визначеної у податковій декларації з податку на додану вартість щодо діяльності з постачання продукції, до вартості закуплених молока або м'яса в живій вазі без врахування податку на додану вартість;

Визначений коефіцієнт застосовується до всіх сільськогосподарських товаровиробників на гривню вартості поставленого молока або м'яса в живій вазі без врахування податку на додану вартість.

Виходячи з останніх законодавчих документів можна відзначити, що галузь тваринництва залишається пріоритетним напрямком державної підтримки сільського господарства та агропромислового комплексу взагалі.

Разом з тим встановлено, що підтримка розвитку м'ясомолочної галузі за рахунок механізму виплати дотацій з ПДВ переробними підприємствами поряд з очевидними перевагами мала й низку недоліків. З огляду на отримані висновки до числа останніх віднесено: нерівномірність розподілу сум підтримки, залежність розміру дотацій від господарської діяльності переробного підприємства, зловживання з розмірами дотацій для окремих категорій постачальників, використання державних ресурсів без належної програми, що суттєво знижує ефективність такої форми підтримки.

За підсумками 2012 року вперше за досить тривалий період вітчизняне молочне скотарство демонструє позитивні зрушення. За підсумками 2012 року обсяги виробництва молока в усіх категоріях господарств досягли 8,9 млн. т, що на 229 тис. т, або 2,6% перевищує результати минулого року. При цьому в господарствах населення виробництво молока у визначений період перебувало на сталому рівні, а сільськогосподарські підприємства збільшили його на 13,4%. Позитивні тенденції у виробництві молока спостерігалися в усіх регіонах України, окрім Автономної Республіки Крим, Кіровоградської, Львівської та Хмельницької областей. До лідерів галузі за темпами нарощування молочного виробництва належать Харківська, Тернопільська та Київська області.

Збільшення виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах супроводжувалося стабілізацією та незначним зростанням поголів'я корів. На 1 січня 2013 року дійне стадо в агроформуваннях України становило 584 тис. голів, що на 1,4 тис. перевищило показник попереднього року. Зовсім інша ситуація склалася у господарствах населення. Протягом 2012 року корів в індивідуальному секторі поменшало на 16 тис. голів. Таким чином, у домогосподарствах утримується 78% загального поголів'я корів та

виробляється така ж частка молока. Тому вплив індивідуального сектора на молочну галузь залишається вагомим.

2012 рік відзначається збільшенням надходження молочної сировини на переробку. Станом на 1 жовтня 2012 року переробні підприємства України закупили 3,7 млн. т молока, що майже на 4% перевищує відповідний показник минулого року. Частка господарств населення у забезпеченні молочною сировиною переробних підприємств становить 43,8% проти 48,8% роком раніше. На це вплинув рівень товарності молочного виробництва. Домогосподарства продають у середньому 23% молока, тоді як агроформування – понад 89%. Враховуючи існуючу динаміку розвитку галузі обсяги виробництва молока в 2012 році перевищать минулорічні. Це сприятиме зміцненню позицій України в світі.

Поступового нарощування обсягів виробництва молока вдалося досягти за рахунок виваженої державної політики в молочному скотарстві, зокрема підтримки домогосподарств населення. Одним із дієвих засобів підтримки галузі стала державна бюджетна дотація за утримання та збереження молодняку великої рогатої худоби. Це сприяло нарощенню поголів'я дійного стада. До того ж, програма покликана стимулювати одноосібників до розширеного ведення власних господарств [3].

Учасниками програми стали домогосподарства населення, які утримують телят віком від 3 до 15 місяців. Бюджетна дотація сплачується у розмірі 1000 грн., окремими частками залежно від віку молодняку худоби. На момент першого подання документів спеціальна бюджетна дотація нараховується за молодняк худоби віком від 3 до 6 місяців у розмірі 250 грн/гол., 6-9 місяців – 500 грн., 9-12 – 750 грн., 12-15 місяців – 1000 грн/гол. У подальшому бюджетна дотація за молодняк худоби виплачується у розмірі 250 грн. через кожні три місяці його утримання по досягненні 15-місячного віку.

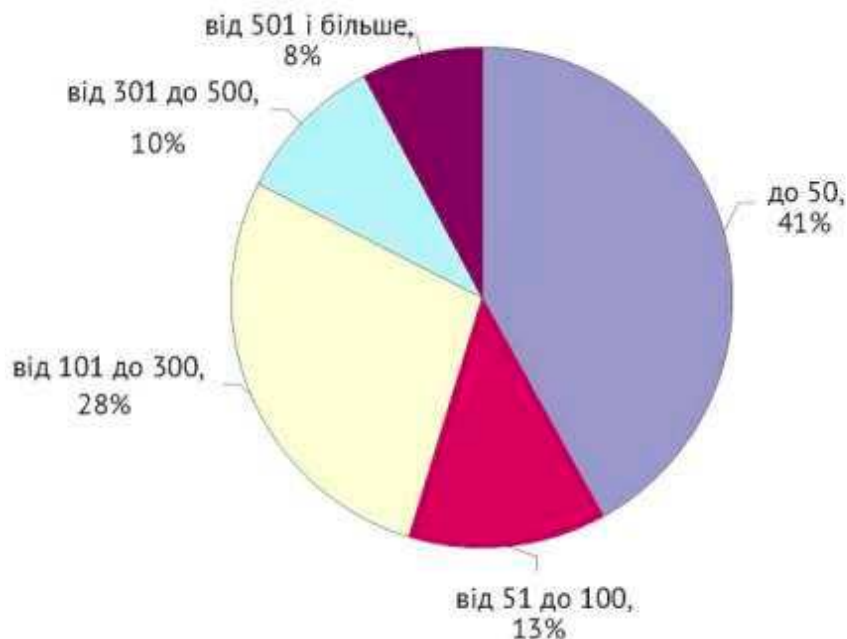

Рис. 2. Динаміка виробництва молока в Україні

Джерело: Державна служба статистики України, 2012 рік

Виплати дотацій на збереження та утримання молодняку ВРХ є не лише заходом до збільшення чисельності дійних корів в одноосібників, а й стимулом до започаткування власної справи на основі свого господарства. Нарощення обсягів виробництва молока стимулюватиме до пошуку нових шляхів реалізації, зокрема кооперації, дозволить сільському населенню отримувати достойний прибуток та одночасно розвивати молочну галузь держави. За 9 місяців 2012 року в програмі взяло участь близько 231 тис. селян, яким за поданими документами нараховано дотацію у розмірі 183,6 млн. грн. та збережено понад 351 тис. голів молодняку худоби. До кращих регіонів за результатами програми належать Вінницька область, де збережено понад 35,2 тис. голів молодняку у 23,2 тис. селянських родин, Івано-Франківська - відповідно 23,8 тис. гол. у 18,4 тис. селян, Волинська - 23,7 тис. гол. у 18,8 тис. селян.

Одним із факторів стабільного розвитку галузі молочного скотарства є сприятлива цінова ситуація. Тому Кабмін затвердив мінімально допустимий рівень цін на молоко на 2012 рік. Відповідну постанову № 807 прийнято на засіданні уряду 22 серпня 2012 року. Таким чином, мінімально допустимий рівень цін на молоко незбиране другого ґатунку становить 2200 грн./т (без урахування ПДВ).

За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України станом на кінець 2012 року середньозважена закупівельна ціна на молоко, вироблене в сільськогосподарських підприємствах, становила 3,1 тис. грн./т. Відбулося здешевлення молока на 15% до відповідного періоду минулого року. Ціна молока I сорту найнижча в Запорізькій області, та становить 2,7 тис. грн./т, а найдорожче – в Черкаській – 3,5 тис. грн./т. Середня ціна на молоко II сорту в Україні дорівнює 2,6 тис. грн./т. Вона коливається від 2,3 тис. грн./т у Полтавській області до 2,8 тис. грн./т у Вінницькій.

Молоко від населення у середньому купують по 2,3 тис. грн./т. У переважній більшості областей ціна для населення знаходиться на мінімальному рівні, визначеному в урядовій постанові. Проте у ряді регіонів молоко купують дорожче. Найвища середня ціна молока, виробленого в населення, а саме 2,5 тис. грн./т зафіксована в Херсонській області.

За 2012 рік середні ціни реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами становили 2,6 тис. грн./т, що на 9% менше минулого року. Якщо за підсумками 2011 року сільськогосподарські підприємства отримали 952 млн. грн. прибутку з рівнем рентабельності 18,4%, то за результатами 2012 року ці показники на нижчому рівні.

Незважаючи на стабілізацію виробництва молока його обсягів не достатньо для забезпечення потреб внутрішнього ринку та формування експортного фонду. Враховуючи, що виробництво молока в 2012 році склало 11,1 млн.т, то імпорт продукції склав 257 тис.т, відповідно загальний ресурс молока та молочної продукції оцінювався на рівні 11,3 млн.т. Проте фонд споживання становив 9,4 млн. т, на що вплинули експорт 964 тис.т продукції, витрати на потреби тваринництва - понад 1 млн.т. Таким чином, розрахункове споживання

молока та молочної продукції на 1 особу за рік становило 205 кг, що майже на рівні торішнього.

Дотримуючись рекомендацій Міністерства охорони здоров'я з річних норм споживання молока однією особою на рівні 380 кг, загальний його фонд споживання в Україні мав би становити щонайменше 19 млн. т. Тож в Україні ще неповністю використані резерви наповнення внутрішнього ринку молоком та молочною продукцією.

Стратегією розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [5] передбачається доведення виробництва молока у 2015 році до 15,4 млн.т, 2020 – 19,4 млн. Таким чином, споживання молока та молочної продукції на одну особу за рік підвищиться у 2020 році до 350 кг. Збільшення обсягів виробництва продукції досягатиметься за рахунок збалансованого розвитку всіх форм господарювання в молочному скотарстві. Якщо в 2012 році частка сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві продукції становила 20%, то у 2020 році – підвищиться до 30%.

Розглянувши показники дії програми «Державна підтримка галузі тваринництва» [3] у Кіровоградській області відповідні заявки та пакет документів подали більше 13,5 тисяч селян на загальну суму більше 10,7 мільйонів гривень за утримання та збереження 22,4 тисяч голів молодняку великої рогатої худоби, що свідчить про ефективність програми та надає впевненості у тому, що поголів'я великої рогатої худоби буде неодмінно зростати.

Фактично у 2012 році фізичним особам було сплачено кошти у сумі більше 6,5 млн. грн. Позитивні наслідки програми в області та довіра селян до влади підтверджують подані у першому кварталі 2013 року документи від майже 4 тисяч фізичних осіб за утримання 6,3 тис. голів молодняку на суму 2,5 млн. грн.

Окрім цього, у 2013 році розпочато фінансування бюджетної дотації фізичним особам, членам виробничих або обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, а також фермерським господарствам за вирощені та продані на забій і переробку суб'єктам господарювання, які мають власні (орендовані) потужності для забою тварин, молодняк великої рогатої худоби та свині (крім свиноматок і кнурів) за умови його вирощування ними в їх господарствах не менш як три місяці до моменту продажу на забій.

За даним напрямком фінансування фізичним особам та фермерським господарствам нараховано майже 400 тис. грн., у тому числі: за зданий молодняк великої рогатої худоби – 12,9 тис. грн., свині – 371,1 тис. грн.

Виплата дотацій вигідна не тільки господарям, які отримують фінансову підтримку та прибуток, а також державі, оскільки упорядковується облік поголів'я ВРХ, збільшується його поголів'я, й відповідно кількість молока та м'яса, що надходить на ринок.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що необхідність стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні обумовила застосування специфічного механізму функціонування ПДВ, а саме використання спеціальних режимів справляння даного податку, направлених на поліпшення фінансового забезпечення товаровиробників галузі. Невід'ємною

складовою останньої ось вже друге десятиріччя є механізм виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість м'ясо- та молокопереробних підприємств. Дослідження встановлено, що тимчасова його трансформація протягом 2011 р. на пряму бюджетну підтримку, позбавила галузь єдиної ефективно працюючої системи підтримки та скасувала найбільш дієві заходи державного сприяння розвитку аграрному сектору економіки. Водночас, повернення до попереднього механізму починаючи з 01.01.2012 р. виплати безпосередньо виробникам компенсації за продані ними молоко та м'ясо в живій вазі на переробку за рахунок акумуляції ПДВ від його продажу переробними підприємствами передбачає відновлення ефективного та дієвого механізму підтримки виробників молока та м'яса.

Список використаних джерел

1. Тулуш Л.Д. Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників: стан та перспективи розвитку/ Л.Д.Тулуш, В.І.Проніна, Н.В.Сеперович - Львів: НВФ «Українські технології», 2009. - 296 с.
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників» від 22.12.2011 р. №4268-VI. - // [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України // Законодавство України – Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4268-17>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати» від 02.03.2011 р. // [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України // Законодавство України – Режим доступу до закону: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/246-2011-п>
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755- // [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України // Законодавство України – Режим доступу до закону: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року від 17.10.2013 № 806-р. // [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України // Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-р>

Подано до редакції 3 грудня 2013 року

Лановая М.И.

Государственная поддержка перерабатывающих предприятий АПК через механизм взимания НДС.

Осуществлено исследование механизма дотаций производителей молока и мяса перерабатывающими предприятиями за счет средств ПДВ, а также установлено эффективность влияния на агропромышленный комплекс от его применения.

Ключевые слова: НДС, поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей, государственная финансовая поддержка, прямая и непрямая бюджетная поддержка, специальные режимы, дотации сельскохозяйственным товаропроизводителям.

Lanova M.I.

State Support of Reprocessors of the Agroindustrial Complex through the Mechanism of Making VAT.

In the article the mechanism of grants to the milk and meat producers by reprocessors at the cost of value-added tax has been analyzed. Also the efficiency of its usage in the agroindustrial complex has been determined.

Key words: VAT, the support of agricultural commodity producers, state financial support, direct and indirect budget support, special regulations, grants to the agricultural commodity producers.

Ланова Марина Іванівна – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Кіровоградського інституту комерції

УДК 336

Мацелюх Н.П.

АСИМЕТРІЯ ІНФОРМАЦІЇ, ЯК ФАКТОР ДИСБАЛАНСІВ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ : ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В статті досліджено форми і наслідки впливу асиметрії інформації на процеси ціноутворення на фінансовому ринку. Встановлено, що під дією асиметричності розподілу інформації між агентом і принципалом виникають певні дисбаланси, які впливають на прийняття рішень в процесі ціноутворення на фінансові товари. Доведено, що для усунення дисбалансів ціноутворення, необхідно апелювати до фінансового ринку як інформаційного, де оцінюється ступінь повноти і достовірності інформації.

Ключові слова: *ціноутворення, асиметрія, інформації, конкуренція, фінансовий ринок*

Постановка проблеми. Фінансовий ринок в науковій парадигмі є ринком, в якому існує стійкий стан асиметрії інформації. Асиметрія інформації є потужним імпульсом виникнення та еволюції фінансового посередництва, оскільки його економічна функція якраз побудована на володінні особливими знаннями та вмінні ними користуватися, чого позбавлений рядовий власник заощаджень. Проте відносини при обміні інформацією на фінансовому ринку часто виявляються досить заплутаними і драматичними. Це провокує складні тенденції в ціноутворенні на фінансовому ринку, зокрема змушує учасників ціноутворення спекулювати та поширювати недобросовісну конкуренцію. Рішення, прийняті в такому стані досить часто супроводжуються фатальними помилками. Якщо в такому стані знаходитися занадто довго, то це призведе до спотворення орієнтирів очікуваних доходів по всьому ринку і деформації функцій фінансового посередництва, перетворивши його з амортизатора невизначеності в каталізатор системних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемам існування асиметрії інформації на фінансовому ринку присвячені праці таких авторів як В.Т. Александрова, О.І. Ворони, В.М. Іванова, В.В. Коваленка, Г. Марковіца, І.О. Мітюкова, В.Міловідова, С.М. Недбаєва, Ю.О.Раделицького, Д.В. Полотенко, А.А. Пересади, В.Н. Якімкіна та ін. Утім, аналіз публікацій показав, що інформаційна асиметрія фінансового ринку як фактор дисбалансів цінкових процесів є недостатньо висвітленою.

Мета статті. Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні форм і наслідків впливу фактора асиметрії інформації на процеси ціноутворення на фінансовому ринку. Об'єктом дослідження є процеси ціноутворення на фінансовому ринку. Предметом дослідження є інформаційна асиметрія та її форми впливу на ціноутворення між учасниками фінансового ринку.

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень розвитку фінансового ринку багато в чому залежить від напряму політики держави на інтернаціоналізацію, збільшення залучення інвестицій, формування нових фінансових продуктів та ефективного ціноутворення на них. На фінансовому ринку присутня суттєва асиметрія інформації, і саме вона дає поштовх до початку кризових явищ в економіці. В умовах кризи дуже гостро позначаються проблеми діяльності фінансових інститутів, які «спокусилися» на створення складних фінансових продуктів і торгівлю ними. Обіг фінансових продуктів дозволяє залучати інвестиції в реальний сектор економіки шляхом купівлі-продажу через встановлення рівноважної ціни. В процесі ціноутворення виникає проблема інформованості економічних агентів.

Незважаючи на тривалу історію вивчення проблем функціонування фінансових ринків і досягнуті успіхи, багато проблем, пов'язаних з виникненням дисбалансів ціноутворення, породжених асиметрією і неповнотою інформації, все ще не вирішені. Деякі спроби з подолання наслідків асиметрії інформації на фінансовому ринку іноді призводять до фатальних помилок і хибного ціноутворення. Цей стан В.Міловідов [1] називає « симетрією помилок » , і наголошує на тому , що із-за спроб знайти спосіб подолання випадковості і невизначеності, учасники фінансового ринку впадають у відчай , їх фінансова субкультура намагається сама генерувати спочатку прикмети і забобони , потім деякі власні знання та інформацію , вивчати її , виводити на її основі ті чи інші закономірності і формувати правила трейдингу. Так з'явилися ситуаційні прикмети: в період нестійкості і падіння цін усвідомлено виникає необхідність закрити із збитками якусь позицію, чи не укладати угоди в перші 30 хвилин торгів , або не закривати позицію для запобігання втрат (stop loss) на круглих значеннях котирувань [2]. Що стосується довгострокових прикмет, то в США, наприклад, підмітили, що поява в світі нового рекордного по висоті хмарочоса збігалася з падінням ринку : завершення будівництва Chrysler Building і Empire State Building в 1930 р. - з Великою Депресією , завершення будівництва Sears Tower в 1974 -му - з дворічним мінімумом індексу Dow Jones. Хмарочоси Petronas в Малайзії були здані в 1997 р. відразу після падіння національного фінансового ринку , а Burj Khalifa в Дубаях став рекордсменом по висоті буквально напередодні боргової кризи 2008 р [3].

Вже кілька разів економіку розвинених країн , таких як США і Франція , стрясає банкрутство найбільших міжнародних компаній і банків , що знаходяться на їх території . Причиною цих потрясінь , як правило , було шахрайство, що почалося на декількох ринках внаслідок неповної інформованості економічних агентів та існування суттєвих складнощів при здійсненні контролю та перевірки всієї інформації в належному масштабі державними службами. Це свідчить про те, що наслідки таких дисбалансів для всієї економічної системи досить значні, як на макроекономічному так і на мікроекономічному рівні.

Прийняття рішень в короткі терміни при великому масиві інформації формують деформації в цінових рішеннях учасників фінансового ринку. Ось

чому, мобільна залученість в міжнародний обмін інформації та поліпшення умов для своєчасного доступу до неї, є основною тенденцією не тільки в сучасній ціновій політиці, а й у політиці економічного зростання розвинених країн.

Прикладом повної і симетричної інформації на ринку є ринок досконалої конкуренції, де, через взаємодію попиту та пропозиції, визначаються ринкові ціни і дають агентам ринку вичерпну інформацію про ті наявні альтернативи, що і дозволяє приймати оптимальні рішення. У дійсності ж умови, в яких приймаються економічні рішення, надзвичайно рідко відповідають припущенням про повноту і симетричність розподілу інформації. Навпаки, як правило є недолік і недоступність ринкової інформації, що перешкоджає прийняттю оптимальних рішень. Інша проблема - нерівномірний розподіл наявної інформації серед учасників ринку, в результаті чого можливі серйозні деформації в поведінці продавців і покупців. У цьому зв'язку, під дією фактору повноти та симетричності розподілу інформації між агентом і принципалом виникають певні дисбаланси, які впливають на прийняття рішень під час процесу ціноутворення на фінансові товари.

Значимість інформації для прийняття рішень не потребує якогось особливого обґрунтування. Достатнім доказом є те, що припущення про повноту інформації дозволяє сформулювати основні методологічні аспекти ціноутворення які приймаються, як правило, обов'язковими при аналізі основних індикаторів стану фінансового ринку. Проте, інформованість економічних агентів та інформаційне забезпечення фінансового ринку - вельми складна проблема (рис 1.)

Рис.1. Характеристики інформаційного забезпечення фінансового ринку
Джерело: розроблено автором

Здебільшого представляє складність доступ до інформації. Принаймні, отримання практично будь-якої інформації пов'язане з витратами. Так, що прагнення до її отримання припускає порівняння витрат, пов'язаних з отриманням інформації, і додаткових вигод від її отримання.

Ще одна суттєва проблема – це надійність інформації, враховуючи її мінливість і старіння. Наразі, навіть, інформація, яка надійшла, не може бути повністю засвоєна, і якась її частина буде обов'язково частково втрачена. Нарешті, існують і когнітивні обмеження в сприйнятті інформації, в її правильному розумінні й оцінці, що пов'язано з особливостями людського мислення. Все вищезазначене дає достатньо підстав для висновку про неповноту інформації як об'єктивно існуючої. Неповнота інформації - одна з безпосередніх причин ринкової невизначеності. А ринкова невизначеність, в свою чергу, є передумовою прийняття рішень в ціноутворенні, тому і виникають дисбаланси ціноутворення.

Змістовна сторона ринкової невизначеності полягає в тому, що економічні суб'єкти змушені приймати рішення в умовах, зміни яких важко передбачити, а ймовірність не можна оцінити. Оскільки неповнота інформації існує завжди, то ринкова невизначеність є об'єктивно існуючою. Її можна зменшити, але аж ніяк не виключити. Наявність ринкової невизначеності в ціноутворенні має кілька наслідків (Рис.2).

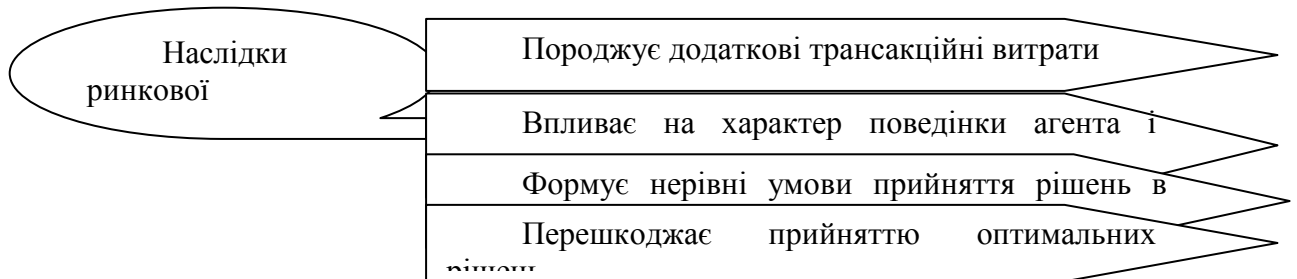

Рис.2. Наслідки ринкової невизначеності в ціноутворенні

Джерело : розроблено автором

По-перше, вона перешкоджає прийняттю оптимальних рішень. По-друге, вона породжує додаткові транзакційні витрати. По-третє, через ринкову невизначеність економічні суб'єкти опиняються в нерівних умовах при прийнятті рішень. По-четверте, вона впливає на характер поведінки фірм: чим вище ринкова невизначеність, тим більше схильність фірм до кооперативних стратегій поведінки. Фірми можуть спостерігати лише ціни, а ринковий попит і випуск продукції конкурентами їм невідомі. Зниження ціни може бути сприйнято фірмою як наслідок збільшення випуску продукції конкурентами, хоча насправді воно було викликане скороченням попиту. Прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності можливе за умови використання інструментарію ризик-менеджмент. Породжуючи ринкову невизначеність неповнота інформації - лише частина проблеми, з якою стикаються учасники ринкових операцій. Інша частина цієї проблеми полягає в тому, що доступна інформація нерівномірно розподіляється серед учасників ціноутворення під час укладення ринкової угоди: продавець більш обізнаний про продукт, ніж покупець, проте покупець знає, яку максимальну ціну він готовий заплатити за благо, а продавцеві це невідомо; продавець знає, з якої мінімальною ціною він готовий продати продукт, а це - невідомо покупцеві. Таким чином, різна

ступінь обізнаності агентів фінансового ринку в ціноутворенні є асиметрією інформації на фінансовому ринку.

Стійкий стан асиметрії інформації на фінансовому ринку спонукає його учасників до нестримної гонки за знаннями і інформацією, подоланням ризику і невизначеності інвестиційних трансакцій. Тобто, асиметрія інформації тримає фінансовий ринок постійно в тонусі. Чим сильніше цей стан, тим менше впевненість учасників ринку в тому, що інформаційна складова їх мотивацій достатня для прийняття рішень. Звідси більше прагнення підібрати необхідні засоби, здатні знівелювати інформаційну асиметрію і забезпечити зниження ризику. Отже, асиметрія інформації створює позитивні передумови на фінансовому ринку, зокрема спонукає думати, аналізувати, захищатися, створювати і розвивати фінансові інститути та інструменти. Це, в свою чергу, є потужним імпульсом для виникнення та еволюції фінансового посередництва.

З іншої сторони в умовах непередбачуваності, невизначеності, волатильності та випадковості, настільки характерних для фінансових ринків, виникає хижацька потреба наживи. Якби ринок був прогнозованим, піддавався точному аналізу, а кожен з його учасників володів необхідними знаннями, то й підґрунття для цього б, звісно, не було. Відсутність же необхідних знань підштовхує до пошуку відповіді в області ірраціонального. Адже ринок не може існувати без знань. Цими знаннями може стати навіть випадкова, недостовірна інформація, в яку готові повірити багато учасників.

Також, не буде перебільшенням сказати, що фінансовий ринок завжди переповнений інформацією і завжди відчуває її брак. Російський вчений В.Міловідов порівнює необхідність інформаційного середовища для фінансового ринку з необхідністю води для життєдіяльності людини у такий спосіб: кажуть, що організм людини на 80% складається з води, але при цьому людина відчуває спрагу, і неможливість її задовольнити прирікає його на страждання і навіть загибель. Так і інформація - живильне середовище всього ринку, без неї ринок перестав би існувати. Більше того, фінансовий ринок і є по суті ринком інформації, де оцінюється ступінь її повноти (ризик) і ступінь достовірності (невизначеність) [1].

Іноді, в процесі обміну інформацією на фінансовому ринку, взаємовідносини між учасниками ціноутворення, стають заплутані та, навіть, драматичні. Як, наслідок - загострюється конкуренція за результат і за отримання доходів. Вона модифікує поведінку споживачів і стратегію і цінову політику фінансових інститутів, позначається на конкуренції і на ефективності функціонування ринку.

Форми прояви впливу асиметрії інформації на ринок різноманітні. У ряді випадків асиметрія інформації може стати причиною формування ринкової влади продавців, що провокує недобросовісну конкуренцію. Оскільки отримання інформації пов'язано для покупця з додатковими витратами, то воно має для нього сенс тільки в тому випадку, якщо очікувані вигоди перевищать витрати на пошук інформації. Коли покупці не інформовані про величину витрат, пов'язаних з пошуком інформації, і величиною вигод від її отримання, цим може скористатися продавець, встановлюючи ціну на продукт вище

рівноважної. Іншими словами, навіть на ринку досконалої конкуренції виникають ситуації, коли продавець може продавати товар за цінами, що перевищують граничні витрати виробництва.

Асиметрія інформації є також джерелом цінової дискримінації. Часто покупець не здатний визначити якісні характеристики блага. Це дає можливість продавцю диференціювати продукт виходячи не з реальної зміни його параметрів, а за допомогою їх імітації, яку називають фантомною диференціацією.

Від асиметрії інформації страждає не тільки споживач. Приховані характеристики покупців часто стають причиною недоотримання прибутку навіть для фірм, які займають певну долю олігополістичного ринку. Це породжує серйозну проблему для роботодавців при наймі робочої сили. Якщо роботодавець виявиться не здатним визначати професійні якості працівників, це може стати причиною не тільки скорочення його прибутку, але і зниження ефективності функціонування ринку праці.

Отже, асиметрія інформації здійснює істотний вплив як на поведінку учасників ціноутворення, так і на механізм його функціонування. Залежно від ступеня асиметрії інформації, зумовлені нею негативні наслідки можуть проявитися як у неоптимальному розподілі фінансових ресурсів, так і в диспропорціях у встановленні рівноважної ціни.

Дж. Стігліц, Дж. Акерлоф та М.Спенс за дослідження в галузі інформаційної економіки були нагороджені у 2001 році Нобелівською премією. У своїх дослідженнях вони: ... сподівалися показати, що інформаційну економіку чекають фундаментальні зміни. Проблеми інформації є ¹центральними не тільки в ринковій економіці, але також і в політекономії, і ми досліджуємо деякі із значень інформаційних недоліків для політичних процесів» [4]. Але, звичайно, і для економічних процесів це має не менш суттєве значення. Коли інформація між учасниками ринку розподілена нерівномірно, то особи, які володіють більш повною інформацією про благо або про умови угоди, виявляються у вигазі і можуть використовувати цю обставину до власної вигоди. Таке явище отримало назву ризику безвідповідальності.²

Хоча ми визначаємо ризик безвідповідальності як недобросовісну поведінку, це, на нашу думку, не зовсім підходяща характеристика для оцінки ринкової поведінки. Перекручення або навіть неподання будь-якої частини інформації є свідченням недобросовісної поведінки. Однак не можна забувати, що отримання інформації пов'язане з витратами. Тому ризик, якому піддається недостатньо інформований агент, з економічної точки зору може розглядатися в якості своєрідної плати за доступ до інформації. Іншими словами, в

² Ризик безвідповідальності (moral hazard) - недобросовісна поведінка, яке полягає у спотворенні інформації і характеризується прагненням отримати додаткову вигоду за рахунок наявності асиметрії інформації.(Авт.)

економічному аспекті отримання вигоди за рахунок володіння повною інформацією цілком відповідає принципу раціональної поведінки. Суть проблеми ризику безвідповідальності полягає в тому, що ринок з асиметричною інформацією надає можливість одному з учасників ринкової угоди зловживати очікуваннями іншого учасника, що займає менш повною інформацією.

Висновок. Отже, фінансовий ринок завжди переповнений інформацією і завжди відчуває її брак; асиметрія інформації тримає фінансовий ринок в тонусі та спричиняє позитивні та негативні тенденції між учасниками ціноутворення, зокрема спонукає до створення нових інноваційних продуктів, провокує недобросовісну конкуренцію та є джерелом цінової дискримінації. Чим вагоміший вплив асиметрії інформації, тим менше впевненість учасників ринку в тому, що інформаційна складова їх мотивацій достатня для прийняття рішень в ціноутворенні. Таким чином для усунення дисбалансів ціноутворення, необхідно брати до уваги, що фінансовий ринок і є по суті ринком інформації, де оцінюється ступінь її повноти (ризик) і ступінь достовірності (невизначеність). Подальші наші дослідження мають бути спрямовані на підбір необхідних важелів, здатних нівелювати інформаційну асиметрію і забезпечити зниження ризику учасників ціноутворення.

Список використаних джерел

- 1.В. Миловидов Асиметрия информации или «симметрия заблуждений»?/ Миловидов В.//Журнал Мировая экономика и международные отношения, 2013, №3 . С-47
- 2.Brown J. Eight Trading Superstitions // The Reformed Broker. November 12. 2009 (www.thereformedbroker.com).
- 3.Anderson G. Four Wall Street Superstitions That Just Won't Die // Investing Answers. 10.11.2010 ([http:// www. investinganswers.com](http://www.investinganswers.com))
- 4.Stiglitz J.E. Information and the Change in the Paradigm in Economics // The American Economist. 2003. Vol. 47, № 2 [Электронный ресурс].

Подано до редакції 26 грудня 2013 року

Мацелюх Н.П.

Асимметрия информации, как фактор дисбалансов ценообразования на финансовом рынке: теоретический аспект

В статье исследованы формы и последствия влияния асимметрии информации на процессы ценообразования на финансовом рынке. Установлено, что под действием асимметричности распределения информации между агентом и принципалом возникают определенные дисбалансы, которые влияют на принятие решений в процессе ценообразования на финансовые товары. Доказано, что для устранения дисбалансов ценообразования, необходимо апеллировать к финансовому рынку как информационному, где оценивается степень полноты и достоверности информации.

Ключевые слова: *ценообразование, асимметрия информации, конкуренция, финансовый рынок.*

Maceluh N.P.

Information asymmetry as a factor pricing imbalance in financial markets : theoretical aspects

This paper investigates the forms and effects of asymmetric information on the process of price formation in financial markets. Established that under asymmetric distribution of information between agent and principal is subject to certain imbalances that affect the decision-making process of pricing financial products . It is proved that the imbalance in pricing, you must appeal to financial market information as where assessing the completeness and accuracy of the information .

Key words: *pricing, asymmetry of information, competition, financial market.*

УДК 336

Мігус І.П.

ЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ТА ПОШУК ОПТИМАЛЬНИХ ШЛЯХІВ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ

У статті розглянуто стан виконання фінансування сфери освіти з державного бюджету та місцевих бюджетів України.

Ключові слова: державний бюджет, місцеві бюджети, видатки на освіту, джерела фінансування освітньої галузі.

Постановка проблеми. Значний інтерес кожної країни становить економічний характер результатів освітньої діяльності. Адже підвищення освітнього рівня населення позитивно впливає на зростання показників активної економічної діяльності країни на різних рівнях, тому витрати на освіту громадян мають продуктивну природу. Саме фінансові вкладення в освіту визнаються одними з найважливіших інвестицій у людський капітал.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика стану фінансування освітньої галузі займає важливе місце в дослідженнях вітчизняних вчених, серед яких: О.Василик, В.Гейєць, В.Глущенко, О.Бойко, С.Черепанова, В.Б. Тропіна, В.Куценко, Е.Лібанова, І.Лютий, Н.Новіков, Т.Оболенська, К.Павлюк, Д.Полозенко, П.Саблук, І.Чугунов та інших.

Мета статті. Метою статті є дослідження стану бюджетного фінансування освітньої галузі України в умовах ринку та пошук шляхів її розв'язання, спрямованих на забезпечення рівня грамотності населення, який необхідний для інтелектуального розвитку кожної людини, економічної безпеки держави та підвищення загального добробуту нації.

Виклад основного матеріалу. Згідно статті 53 Конституції України громадяни України мають право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність та безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних та комунальних учбових закладах; надає державні стипендії та пільги учням та студентам. Громадяни мають право безкоштовно отримати вищу освіту у державних та комунальних учбових закладах на конкурсній основі. Видатки на освіту належать до поточних видатків бюджету. Дана галузь практично не має доходів і свою діяльність провадить на основі видатків відповідного бюджету.

Проблеми, пов'язані з фінансуванням освіти, є предметом обговорення у різних країнах. Багато вчених всього світу пропонують різні способи підвищення ефективності системи фінансування освіти та наближення її спроможності до стабільного розвитку. Слід враховувати, що якісна освіта суттєво впливає на економічний, соціальний, культурний та регіональний розвиток суспільства.

Фінансування освіти закріплено законодавчими актами України за бюджетами та бюджетними ресурсами, які повинні виконувати ці

повноваження держави. Основними джерелами фінансування витрат на освіту є Державний бюджет, бюджет Автономної республіки Крим та обласні бюджети, районні бюджети та бюджети міст обласного значення (табл. 1).

Таблиця 1

**Аналіз стану фінансування Міністерства освіти і науки
України за 2011 рік [10]**

КПКВ	Найменування показників згідно з класифікацією видатків та кредитування державного бюджету	Затвердже но на 2011 рік з урахуванн ям змін	Здійснено фінансування за 2011 рік	Недофінансуванн я за 2011 рік	
				(+,-)	%
2200000	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України	13777854,2	13722642,89	55211,30	99,6
2201000	Апарат Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України	12392665	12362104,42	30560,578	99,8
2201010	Загальне керівництво та управління у сфері освіти і науки, молоді та спорту	38384,6	38382,3	2,3	100,0
2201020	Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах та наукових установах	164664,2	164293	371,2	99,8
2201040	Прикладні дослідження і розробки за напрямками науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів та наукових установ	131717,15	131717,15	0	100,0
2201060	Наукові та науково-технічні розробки за державними цільовими програмами і державними замовленнями	7150	7150	0	100,0
2201070	Виконання міжнародних наукових та науково-технічних програм та проектів вищими навчальними закладами та науковими установами	2448,8	2448,8	0	100,0
2201080	Державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки	12811,3	12811,3	0	100,0
2201090	Фінансова підтримка наукових об'єктів, що становлять національне надбання	1912,5	1912,5	0	100,0
2201100	Надання загальної та поглибленої освіти з фізики і математики, фізкультури і спорту загальноосвітніми спеціалізованими школами-інтернатами	71597,2	71597,2	0	100,0
2201110	Надання освіти у загальноосвітніх школах соціальної реабілітації	35167,8	35167,8	0	100,0
2201120	Надання позашкільної освіти державними позашкільними навчальними закладами та заходи з оздоровлення та відпочинку дітей	43787,8	43787,8	0	100,0
2201130	Підготовка робітничих кадрів у професійно-технічних та інших навчальних закладах	830599,5	830599,5	0	100,0
2201140	Підготовка робітничих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах соціальної реабілітації та адаптації	68081,8	68081,8	0	100,0
2201150	Підготовка кадрів вищими навчальними закладами I і II рівнів акредитації	2210173,7	2210173,7	0	100,0
2201160	Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації	7171306,35	7151309,85	19996,5	99,7
2201180	Проведення всеукраїнських та міжнародних олімпіад у сфері освіти	3194,1	3194,1	0	100,0

КПКВ	Найменування показників згідно з класифікацією видатків та кредитування державного бюджету	Затверджено на 2011 рік з урахуванням змін	Здійснено фінансування за 2011 рік	Недофінансування за 2011 рік	
				(+,-)	%
2201190	Інформатизація та комп'ютеризація загальноосвітніх навчальних закладів	105000	105000	0	100,0
2201230	Видання, придбання, зберігання і доставка підручників і посібників для студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та вихованців дошкільних навчальних закладів	120000	120000	0	100,0
2201240	Методичне забезпечення діяльності навчальних закладів	57059,5	57053,06	6,44	100,0
2201250	Навчання, стажування, підвищення кваліфікації студентів, аспірантів, науково-педагогічних та педагогічних працівників за кордоном	44100	38578,556	5521,444	87,5
2201340	Фінансова підтримка розвитку інфраструктури у сфері наукової діяльності	2408,3	1608,3	800	66,8
2201440	Забезпечення діяльності Національного центру "Мала академія наук України"	26650,3	26650,3	0	100,0
2201470	Здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами	81141,5	81141,5	0	100,0
2201510	Державна атестація наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації	790,6	328,5	462,1	41,6
2201540	Придбання шкільних автобусів для перевезення дітей, що проживають у сільській місцевості	75000	75000	0	100,0
2201600	Заходи щодо модернізації системи загальної середньої освіти	670	670	0	100,0
2202000	Державна служба інтелектуальної власності України	4846	4846	0	100,0

Джерело: складено автором на основі [10].

Система освіти в Україні є єдиним комплексом послідовно з'єднаних між собою ланок виховання і навчання: дошкільне виховання; загальна середня освіта; позашкільне виховання; професійно-технічне навчання; середня спеціальна і вища освіта.

На сьогоднішній день в Україні пріоритетним джерелом фінансування освіти залишається бюджетне фінансування, що здійснюється на основі єдиного кошторису доходів та видатків. Джерелами формування кошторису є як бюджетні кошти, так і кошти, отримані з інших джерел (від надання закладом додаткових освітніх послуг, прибутки від реалізації навчально-виробничої продукції, від здачі приміщень в оренду, кредити банківських установ, добровільні внески тощо). При цьому співвідношення між бюджетними та позабюджетними фінансовими ресурсами змінюється залежно від наявності бюджетних ресурсів та адекватної державної політики у сфері освіти, темпів економічного розвитку, форми власності навчального закладу, співвідношення між державним та недержавним секторами економіки та ін.

Основну частину видатків консолідованого бюджету на освіту складають видатки, спрямовані на фінансування загальноосвітніх шкіл. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх шкіл здійснюється на основі єдиного кошторису доходів і видатків. Фінансування середньої освіти в Україні здійснюється за рахунок коштів, які виділяються із державного бюджету відповідно до нормативів для території на одного учня. Інстанції, яким делегована функція безпосереднього розподілу бюджетних коштів і контролю за наданням державних послуг з освіти, – районні або місцеві органи влади і управління освітою [4].

Фінансування закладів дошкільної освіти здійснюється за рахунок коштів: засновника (власника); відповідних бюджетів (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів) у розмірі, передбаченому нормативами фінансування; батьків або осіб, які їх замінюють; добровільних пожертвувань і цільових внесків фізичних і юридичних осіб та інших надходжень, не заборонених чинним законодавством [3]. За даними Міністерства економіки України, плата батьків має складати 15-20% загальної вартості дошкільної освіти, але фактично батьківська плата складає 50%.

На сьогодні відповідно до положень Бюджетного кодексу України лише позашкільна освіта з усієї системи національної освіти фінансується за рахунок місцевих бюджетів [1]. Натомість, позашкільна освіта згідно із статтею 38 Закону України «Про освіту» є складовою частиною структури національної освіти і спрямована на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні [2]. Статтею 61 цього ж Закону визначено, що фінансування державних закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування, тобто для усіх закладів системи освіти (дошкільної освіти, загальної середньої освіти, позашкільної освіти, професійно-технічної освіти, вищої освіти, післядипломної освіти тощо) передбачено однаковий механізм фінансування [2]. Оскільки у регіонах, які не мають достатніх прибутків до місцевого бюджету, фінансування шкіл естетичного виховання, як закладів культури з розрахунку «на душу населення» призведе до їх остаточної ліквідації. Такий стан речей поглиблює нерівність у забезпеченні фінансуванням всіх галузей позашкільної освіти. Статті 89 і 90 Бюджетного кодексу України не передбачають міжбюджетного трансферту для корегування видатків місцевих бюджетів, що здійснюються на утримання позашкільних навчальних закладів. Статтею 91 БК передбачено, що ці видатки є виключно компетенцією місцевих бюджетів [1].

Обсяги фінансування професійно-технічної освіти значно скоротилися у зв'язку зі зміною форм власності підприємств та розвалом планової економіки. За радянських часів до 40-50% фінансування профтехучилищ здійснювалося базовими підприємствами, галузевими міністерствами і відомствами. Законом України «Про професійно-технічну освіту» встановлено, що «Професійно-технічна освіта здобувається громадянами України у державних і комунальних

професійно-технічних навчальних закладах безоплатно, за кошти держави» [6]. У результаті того, що практично вся діяльність закладів професійно-технічної освіти фінансується з державного бюджету, грошей хронічно не вистачає і ефективність такої освіти весь час падає.

У вищій школі також очевидною є незбалансованість між масштабами діяльності та обсягами фінансування. Значні обсяги залучаються вищою освітою з позабюджетних коштів, перш за все, – за рахунок плати за навчання фізичними та юридичними особами.

На сьогодні рівень державного фінансування системи освіти недостатній, що свідчить про втрату державою передових позицій щодо рівня освіченості громадян.

Переважну частку витрат бюджетів на освіту складають видатки, спрямовані на фінансування загальноосвітніх шкіл.

Основними джерелами фінансування закладів освіти державної форми власності є кошти загальнодержавного та місцевих бюджетів, кошти галузей економіки, державних підприємств і додаткові надходження [1].

Відповідно до ст. 61 Закону України "Про освіту" держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10 % НД, а також валютні асигнування на основну діяльність. Кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, отримані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються.

Додатково заклади освіти як джерела фінансування можуть розглядати:

- кошти за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- плату за надання додаткових освітніх послуг;
- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, отримані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян;
- дотації з місцевих бюджетів;
- кошти за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів;
- інші кошти.

Недостатня ефективність державних видатків на освіту зумовлена низкою чинників, основними серед яких залишаються вади організаційно-управлінської структури галузі. Коштів, які виділяються державою для надання освітніх послуг, не вистачає навіть на покриття базових статей витрат: зарплату, нарахувань на зарплату, плату за енергоносії. Негативною тенденцією, яка свідчає про незадовільний стан української освіти, є її невідповідність європейським і світовим ринкам праці. На жаль, держава вже не несе

відповідальності за надання робочих місць випускникам. Лише пропонуються уніфіковані програми, які не пов'язані з вимогами міжнародних ринків праці.

Збільшення видатків на освіту в основному пов'язано з тим, що поряд зі збільшенням видатків на оплату праці у зв'язку зі зростанням мінімальної заробітної плати було встановлено надбавку у розмірі 20% посадового окладу викладачам професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, керівникам та заступникам керівників зазначених закладів, а також зі збільшенням стипендій для учнів професійно-технічних навчальних закладів і студентів вищих навчальних закладів у зв'язку з індексацією стипендій.

Отже, фінансування освіти за рахунок державного бюджету буде тільки тоді ефективним, коли кошти, призначені державою на фінансування освіти, будуть виділятися в достатніх обсягах і на стабільній, об'єктивній та пропорційній основі. І навіть у цьому випадку система централізованого фінансування має доповнюватися громадським контролем за використанням ресурсів та якістю надання послуг на місцевому рівні.

Єдиних правил щодо частки місцевих бюджетів, що їх міста або райони зобов'язані виділяти на дошкільне та позашкільне виховання з власних доходів, не існує. Це означає, що міста, які прагнуть компенсувати брак уваги до освіти з боку держави, змушені скорочувати свої комунальні послуги та згортати інвестиційні програми. У той же час, місцеві уряди знаходяться в різних умовах і мають неоднакові можливості щодо фінансування освіти на місцевому рівні.

Розвиток освітніх інвестицій має ґрунтуватися не на простому нарощуванні видатків, а на підвищенні їх ефективності з метою забезпечення належної якості освітніх послуг та можливостей рівного доступу населення до їх отримання впродовж всього життя. Система освіти в Україні повинна бути орієнтована, перш за все, на потреби особистості і роботодавця. Орієнтація на реальні потреби споживачів освітніх послуг створить основу для залучення в систему освіти додаткових фінансових ресурсів, які складаються як із коштів підприємств-замовників, так і особистих та запозичених в банках коштів студентів.

Не дивлячись на те, що одним з найважливіших питань є роль держави у фінансуванні освіти, в більшості високо розвинутих країн в теорії і на практиці існують дві позиції: підтримка значної (аж до переважаючої) ролі держави у фінансуванні освіти (так звана «соціалізація освіти») і підтримка значної ролі ринку у розвитку цієї проблеми.

Очевидна роль державного фінансування у забезпеченні стабільності системи освіти, якій притаманні певна інертність та консерватизм, не може бути безпосередньо включена в механізм ринку з його динамічно змінним механізмом попиту і пропозиції, конкуренцією, вільним ціноутворенням тощо. Загалом ці атрибути ринку можуть співвідноситись з професійною освітою, де попит на ринку праці в багато чому визначає напрями і зміст освіти. У загальній освіті, де формуються єдино подібні, необхідні кожній людині базові обсяги знань, вмінь, навичок, закладаються основи духовності, етичності, вплив ринку відчувається досить опосередковано.

Вплив ринкової системи на освіту, аж до включення певних елементів і секторів її діяльності в механізм прямої купівлі-продажу освітніх послуг, посилює динамізм освіти, економічно стимулює активність роботи студентів (тих, які навчаються).

Відмічаючи позитивні і негативні сторони включення освіти в ринковий механізм, зазвичай не враховують один з вирішальних факторів, які органічно властиві освіті як соціальному, суспільному інституту. Йдеться про те, що цей інститут володіє специфікою по відношенню до інших сфер діяльності суспільства (певною міра ця специфіка стосується охорони здоров'я і культури). Ця специфіка полягає в споконвічній ролі освіти і виховання підростаючого покоління як основи процесу соціалізації людини.

На всіх етапах розвитку людства цей процес проходить як вирішення протиріч між системою інтересів особистості (складних, різнопланових) у своєму відношенні до освіти і системою інтересів суспільства по власному відтворенню, вектор напряму якого визначається вимогами суспільного розвитку.

Висновки. В умовах ринку інвестування в людський капітал є центральним елементом в стратегіях сприяння економічного процвітання країни. Сучасний стан фінансування освіти в Україні є досить невтішним. Для досягнення світових стандартів в даній галузі необхідна побудова економічних механізмів, які б забезпечили ефективну систему фінансування. Україна повинна здійснити перехід від переважно бюджетного фінансування освіти до залучення додаткових джерел, таких як комерційний бізнес та банки. Потрібно розширити можливостей навчальних закладів залучати додаткові кошти за некомерційних фондів; використання грантової підтримки дослідних проектів та освітніх інновацій; розширення списку платних послуг, що надаються навчальними закладами.

Дефіцитні бюджети на освіту, нерегулярне надходження бюджетних коштів і непрозорість їхнього розподілу на обласному і місцевому рівні мають за наслідки зниження якості й ефективності освітніх послуг. Крім того, перекладання значної частини витрат на батьків є подвійним тягарем, оскільки вони вже сплатили податки. Все це, а також брак належного контролю за цільовим використанням бюджету призводить до падіння довіри населення до державної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України: Закон України від 21.06.2001 № 2542-III - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>
2. Про освіту: Закон України (із змінами та доповненнями) від 23.05.1991 №1060-XII - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.26.0>
3. Про дошкільну освіту: Закон України (із змінами та доповненнями) від 11.07.2001 № 2628-III. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.794.0>

4. Про загальну середню освіту: Закон України (із змінами та доповненнями) від 13.05.1999 № 651-XIV. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.171.0>
5. Про позашкільну освіту: Закон України (із змінами та доповненнями) від 22.06.2000 №1841-III. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.547.0>
6. Про професійно-технічну освіту: Закон України (із змінами та доповненнями) від 10.02.1998 №103/98-ВР. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1086.114.0>
7. Про вищу освіту: Закон України (із змінами та доповненнями) від 17.01.2002 № 2984-III. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.926.0>
8. Державна служба статистики України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua>.
10. Міністерство освіти і науки України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>

Подано до редакції 16 грудня 2013 року

Мигус И.П.

Экономический подход и поиск оптимальных путей финансирования системы образования

В статье рассмотрено состояние выполнения финансирования сферы образования из государственного бюджета и местных бюджетов Украины.

Ключевые слова: *государственный бюджет, местные бюджеты, расходы на образование, источники финансирования образования.*

Mihus I.P.

Economic approach and finding optimal ways of education finance

The article reviews the state of implementation of financing from the state budget and local budgets in Ukraine.

Key words: *state budget, local budgets, expenditure on education, funding of the educational sector.*

Мігус Ірина Петрівна – д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УДК 330.111.62

Міночка О.М.

СИНТЕЗ НАУКОВИХ НАПРЯМІВ І ПІДХОДІВ СТОСОВНО ПРОБЛЕМ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСНОСТІ

Стаття присвячена з'ясуванню питань, пов'язаних з методологією дослідження власності. Обґрунтовано авторську думку щодо вихідних теоретико-методологічних концепцій, які зумовлюють відмінності в дослідженні власності, та вирішення визначеного кола проблем шляхом дослідження системи власності як наукової основи практичних дій суспільства на шляху його розвитку. Зроблено спробу дослідити власність і відносини власності за допомогою принципово нової наукової парадигми нової інституціональної економіки, системного та еволюційного підходів у їх поєднанні.

Ключові слова: *власність, система власності, методологічні підходи, інституціоналізм, інститути, інституції, економічна система, ендогенізація інститутів.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України, який супроводжується трансформаціями в напрямку формування соціальної ринкової економіки, важливим є закладення в основу реформування, в тому числі і відносин власності, виваженої наукової концепції та відповідного обґрунтування практичних заходів щодо здійснення цих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Узагальнення здобутків з різних питань власності містяться в працях провідних вчених – розробників сучасної теорії власності. Власність, як основа життєдіяльності суспільства, є фундаментальною проблемою в теоретичному і практичному аспектах усіх суспільних наук, привертала увагу мислителів різних епох. Теоретичні погляди на природу, виникнення та еволюцію власності, питання методології, змістовної суті власності, процесів її реалізації, форм функціонування власності та інші питання, пов'язані з відносинами власності, висвітлені в творах класиків і авторів фундаментальних наукових досліджень А.Сміта, Дж.Локка, Ф.Кене, Д.Рікардо, Дж.Мілля, І.Канта, Ф.Гегеля, П.Прудона, Р. Оуена, Ф. Енгельса, К.Маркса, І.Шумпетера, Дж.Кейнса та ін. Будь-яка запропонована ними теоретична концепція не обходиться без відображення природи і економічного змісту власності. Теоретичні концепції і практичні аспекти вирішення досліджуваної проблеми, базовані на різних підходах, розроблені зарубіжними відомими вченими - представниками різних теоретичних шкіл і напрямів, серед них Дж.Гелбрейт, А.Маршалл, Дж. Робінсон, В.Ростоу, П. Самуельсон, Л. Мізес, В. Леонтьєв, Г. Маркович, Д. Коммонс, Р. Коуз, О.Уільямсон, Д. Норт, Г.Демсець, А.Алчіан, Е.Фуруботн та ін. До теоретичного надбання світової економічної думки щодо власності віднесено праці відомих вітчизняних дослідників початку ХХ ст. М.Бухаріна, Д.Ілімського-Кутузова, М. Балабанова,

В. Німчинова, М. Попова, М. Туган-Барановського, В. Тотоміанца, О. Чаянова та ін.

Теоретичні концепції власності в історичному контексті, сучасні тенденції розвитку власності як наукової основи практичних дій суспільства на шляху його розвитку, розглянуті в працях українських і російських вчених: Л.Абалкіна, А.Бойка, М.Федоренка, В.Ворони, А.Гальчинського, А.Грріффен, М.Колєсова, І.Лукінова, А. Мамалужа, С. Мочерного, В. Нестеренка, А.Чухна, О.Ожерельєва, М.Петракова, О.Радигіна, Р.Капелюшнікова, В.Жукова, М.Файнгольд, Г.Черкасова, Я. Паппе, А. Гриценко, В. Мандибури, В.Тікіна, Р.Левіти, Г. Родіної, Ю. Архангельського, О. Радзівєвського, В. Базилевича, О.Пасхавера, Г. Климка, С. Степаненко, Ю. Киндзерського, В. Іноземцева та ін.

Визнаючи досягнення світової економічної науки, різних її шкіл, наявність ґрунтовних теоретичних та методологічних ідей, які формували і продовжують розвивати сучасну теорію власності, беручи до уваги, що «відносини власності не є сталими, а являють собою соціальний організм, який постійно змінюється» [1, с.5], слід зазначити, що в цій проблемі залишається багато невизначених аспектів й серед них - з'ясування питань, пов'язаних з методологією досліджень власності.

Мета статті. Метою написання цієї статті є спроба дослідити власність і відносини власності за допомогою принципово нової наукової парадигми нової інституціональної економіки, системного та еволюційного підходів у їх поєднанні.

Виклад основного матеріалу. Глибокі парадигмальні зрушення у пострадянській економічній науці, спричинені кризою марксистської політичної економії, потребами ринкової трансформації господарства, відкриттям меж інформаційного простору та міжнародним визнанням наукових розробок інституціоналістів, які на Заході мають успіх у практичному їх застосуванні, пояснюють укріплення позицій інституціоналізму в успішній конкуренції з неокласичною теорією. Сформовані на його базі наукові школи використовують теоретичні і практичні напрацювання інституціоналізму та генерують нові результати, які поступово впроваджуються в господарську практику. Розуміння важливості створення інституційної структури ринкового господарства в постсоціалістичних країнах стало імпульсом для генезису в них вітчизняного інституціоналізму.

З огляду на складну економічну ситуацію в країнах СНД, Д. Норт зауважує, що економіка в цих країнах вже досягла рівня, коли «на обслуговування угод потрібні величезні ресурси, проте ніяк не може перейти до етапу, коли продуктивність, пов'язана із витратами від торгівлі, зросте ще більше» [2, с.73] Більшість спеціалістів вважають це питання особливо актуальним для України, тому що проблеми української економіки багато в чому пов'язані з великими трансакційними витратами. Як зазначив академік А. Чухно «практика ринкових перетворень в українській економіці протягом майже 20 останніх років наочно свідчить про недостатність саме інституціональних підходів до вирішення нагальних теоретичних і практичних завдань» [3, с.123].

Засвоєнню нової парадигми в суспільстві сприяє систематизоване викладення інституціонального підходу в працях відомих українських і російських вчених О. Аузана, А. Шаститко, О. Іншакова, Д. Фролова, А. Московського, В.Полтеровича, Г. Клейнера, А. Чухна, П. Леоненка, П. Юхименка, А. Гриценка, В. Мандибури, А. Олейніка, Р. Нуреева, В. Дементєва, А. Ткача, С. Архієреєва та ін.

Єдиної класифікації інституціональних теорій та наукових шкіл не існує. В цьому зв'язку варто звернутись до виокремлених російським дослідником інституціональної економіки А. Олейніком двох напрямків інституціоналізму як принципово різних парадигм в аналізі інститутів: неінституціональної економіки та нової інституціональної економіки. Перший напрямок, який, як вважає Р. Капелюшніков, є прикладом «економічного імперіалізму» [4, с.5], «залишає незмінним жорстке ядро неокласики. Включення нового елементу у предмет аналізу інститутів виходить за рахунок коректування стверджень із «захисної оболонки» неокласичної теорії», відповідно до другого напрямку вбачається спроба «створити нову теорію інститутів, яка не пов'язана із попередніми постулатами неокласики [5, с.30].

Українськими вченими А. Чухно, П. Леоненко і П. Юхименко, авторами фундаментальної праці з інституціонально-інформаційної економіки, цілісно та систематизовано висвітлено теоретико-методологічні основи інституціоналізму. Аналізуючи розбіжності у поглядах дослідників та враховуючи їх, ці вчені також з'ясовують, що сучасний інституціоналізм представлений двома головними напрямками: новий інституціоналізм (сучасний інституціоналізмом класичного напрямку) і неінституціоналізм (сучасний інституціоналізмом неокласичного напрямку). «Інституціональна теорія класичного напрямку ... реалізувала методологію і теорію еволюціонізму. ... Інституціоналізм класичного напрямку за методологічними підходами тісно пов'язаний із класичною політичною економією, економічною теорією марксизму, німецькою історичною школою, кейнсіанством і філософією прагматизму. Для нього характерне дослідження виробництва, капіталу, науки, технології, форм організації виробництва і ролі держави в економіці та суспільстві. До того ж соціально-економічні процеси розглядають у розвитку, що зумовлює спрямованість цієї методології в майбутнє, пізнання економічної системи у русі, процесі переходу від нижчих до вищих, досконаліших форм» [3, с.10] та «...його предмет дослідження становить не частка економіки..., а цілісна і суперечлива економічна система» [3, с.12] «Методологічною основою неінституціоналізму є неокласична теорія. ... фундаментальними поняттями вважають не виробництво, ...а обмін, ринок. Останні визначають як універсальну форму людської життєдіяльності, що становить безпосередній предмет дослідження». [3, с.10]

На думку О.Іншакова і Д.Фролова, в результаті еволюційної диференціації економічного інституціоналізму на сьогодні сформувалися три його основні течії - ліберальний (неінституціоналізм), радикальний (традиційний інституціоналізм), помірний («новий» інституціоналізм). О.Іншаков і Д.Фролов вважають, що результатом взаємодії визначених течій

інституціоналізму може бути «інституціональний синтез» на основі формування єдиної методологічної та категоріальної бази [6, с.76]. У сучасних умовах «необхідно не стільки розвивати інституціоналізм як такої, скільки синтезувати певні елементи інституціоналістських, марксистського і посткейнсіанського аналізу» [7, с. 55]. Це відповідає реаліям поступальної конвергенції неокласичного, інституційного та еволюційного підходів в економічній науці [8, с. 190].

Спираючись на підходи Е.Фуруботна і Р. Рихтера, які дослідили досягнення нової інституціональної економічної теорії, можна визначитись, що основна увага відповідного напрямку інституціоналізму приділена аналізу таких факторів як трансакційні витрати, права власності, контрактні відносини та базування цієї течії економічної думки на наступних гіпотезах і концепціях:

- Методологічний індивідуалізм. Передбачається, що вихідною посилкою і основою пояснення в теорії соціальних процесів повинні стати погляди і поведінка окремих членів суспільства, чії дії і лежать в основі досліджуваних явищ.

- Максимізуючий показник. Передбачається, що індивіди прагнуть до задоволення власних суб'єктивних інтересів і максимізації корисності в умовах обмежень, накладених існуючою інституційною структурою.

- Індивідуальна раціональність. З різних позицій деякі дослідники ґрунтуються на досконалій індивідуальній раціональності. Щоб точніше описати стан реального світу, сучасні автори все більше уваги приділяють ідеї недосконалої раціональності індивіда. Виходячи з цього, визнається, що уподобання осіб, які приймають рішення, можуть бути неповними і зазнавати змін у часі. [North, 1978, р. 972] Для позначення того факту, що суб'єкти прийняття рішень не всевідаючі і відчувають реальні труднощі в процесі обробки інформації, Саймон [Simon, 1957] використовує термін обмежена раціональність.

- Опортуністична поведінка. Як стверджує Вільямсон [Williamson, 1975], деякі люди, мабуть є нечесними в тому сенсі, що можуть маскувати свої уподобання, спотворювати дані або навмисно заплутувати питання.

- Економічне співтовариство. У найзагальнішому сенсі, включає в себе індивідів і безліч правил або норм, відповідно до яких кожен член цієї спільноти наділяється санкціонованими правами власності. Права власності в самому широкому економічному значенні цього терміна охоплюють право користування та право отримання доходу від матеріальних об'єктів або інтелектуальних видів діяльності, а також право вимагати певної поведінки від інших індивідів. Остання умова припускає існування контрактних прав.

- Структура управління як система правил в сукупності з інструментами, які забезпечують дотримання прийнятих правил і обмежує можливу поведінку індивідів за допомогою санкцій.

- Інститути. Поняття «інститут» визначається як набір формальних та неформальних правил, включаючи устрої, що забезпечують їх дотримання [Schmoller, 1900, р. 61]. Інститут забезпечує структурні рамки повсякденної

діяльності, зменшуючи тим самим невизначеність [North, 1990, p. 239]. По суті, інститути «визначають структуру стимулів у суспільстві і, зокрема, в економіці» [North, 1994, p. 4]. «Інститути» можна визначити як сукупності діючих правил, на основі яких встановлюється, хто має право приймати рішення у відповідних областях, які дії дозволені або обмежені, які загальні правила будуть використовуватися, яким процедурам необхідно слідувати, яка інформація повинна надаватися, а яка ні і який виграш отримають індивіди залежно від своїх дій ... Всі правила містять приписи, які забороняють, дозволяють або вимагають певних дій або рішень. Діючі правила - це такі правила, які дійсно використовуються, за дотриманням яких здійснюється моніторинг, і вони захищені відповідними механізмами, коли індивіди вибирають ті дії, які вони мають намір вжити ... [Ostrom, 1990, p. 51]. Шмоллер під інститутом розуміє певний порядок спільного життя, який служить конкретним цілям і має потенціал самостійної еволюції. Він закладає міцну базу для упорядкування соціальних дій на тривалий період часу, як, наприклад, власність, рабство, кріпосництво, шлюб, опіка, ринкова система, монетна система, свобода торгівлі [Schmoller, 1900, p. 61].

• Організації. Інститути разом з людьми, які використовують можливості, створювані цими інститутами, називаються організаціями [North, 1990] або, за термінологією Шмоллера, «особистісним компонентом інституту» [Schmoller, 1900, p. 61]. [9, с.8-10]

Зважаючи на відомі припущення неокласичної теорії та, відповідно, межі застосування неокласичних моделей ринку, серед них:

- структура ринку наближена до досконало конкурентної;
- ціноутворення на ринку є централізованим або має локальний характер через те, що тільки в цьому випадку вся інформація вільно обертається на ринку та є доступною для всіх учасників;
- всі учасники угод за поведінкою наближені до *homo oeconomicus*, - інституціональна теорія орієнтована на побудову моделі ринку з урахуванням цих обмежень та в центр аналізу покладає інститути, «створювані людьми межі, які структурують політичні, економічні і соціальні взаємодії».[10]

Виокремлені різні напрями інституціоналізму, відповідно їх назви, мають істотні методологічні відмінності, але спільними методологічними властивостями обох залишаються інституціональний метод аналізу та еволюціонізм [11, с.101], а також їх об'єднує предмет дослідження – інститути.

Сам термін «інституціоналізм», за словами Е.Майбурда, «заснований на поняттях „інституція“ (звичай, заведений порядок) і "інститут" (порядок, закріплений у формі закону чи установи). Втім, часто "інститутами" називають і те, і інше » [12].

Ретельно досліджуючи спроби категоріальної специфікації інституцій і інститутів з багатьох наукових публікацій О. Іншаков наводить багато доводів на користь ототожнення цих понять та, аналізуючи різні позиції, робить висновок: «...ми наполягаємо на необхідності розмежування інституцій та інститутів» [6, с.65].

Доводячи різницю у розумінні інститутів і інституцій О. Іншаков і Д. Фролов конкретизують розуміння еволюційної ролі інститутів як "твердих структур" в господарських системах на відміну від "м'яких" інституцій, які, тільки "затвердівши", передаються і зберігаються» та визначають інститути «як складні чинники виробництва, що є видовими комплексами взаємодії інституцій і організацій, які закріплюють ефективні інституції у рамках суспільної системи. Інститути - це типові комплекси інституцій, що виступають функціональними генотипами організацій, моделями їх функціональної структури, що еволюційно склалися. Кожен інститут має в розпорядженні унікальний склад інституцій, що забезпечує можливість різноманітних форм організації людської діяльності» [6, с.72].

Окрім складнощів у інтерпретації та узгодженні категоріального апарату сучасного інституціоналізму, проявом його внутрішніх протиріч, які потребують скорішого вирішення та поширену неузгодженість теоретиків інституціоналізму демонструє також і існування двох альтернативних позицій стосовно розуміння місця інститутів в загальній економічній моделі:

- найбільш часто інститути трактуються як зовнішні, екзогенні детермінанти економічного розвитку, тобто як умови та екзогенні фактори;
- прибічники теорії інституціональної структури суспільства як єдиного цілого розглядають інститути як ендегенні змінні.

Досить чітко сформулював свою думку Д.Норт, стосовно двостороннього характеру взаємодії інститутів і процесу сприйняття індивідами власних інтересів, доводячи, що інститути задають межі сприйняття інтересів, але в той же час індивіди можуть змінити інституційні межі [13].

А. Олейнік з цього приводу вважає, що «...новою інституціональною економікою ставиться під сумнів екзогенний характер переваг і їх стабільність» [5, с.32].

З огляду на визначення сутності інститутів Е.Фуруботн і Р.Рихтер підкреслюють, що «З точки зору інституціональної економічної теорії інтерес полягає не тільки у вивченні характеристик інститутів, а й у тому, щоб зробити їх невід'ємними елементами загальної економічної моделі», – та майже закликають, доводячи, що «ендогенізація інститутів критично важлива для сучасної дослідницької програми нової інституціональної економічної теорії» [9, с.10].

Досліджуючи еволюційну перспективу економічного інституціоналізму О.Іншаков і Д.Фролов визначили свою позицію стосовно ендегенізації інститутів. Вчені доводять, що «Інституційний фактор – об'єктивно необхідний елемент будь-якого акту та процесу людської діяльності, особливий вид ендегенних продуктивно діючих сил, що забезпечує диференціацію і типізацію продуктивних функцій агентів в ході суспільного розподілу праці; їх індивідуальне та групове соціальне закріплення в нормах, правилах, договорах і порядках спільної діяльності; а також інтеграцію і стратифікацію суб'єктів економічних відносин за їх статусом і роллю в системі суспільного відтворення. Не тільки агенти та їх групи, але і предмети, речі як об'єкти економічних

відносин, за словами Маркса, буквально «закликаються» товариством «до функцій, які відповідають їх ідеї і призначенню» [6, с.69].

Д.Фролов, порівнюючи різні позиції: Д.Норта - в розумінні сутності інститутів як «правил гри» в економіці та Р.Мертон з обґрунтуванням необхідності ендогенно-функціонального підходу до їх розуміння, – погоджується з останнім в тому, що саме «через призму функціонального підходу інституціональні зміни носять ендогенний (внутрішньо-системний), характер». Д. Фролов підкреслює системну роль інституційного фактору в економічній еволюції, з огляду на визначення його статусу як ендогенного елементу (аргументу) виробничої функції, звертаючи увагу на те, що «Ендогенізація інститутів вже реалізована в теорії економічної генетики, відповідно до базових положень якої інституційний фактор виробництва віднесений до трансакційних елементів виробничої функції суспільного, приватного та індивідуального буття поряд з організацією та інформацією. Ці соціально-польові створювальні сили, які раніше неявно були включені до складу виробничих відносин, приймають участь у створенні будь - якого продукту поряд з трансформаційними факторами – людським, технічним і матеріальним» [14, с.136-137]. Можна погодитись з Д.Фроловим у його критичній оцінці вітчизняного економічного інституціоналізму та зробленим ним висновком: «Формування системи категорій інституціональної економічної теорії не завершено, а розробку законів навіть і не розпочато, ніби їх взагалі не існує. ... відсутня наукова основа системного підходу до проектування «вирощування» і «трансплантації» економічних інститутів» [14, с.138], – який також можна віднести до недоліків інституціоналізму в Україні. Об'єктивну необхідність посилення системності інституціонального аналізу обґрунтовують в своїх роботах, присвячених розкриттю найбільших невизначеностей інституціоналізму та шляхів їх вирішення, О.Іншаков і Д.Фролов [15, с.41]. Критично оцінюючи межі інституціоналізму, А.Московський також підкреслює надзвичайну актуальність системного аналізу інституціональних відносин і процесів «оскільки... вочевидь існує тенденція дроблення, фрагментування уяви про інститути, яке супроводжується втратою цілісної картини суспільства і зниженням визначеності самого поняття інституту» [16, с.77]. В.Полтерович, розмірковуючи стосовно проблем інституційного конструювання у країні, привертає увагу науковців до них та констатує: «ми не володіємо повним описом більшості реальних інститутів». Російськими вченими справедливо визнається, що у системному аналізі конкретних економічних інститутів зроблено тільки перші кроки і «цей напрямок досліджень залишається «слабкою ланкою» вітчизняної інституціональної теорії» [14, с.139].

На певну «розмитість» методології дослідження у багатьох працях представників українського інституціоналізму та використання описових методів аналізу звертали увагу і українські вчені [17, с.462-463].

Питання, пов'язані із предметом і методологією інституціоналізму, структурою, визначенням місця і ролі в сучасній економічній науці, характеристикою етапів його становлення, розкриттю сучасного стану і

перспектив розвитку в Україні, детально висвітлені авторами підручника з інституціонально-інформаційної економіки під редакцією академіка А. Чухна. Вчені констатують, що «аналіз специфіки нинішніх інституціональних та соціально-економічних трансформацій українського суспільства здійснюють практично всі сучасні інституціоналісти», «... в дослідженнях українських учених представлені так чи інакше всі напрями та теорії сучасного інституціоналізму» [3, с.130-131] та значну увагу ними приділено важливості розвитку і розширення методології інституціонального аналізу, обґрунтуванню власних концепцій.

Привертає увагу розроблений професором А. Гриценко та представниками його наукової школи новий підхід до дослідження інститутів, названий «інституціональна архітектоніка», та має такий зміст – «це структура інститутів, що утворюються із правил, норм, стереотипів, традицій, установ та інших соціальних утворень у їх співвідношенні з сутністю та загальним естетичним планом структури соціальної системи. У такому трактуванні відображені й об'єктивні, внутрішньо властиві системи відносин, і значення суб'єктів у перетворювальній діяльності, і потреба побудови діяльності згідно з внутрішніми закономірностями системи [18, с.27]. Розробники інституціональної архітектоніки визначають поняття «інститут» не лише як складову суспільства (частина соціально-економічної реальності), а як суспільство, яке розглядають в інституціональному аспекті. До цього розуміння інститутів пропонується і відповідна їх класифікація, якою враховано форми втілення та носії, а саме: техніко-технологічні, соціально-економічні й іделогічні.

Академік А.Чухно відмічає появу інституціональної архітектоніки як нового підходу до розвитку інститутів із власною методологією та зауважує, що «В такому розумінні різні трактування визначають не як альтернативні, а як форми вираження вихідного відношення і принципу. Вивчають тільки правила, норми, способи діяльності (це збігається з позицією Д. Норта), але їх досліджують і безпосередньо, і як такі, що представлені в організаціях, установах (позиція тих, хто виокремлює установи до інститутів, але на основі іншого принципу), техніці та технологіях, будь-яких предметах людської культури, способі мислення та ін. (це розширює поняття інституту до його розуміння як аспекту всієї соціальної реальності) [3, с.125].

На думку автора цієї статті також не зрозуміло до якого напрямку сучасного інституціоналізму із визначених і визнаних, як принципово різних парадигм в аналізі інститутів, інституціональна архітектоніка тяжіє та розвиває.

У межах інституціональної архітектоніки та й за її методологією представники цього напрямку здійснюють дослідження і інституту власності як одну з базових структур економічної системи. Так, В. Мандибура, розглядаючи внутрішню інституціональну архітектоніку інституту власності, вважає, що інститут власності складає сукупність внутрішніх системно-структурних інститутів, до якої відносить:

- блок, утворений суб'єктами – носіями інтересів і відносин власності;

- блок системи, що охоплює весь широкий спектр об'єктів, стосовно яких виникають відносини власності;
- блок системи відносин власності, що охоплює як сукупність базових, так і сукупність соціально-економічних відносин, економічної надбудови (політико-економічні, економіко-правові, економіко-ідеологічні, економіко-національні, економіко-моральні, економіко-релігійні та інші соціально-бінарні відносини);
- блок, сформований інститутами організаційного та господарсько-функціонального структурування власності;
- блок механізмів ринкового і соціального регулювання і саморегулювання розвитку відносин власності, важливу складову якого утворюють механізми і норми правової та морально-етичної регламентації.

Виокремивши складові інституту власності, вчений аналізує відносини власності у кожному із зазначених блоків. [18, с.290-299] Проте, на наш погляд, при побудові цієї конструкції не приділено уваги тонкощам у розумінні структури власності з внутрішньогенетичної точки зору, що є основою відносин власності. Як зазначають А.Чухно, П.Леоненко, П.Юхименко: «Головне, визначальне у змісті власності – привласнення, відчуження об'єктом власності суб'єктом від інших суб'єктів, яке здійснюється разом з економічними також насильницькими та юридичними методами» [3, с.425]. Також з цього приводу можна звернутись до праці Г.Климка, в якій розкрито генетику відносин власності через взаємодію відносин привласнення і відчуження [19, с.59-61] та до викладення цього питання В. Рибалкіним і І.Лазнею в створеній ними цілісної загальної теорії власності [1]. «...привласнення і відчуження є двома сторонами одного й того ж відношення, а тому парними категоріями. Але якщо в дійсності відчуження нерозривно пов'язане з привласненням, тому і в теорії неприпустимо розривати ці категорії [1, с.57-58]. Виходячи з цього, виникають питання щодо розробленої В. Мандибурою внутрішньої інституціональної архітекτονіки інституту власності, наприклад, стосовно віднесення суб'єктів і об'єктів відносин власності до різних блоків.

Автор цієї статті вважає більш аргументованим і логічним запропонований О. Іншаковим і Д. Фроловим варіант визначення та виявлення взаємозв'язку базових категорій інституціоналізму, що дає можливість нейтралізувати полісемантичність поняття «інститут» і нечіткість категоріального відображення інституціональної реальності, та сприймає за основу у власному дослідженні інституту власності.

Теорія власності відрізняється розмаїттям різних підходів і концепцій та більшістю економістів визнається, що окремі теоретичні положення, що стосуються категорії «власність» та відносин власності в соціально-економічній системі, залишаються дискусійними.

В попередніх публікаціях автором цієї статті розглянуто методологічне підґрунтя сучасних підходів до інтерпретації власності на основі наукового аналізу поглядів представників різноманітних економічних шкіл та філософських течій. Обґрунтовано авторську думку щодо вихідних теоретико-

методологічних концепцій, які зумовлюють відмінності в дослідженні власності та вирішення визначеного кола проблем шляхом визначення і дослідження системи власності. Використання загальної теорії систем і системного підходу у дослідженні еволюції наукових підходів до аналізу сутності й структури економічної системи та до феномену власності, як фундаментальної категорії господарювання, зумовило авторську думку щодо структури економічної системи суспільства з виокремленням системи власності у взаємодії і взаємозв'язках з іншими підсистемами (рис.1).

Рис. 1. Економічна система суспільства

Джерело: розроблено автором на основі праці «Основи економічної теорії: політекономічний аспект» Г.Н. Климка та ін. [19], а також власних теоретичних досліджень і висновків.

Доречно зауважити, що склад інших підсистем може змінюватись залежно від теоретико-методологічного підходу до розуміння сутності економічної системи, але, безперечно, саме підсистема власності з її сутнісним наповненням складовими елементами (які визначені системно нейтральними поняттями), буде залишатись у всіх випадках. Під системою власності слід розуміти сукупність комплексу відносин власності – приналежності, володіння, розпорядження, використання (в економічному, юридичному, соціальному, політичному, морально – психологічному, ідеологічному розумінні) об'єктів і суб'єктів власності, функціональних форм, типів, видів власності та механізму функціонування відносин власності, – які у своїй єдності відтворюють

цілісність уяви суспільства об'єктивній суті властивих цьому суспільству суспільно-економічних явищ і процесів, що відбуваються в умовах постійних змін інституційного середовища під дією економічних та неекономічних факторів. Система власності, у авторському баченні її структури, наведена на рис. 2.[20]

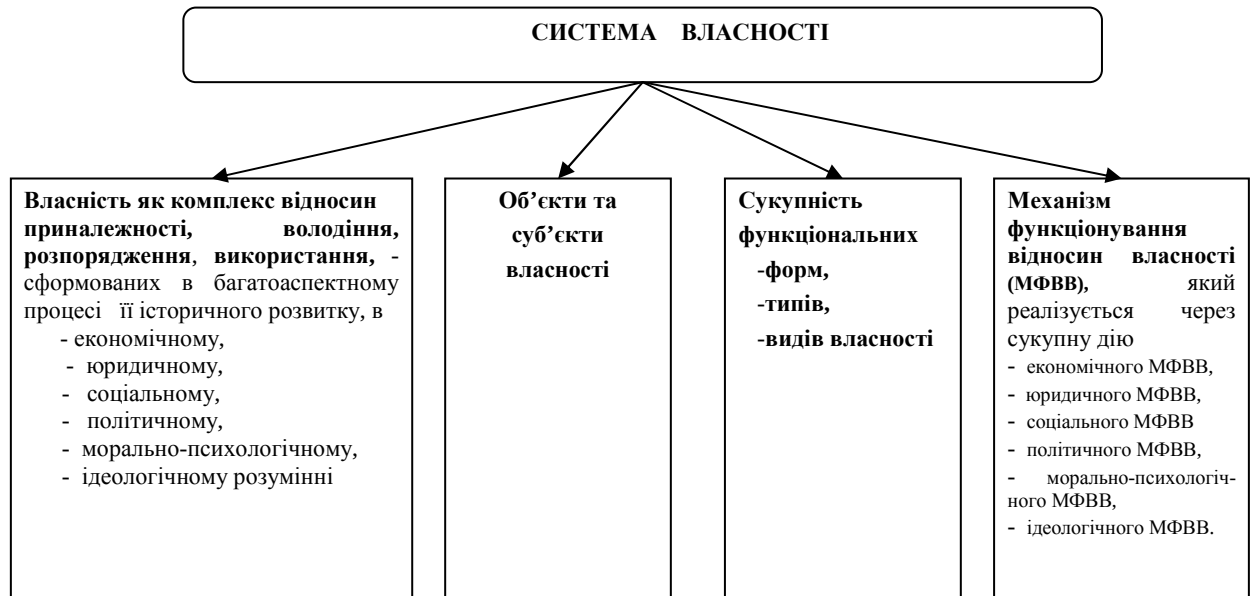

Рис. 2. Структура системи власності

Джерело: розроблено автором, виходячи з власних теоретичних досліджень і висновків.

На основі наукового аналізу поглядів представників різноманітних економічних шкіл та філософських течій фахівцями різних галузей знання постійно досліджується методологічне підґрунтя сучасних підходів до інтерпретації багатозначного феномену власності. Виходячи з досвіду людства у визначенні феномену власності, точок зору дослідників цієї категорії та власного бачення її суті в економічній і соціальній системах [20], автор цієї статті доходить висновку, що витoki феномену власності криються у поєднанні та одночасному прояві сутностей власності як системоутворюючого елементу економічної системи і базового інституту соціальної системи. Звідси витікає розуміння суті і значення власності одночасно: як ендогенного фактора (прояв комплексу відносин власності, приналежності, володіння, розпорядження, використання в економічному розумінні) і як екзогенного фактора (прояв комплексу відносин власності, приналежності, володіння, розпорядження, використання в юридичному, соціальному, політичному, морально – психологічному та ідеологічному розумінні) економічної системи.

Дотримання цієї логіки може бути доцільним у вирішенні однієї з проблем інституціоналізму – «ендогенізації інститутів», в межах нової інституціональної економіки. Розвиваючи цей напрям інституціоналізму автор цієї статті пропонує вважати критерієм (або ознакою) щодо віднесення

інститутів до ендогенних факторів економічної системи саме наяву в їх сутності економічного змісту або економічної складової у змістовній сутності. Звідси витікає логічний висновок щодо можливості введення і класифікації інститутів за цією ознакою:

- інститути, які відносяться до ендогенних факторів економічної системи;
- інститути, які відносяться до екзогенних факторів економічної системи;
- інститути, які є і ендогенними і екзогенними факторами економічної системи (мають значення соціально-економічної категорії, базові).

Висновки. Таким чином, базування досліджень на засадах системного та еволюційного підходів, нової інституціональної теорії, поєднанні логічного та історичного в економічній науці допомагає появі якісно нових форм дії економічних законів і знаходженню нового змісту в економічних категоріях.

Позиція автора стикується з точкою зору О. Іншакова і Д. Фролова щодо критичного переосмислення стану і теоретико-методологічної бази інституціонального напрямку в сучасній економічній науці та їх висновком, а саме з тим, що «Майбутнє економічної науки – за еволюційним (екогенетичним) підходом. один лише інституціоналізм ніяким чином не може стати методологічною панацеєю для Росії та й до будь-якої іншої країни. Він повинен органічно «влитись» у склад еволюційної теорії поряд з іншими підходами, що системно описують трансформаційні і трансакційні фактори» [15, с.42-43]. Крім того слід визначити, підтримуючи думку вчених стосовно диференціації сучасного інституціоналізму та пов'язаних з цим невизначеностей, що взаємодії сформованих та визнаних в інституціональній теорії течій, тобто «інституціонального синтезу» можна досягти шляхом формування єдиної методологічної та категоріальної бази на основі системного підходу.

Напрямок подальших досліджень автора є детальний розгляд елементів системи власності з позицій основних напрямів сучасної економічної думки.

Список використаних джерел

1. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – К.: Логос, 2000. – 279с.
2. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение//THESIS, Т.1. – Вып. 2. – М., 1993. – С.73.
3. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А.А.Чухно, П.М.Леоненко, П.І.Юхименко; за ред. акад. НАН України А.А.Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687с.
4. Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности. (методология, основные понятия, круг проблем). – М.: ИМЭМО, 1990. – 211с.
5. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2010. – С.30.

6. Иншаков О. Эволюционная перспектива экономического институционализма / О. Иншаков, Д. Фролов. – 06/10/2010 // Вопросы экономики . – 2010. – № 09. – С. 63-77.
7. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. — С. 55.
8. Клейнер Г. Б. Рост через интеграцию (о международной конференции «Институциональная экономика: развитие, преподавание, приложения», Москва, ГУУ, 17—18 ноября 2009 г.) // Журнал Новой экономической ассоциации. - 2010. - № 5. - С. 190.
9. Эрик Г. Фуруботн, Рудольф Рихтер. Институты и экономическая теория. Перевод с английского под редакцией В.С.Катькало и Н.П.Дроздовой. Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета. – 2005.- С.8-10.
10. Norht D. Institutions//Journal of Economic Perspectives. 1991.vol.5. №1.Winter.P.97.
11. Матеріали теоретико-методологічного семінару з проблем місця і ролі теорії та методології інституціоналізму в структурі сучасного наукового економічного знання//Економічна теорія. – 2004. –№2. – С.101.
12. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. М.: Дело,- 1996.- С. 496.
13. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Perfomance. Cambridge University Press, 1990. P.7-8.
14. Фролов Д. Институциональная эволюция постсоветского институционализма // Вопросы экономики. – 2008. – № 04. – С. 130-140.
15. Иншаков О., Фролов Д. Место институционализма в экономической науке//Экономист. – 2005. – №10. – С.39-44.
16. Московский А. Пределы институционализма//Экономист.- 2005.-№6. - С.77.
17. Нуреев Р.М., Дементьев В.В. Заключение. Формирование постсоветского институционализма // Постсоветский институционализм / Под ред. Р.М.Нуреева и В.В. Дементьева – Донецк: Каштан, 2005. – С.462-463.
18. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований/Под ред. А.А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
19. Климко Г.Н., Нестеренко В.П., Каніщенко Л.О., Чухно А.А. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник/ Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О.Каніщенко та ін.; За ред. Г.Н. Климка, В.П.Нестеренка. – 2-ге. вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк. – Знання, 1997. –743с.
20. Міночкіна О.М. Теоретико-методологічні підходи до розуміння власності. Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць/ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, 2013. – т.XIV. – (серія «Економіка», вип. 259) - С. 255-278.

Подано до редакції 29 листопада 2013 року

Миночкина О.Н.

Синтез научных направлений и подходов к проблемам исследования собственности

Статья посвящена вопросам, связанным с методологией исследования собственности. Обоснована авторская точка зрения относительно исходных теоретико-методологических концепций, которые обуславливают различия в исследовании собственности и решения определенного круга проблем путем исследования системы собственности как научной основы практической деятельности общества на пути его развития. Сделана попытка исследования собственности и отношений собственности при помощи принципиально новой научной парадигмы новой институциональной экономики, системного и эволюционного подходов в их соединении.

Ключевые слова: собственность, система собственности, методологические подходы, институционализм, институты, институции, экономическая система, эндогенизация институтов.

Minochkina O.

The synthesis of scientific directions and approaches to the problems of researching of property

The article is devoted to issues related to the methodology of researching of property. Grounded is: the author's opinion on the source of theoretical and methodological concepts that imply differences in the researching of property, and solution of the range of the defined problems by the research of the system of property as a scientific basis for practical actions in society on the way of its development. Made is: an attempt of researching the property and property relations using a fundamentally new scientific paradigm of the new institutional economics, systematic and evolutionary approaches in their join.

Key words: property, property system, methodological approaches, institutionalism, institutions, institutions, economic system, endogenization of institutions.

Міночка Ольга Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент, докторант Національного університету державної податкової служби України.

УДК 336.713 (477)

Панасюк О.В.

ГЕНЕЗИС СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Досліджено етапи розвитку системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні. Проаналізовано проблеми та визначено переваги і недоліки, які виникали на кожному з цих етапів.

Ключові слова: *мале підприємництво, спеціальні податкові режими, спрощена система оподаткування, єдиний податок, спеціальний торговий патент, фіксований податок.*

Постановка проблеми. Мале підприємництво завжди являло собою особливу форму підприємницької діяльності. У зв'язку з малими масштабами своєї функціональної діяльності та наявною у зв'язку з цим обмеженістю ресурсного потенціалу таким суб'єктам господарювання досить складно в повному обсязі вести бухгалтерський і податковий облік та подавати відповідну звітність. Невизначеність та (або) складність системи оподаткування призводить до зниження рівня підприємницької активності та втрат національної економіки, що чинить негативний вплив на загальний розвиток держави. Через це перед урядом постає питання про створення для малого підприємництва спрощених умов для відображення їх господарської діяльності в обліку та при забезпеченні проведення розрахунків за податками. Виходом в цій ситуації є спрощена система оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню генезису системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні присвячені роботи З.Варналія, К.Ващенко, С.Дриги, Ю.Іванова, К.Ляпіної, О.Теліциної та інших.

Мета статті. Метою статті є аналіз процесу становлення системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні, який характеризується загальним процесом становлення та розвитку всієї системи оподаткування в Україні; дослідження переваг і недоліків на різних етапах розвитку спрощеної системи оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Наша держава зіткнулася з проблемою створення спрощених умов ведення бухгалтерського обліку та оподаткування малого підприємництва фактично відразу після переходу на рейки ринкової економіки на початку своєї незалежності і тому звертає значну увагу на її вирішення сьогодні.

На підтвердження сказаного, за результатами аналізу політики податкового регулювання малого підприємництва в Україні, починаючи з 1992 року, можна пересвідчитися, що проблема застосування спеціальних податкових режимів для нас не нова. Але слід підкреслити, що історія застосування податкових преференцій для забезпечення розвитку малого підприємництва в нашій державі порівняно з розвиненими країнами світу є не тривала і носить доволі

суперечливий характер, що серед іншого пов'язано з переходом вітчизняної економіки від адміністративно-планової до ринкової.

Зазначимо, що практично всі ключові етапи становлення національної системи спрощеного оподаткування малого підприємництва в Україні характеризуються серйозними труднощами та проблемами, котрі притаманні їх розвитку та загальному процесу економічної трансформації. Кожен з цих етапів характеризувався своїми цілями та засобами регулювання. Така ситуація обумовлювалась як зміною об'єктивних соціально-економічних обставин, так і реальною здатністю органів державного управління систематично реагувати на ці обставини. Відзначимо, що перші кроки на шляху забезпечення спрощеного оподаткування малого підприємництва в Україні були зроблені ще до набуття нею незалежності. Сюди варто віднести основи державного регулювання розвитку підприємництва, що були закладені за часів СРСР. Саме у малих формах з'явилися в адміністративній економіці перші засади підприємництва, засновані на свободі суб'єкта господарювання щодо укладення договорів та визначення цін.

Після набуття Україною незалежності законодавча діяльність у сфері підприємництва в цілому та малого підприємництва зокрема будувалась на тих же засадах, що були визначені в СРСР. Але паралельно розвивалося вітчизняне законодавство, розроблене вже в незалежній Україні та адаптоване під її економічні та політичні реалії. Це відбувалося у формі прийняття законів України “Про підприємництво” [1], “Про підприємства в Україні” [2], “Про господарські товариства” [3], “Про інвестиційну діяльність” [4]. Цими нормативними актами було не тільки визначено правові засади, а й закладено інституціональну основу розвитку підприємництва, в тому числі й малого. При цьому надання державним підприємствам усіх прав та статусу суб'єктів підприємництва певним чином супроводжувалось виділенням малого підприємництва саме як окремого сектора економічної діяльності [6, с. 46].

Наступним кроком для забезпечення розвитку в незалежній Україні системи спрощеного оподаткування малого підприємництва стало ухвалення Закону України “Про оподаткування доходів підприємств і організацій” від 21 лютого 1992 р. № 2146-XII [7]. Цим нормативно-правовим актом, серед іншого, були передбачені пільги малим підприємствам у промисловості, сільському господарстві й будівництві. Так, протягом першого року такі підприємства сплачували податок з доходу в розмірі 25%, другого – 50, третього – 75% загальної ставки за умови, що кошти були спрямовані на будівництво, оновлення й освоєння нової техніки, формування статутного фонду. На жаль, описана позитивна практика податкового регулювання діяльності малих підприємств, передбачена цим нормативним актом, яка повинна була стати стимулом для реформування всієї податкової політики у напрямі лібералізації оподаткування малого підприємництва, згодом була припинена. Така ситуація була обумовлена тим, що встановлені законодавством пільги почали використовуватися суб'єктами господарювання для отримання незаконних доходів, ухилення від оподаткування, “приватизації” повноважень стосовно розпорядження державною власністю через створення адміністрацією

державних підприємств малих підприємств. У наслідок таких дій відбулося привласнення найбільш ліквідних матеріальних ресурсів та основних фондів та поширилися інші форми “тінізації” доходів і господарських операцій. Зі сказаного можна зробити висновок, що проблема неефективного застосування податкових преференцій для малого підприємництва переслідує вітчизняну податкову систему від початку її становлення. Вона впливає з іншого глобального питання, про яке сьогодні серйозно дискутують фахові юристи, – низького рівня суспільної правосвідомості та податкової культури.

Вище згадана проблема фактично поставила перед вітчизняними законодавцями та бізнесом дилему: чи можуть взагалі в умовах вітчизняних правових відносин та відповідного рівня податкової культури цивілізовано й економічно ефективно діяти будь-які податкові преференції, не перетворюючись в податкові зловживання й технічну мінімізацію бази оподаткування легальним способом, яка суттєво шкодить державному бюджету та позбавляє необхідних ресурсів всі сфери життєдіяльності суспільства, що фінансується за рахунок бюджетних ресурсів. Зазначена проблема стала головним аргументом осіб, котрі виступають “проти спрощеної системи”, і залишається в них на озброєнні протягом всього періоду генезису вітчизняної системи оподаткування малого підприємництва. Саме через це свого часу й було скасовано податкові преференції для малих підприємств, запроваджені в 1992 році [14, с. 31].

У контексті вище викладеного варто відзначити, що на глобальному суспільному рівні, як показує міжнародна практика, в разі податкових зловживань фактично складається так, що суспільство “приховує” гроші від самого себе, чим власноруч обмежує можливості для свого розвитку. В цьому випадку, коли система перерозподілу бюджетних коштів є справедлива, забезпечується виконання нею не тільки фіскальної, а й стимулюючої та перерозподільної функції. Але для цього вона має бути оптимально відрегульована в якості податкового тягаря.

Наступним кроком у розвитку системи спрощеного оподаткування малого підприємництва в Україні стало видання у 1998 році Указу Президента від 3 липня 1998 року № 727 “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” [8], який фактично заклав правові основи запровадження спрощеного оподаткування, що були протягом тривалого проміжку часу відсутні [15, с. 25].

Згідно з цим Указом, в загальному випадку для суб'єктів господарювання, що відповідали певним критеріям встановлювався єдиний фіксований податок у розмірі від 20 до 200 грн. Такі суб'єкти звільнялися від сплати більшості найбільш поширених податків та зборів, вичерпний перелік яких був чітко зафіксований в Указі. До критеріїв, яким мали відповідати аналізовані суб'єкти господарювання для отримання права працювати на спрощеній системі оподаткування, належали: для юридичних осіб - наявність не більше 50 найманих працівників та не перевищення загальної виручки суми у розмірі 1 мільйон гривень; для фізичних осіб - наявність не більше 10 найманих працівників та не перевищення загальної виручки суми у розмірі 500 тис.

гривень. Також у відповідності з цим нормативно-правовим документом передбачалося існування трьох видів спрощеного оподаткування для суб'єктів малого підприємництва. А саме: єдиний податок, спеціальний торговий патент, фіксований податок (патент) та фіксований сільськогосподарський податок. У загальному кожен з вище перелічених видів спрощеного оподаткування малого підприємництва мав свої особливості, спрямовані на певну категорію суб'єктів оподаткування. Однак у всіх системах було реалізовано ідею заміни багато чисельних податків, зборів та обов'язкових платежів до державного і місцевих бюджетів, а також бюджетних фондів одним-єдиним податком [9, с. 29].

У контексті всього вище сказаного також варто зазначити, що запровадження спрощеної системи оподаткування малого підприємництва зразка 1998 року створило сприятливі умови для послідовного зростання обсягів податкових надходжень до державного бюджету. Так, за даними Державної податкової адміністрації України, якщо наприкінці 1999 року на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності перейшло 94684 суб'єкти підприємницької діяльності (юридичних осіб – 28584, фізичних осіб – 66100), то станом на 1 жовтня 2000 року по всій Україні було зареєстровано 218499 платників єдиного податку (фізичних осіб – 156273, юридичних осіб – 62226). Тобто на початок IV кварталу 2000 року кількість платників єдиного податку збільшилася у 2,3 рази. З початку II-го й до кінця III-го кварталів 2000 року кількість платників єдиного податку зросла на 87362 (з 131137 – на I квартал 2000 року). Суб'єктами малого підприємництва за 9 місяців 2000 року було сплачено до бюджету єдиного податку в сумі 394, 9 млн. гривень, у тому числі юридичними особами – 244,5 млн. грн., а фізичними особами – 150 ,4 млн. грн. Тоді як у 1999 році – лише 124 млн.грн., у тому числі юридичними особами – 63,3 млн.грн., а фізичними – 57,7 млн.грн.

За результатами аналізу даних Державної податкової адміністрації України в цілому можна зробити висновок, що спрощена система оподаткування досить позитивно була сприйнята суб'єктами малого підприємництва. Крім того, завдяки застосуванню, передбаченого вище згаданим Указом спеціального торгового патенту, простежувалася досить стійка тенденція зростання бюджетних надходжень. Так, лише за I квартал 2000 року було придбано 5350 спецпатентів, що складає близько 100% від кількості спецпатентів, придбаних за весь 1999 рік. За перше півріччя 2000 року до бюджетів усіх рівнів від продажу спец патентів надійшло 11330,5 тис. гривень, у тому числі до державного бюджету – 673 тис. гривень, а також до місцевих бюджетів – 10657,5 тис. грн. Тобто, порівняно з відповідним періодом 1999 року (за цей час до місцевих бюджетів надійшло 7393,7 тис. гривень) надходження зросли на 44%. Представлені статистичні дані, як бачимо, свідчать про те, що кількість суб'єктів малого підприємництва, які обирають діяльність за спеціальним торговим патентом, протягом згадуваного періоду мала стійку тенденцію до зростання. Аналогічна динаміка спостерігалася й з надходження до бюджету.

У той же час запроваджена 1998 року система спрощеного оподаткування суб'єктів малого підприємництва не була статична і попри свою очевидну ефективність зазнавала деяких змін, які не завжди сприяли її удосконаленню, а

іноді навіть навпаки давали зворотній ефект. Так у досліджуваній системі, вже через рік після її впровадження у вітчизняну податкову практику, виникли деякі проблемні питання, пов'язані із застосуванням окремих норм Указу Президента України від 28.06.99 року № 746/99 "Про внесення змін до Указу Президента України від 3 липня 1998 року № 727 "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" [5], які потребували внесення зворотних змін. Сюди в першу чергу відносились такі проблемні аспекти, як [9, с. 87]:

- перехід на спрощену систему оподаткування суб'єктів малого підприємництва у сфері грального бізнесу;
- включення позареалізаційних доходів до виручки від реалізації, зокрема зворотної фінансової допомоги;
- перехід до сплати єдиного податку суб'єктів малого підприємництва, які здійснюють торгівлю фасованими мастильними матеріалами.

Щодо іншої, згадуваної вище, частини системи спрощеного оподаткування суб'єктів малого підприємництва, що також була передбачена вище згаданим Указом – спецпатенту, то він у формі спеціального торгового патенту застосовувався в порядку експерименту на обмежених територіях, перелік яких був затверджений Кабінетом Міністрів (Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 826 «Про затвердження переліку територій, на яких у порядку експерименту застосовується спеціальний торговий патент» [10]) за погодженням з органами місцевого самоврядування. До переліку територій, на яких у порядку експерименту застосовується спеціальний торговий патент, включено 13 регіонів. А саме: м. Краматорськ Донецької області, Хустський район Закарпатської області, м. Миронівка Київської області, м. Іллічівськ Одеської області, м. Шпола Черкаської області, м. Нова Каховка Херсонської області, м. Велика Ялта, м. Алушта, м. Судак, м. Євпаторія, м. Феодосія, м. Саки, м. Луганськ, м. Білгород-Дністровський Одеської області, смт. Затока Одеської області, смт. Сергіївка Одеської області. Суб'єктами такої форми оподаткування визнавалися малі підприємці, які здійснювали свою господарську діяльність у сфері торгівлі за готівкові кошти або надавали послуги населенню [9, с. 61].

Тоді ж владою було прийнято рішення про розширення сфери застосування спеціального торгового патенту на більш широку географію. Так, відповідно до Указу Президента від 22.01.2000 № 89/2000 "Про запровадження єдиної регуляторної політики у сфері підприємництва" [11] проводилась робота, пов'язана з поширенням спеціального торгового патенту на всій території України. Згідно з цим нормативним актом було проаналізовано практику застосування спеціального торгового патенту й визначено ті проблемні питання, з якими стикаються підприємці під час застосування саме такого способу оподаткування та ухвалено відповідні управлінські рішення. У відповідності з цим поруч із спеціальним торговим патентом ще одним режимом спрощеного оподаткування став фіксований податок (патент). Завдяки запровадженню фіксованого податку було значно спрощено взаємовідносини дрібних підприємців з податковими органами, оскільки цих підприємців звільнено від обов'язкового ведення обліку доходів та витрат. Тоді як усіх вище

описаних заходів для забезпечення оптимального функціонування системи спрощеного оподаткування суб'єктів малого підприємництва було об'єктивно не достатньо, що вимагало пошуку подальших напрямів удосконалення цієї сфери.

Наступним етапом на шляху побудови ефективної системи оподаткування малого підприємництва в Україні мало стати ухвалення Закону України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва", який би мав замінити вище описаний президентський указ та створити більш міцне правове підґрунтя для цієї системи. Певні кроки в цьому напрямі були зроблені, але до логічного завершення через низку об'єктивних і суб'єктивних причин справа не дійшла. Так в 1998 році на розгляд до парламенту Президентом було подано як невідкладний проект Закону України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" [12]. Цей законопроект було розроблено з метою законодавчого врегулювання питань застосування спрощеної системи оподаткування, які регулювались нормами вищезгаданого Указу Президента України від 03.07.98р. № 727 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва».

Відзначимо, що пропонується в проекті Закону України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" модель спрощеної системи оподаткування фактично мала інтегрувати в себе три наявні на той час режими оподаткування малого підприємництва. А саме: фіксований податок, єдиний податок та спеціальний патент. При цьому широко враховувався досвід застосування всіх зазначених режимів спрощеного оподаткування малого підприємництва й усувалися виявлені у ході їх практичного застосування недоліки. У цьому законопроекті також передбачалось забезпечення дотримання рівності організаційно-правових форм, підтримка послідовності можливого переходу від одного до іншого рівня системи з відповідним поступовим зростанням обсягів обліку. Аналізований законопроект передбачав можливість використання у системі спрощеного оподаткування малого підприємництва двох форм: патентної та відсоткової. Загалом всю систему спрощеного оподаткування малого підприємництва пропонувалося умовно поділити на три рівні, кожному з яких мав би відповідати певний суб'єкт спрощеної системи, при оподаткуванні якого і застосовувалася б одна з двох вище названих форм. Перший рівень – це найдрібніші суб'єкти підприємницької діяльності (самозайняті фізичні особи, що не використовують працю найманих працівників та здійснюють діяльність в сфері торгівлі або надання платних послуг населенню, тобто працюють на кінцевого споживача). Підприємцями цього рівня фактично мали визнаватися господарюючі суб'єкти на початковому етапі своєї функціональної діяльності. До таких суб'єктів мали ставитися найменші вимоги, й вони фактично мали б отримати право не вести бухгалтерський облік. До них пропонувалося застосовувати патентну форму, тобто вони мають щомісячно сплачувати фіксовану суму, яка встановлювалася б місцевою радою в межах від 0,2 до 1,5 мінімальних заробітних плат. Другий рівень – це суб'єкти малого

підприємництва (як фізичні так і юридичні особи), обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) яких не перевищує межі 10000 мінімальних зарплат. Передбачалося, що вони також мали працювати на кінцевого споживача (торгівля, громадське харчування, громадські послуги). Їх господарська діяльність мала б бути пов'язана з готівкою, облік та контроль за обліком якої є обтяжливим і неефективним. Відповідно їм теж пропонувалася патентна форма спрощеного оподаткування, що передбачала б сплату фіксованих сум, визначених місцевою радою за місцем розташування точки торгівлі або надання послуг. Такий варіант зберігав би мотивацію до легалізації суб'єктами малого підприємництва своєї господарської діяльності та мотивацію місцевих органів влади до створення на підпорядкованій їм території сприятливих умов для діяльності таких суб'єктів малого підприємництва. При цьому, до них мав би застосовуватись досить простий облік (лише підсумок за день), який підтверджував би відповідність суб'єкта критеріям обсягу реалізації. Третій рівень – це суб'єкти малого підприємництва (як фізичні, так і юридичні особи), обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) яких не перевищує межі 20000 мінімальних зарплат. Цим суб'єктам малого підприємництва пропонувалося використовувати більш гнучку відсоткову форму спрощеної системи, в якій за базу оподаткування мав братися обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Як бачимо з викладеного всі три рівні оподаткування малого підприємництва, пропоновані в зазначеному законопроекті, є ієрархічними. Ієрархія проявляється в тому, що вимоги щодо обліку реалізації на кожному з рівнів постійно зростають. Загалом запропонована в законопроекті спрощена система оподаткування для суб'єктів малого підприємництва була націлена на забезпечення «вертикальної» рівності оподаткування, тобто ті умови, за яких рівень податкового навантаження чітко відповідав би можливостям господарюючого суб'єкта сплатити податки [9, с. 63].

Однак цей законопроект було прийнято лише в першому читанні й на цьому його розгляд фактично зупинився. Така ситуація призвела до того, що на довгий час (фактично до 2011 р.) спрощена система оподаткування стала об'єктом, залишалася без належної правової фіксації на рівні правового акту вищої юридичної сили – Закону України. В такій ситуації було практично не зрозумілим, що виникало тривогу серед малих підприємців, чи набудуть спеціальні режими оподаткування малого підприємництва, визначені у відповідному Указі Президента України, котрі є звичною правовою практикою в світі, остаточної правової легалізації на вищому законодавчому рівні нашої держави, й чи зможуть вони отримати гарантію їх збереження як невід'ємного елемента в структурі вітчизняної системи оподаткування, хоча б на період розвитку ринкових відносин, формування конкурентного середовища та становлення середнього класу, що без спеціальних стимулюючих податкових регуляторів, як показує світовий досвід, практично досягти неможливо. Всю повноту серйозності цього питання ілюстрував той факт, що законопроект стосовно спрощеного оподаткування, поданий главою держави як невідкладний, але так і не дочекався свого остаточного прийняття. У зв'язку з

цим спрощена система оподаткування, що стала порятунком для малого бізнесу і сприяла значному пожвавленню підприємницької активності і покращенню інвестиційного клімату в державі в цілому та завдяки якій ця сфера кількісно зростала в середньому на 14% щорічно, зазнавала постійних адміністративних утисків з боку різних органів влади та постійно була бід загрозою ліквідації [14, с. 82].

Окреслена проблема мала низку взаємопов'язаних складових, першою з яких безумовно була законодавча. Суть її зводилася до наступного. В досліджуваний період (з 1998 по 2011 рр.) економіка України все ще залишалась надмірно монополізованою, що накладало відповідний відбиток на законодавчий процес, котрий багато в чому лишався в сфері впливу інтересів монопольних груп і центрів, що тактично, на рівні внесення законодавчих поправок або стримування системних правових пропозицій і навіть блокування цілих рамкових законопроектів, намагалися відстояти свої монопольні інтереси, які часто йшли в розріз із інтересами розвитку малого підприємництва, яке сприймалося ними вороже. Варто відзначити в контексті сказаного, що протягом всього досліджуваного періоду в вітчизняному парламенті діяли різноманітні лобістські групи, що досить кваліфіковано відстоювали інтереси монополій та покривали їх нечесну конкуренцію з малим підприємництвом.

Іншою складовою окресленої проблеми була процедурна. Суть її полягала в тому, що у зв'язку з відсутністю широкого середовища ідейних дискусій, основою яких є громадянська активність, впливові й висококваліфіковані громадські організації, система експертної оцінки та науково-практичного забезпечення проектів державних рішень та поточної регуляторної політики, чимало важливих рішень навіть на рівні уряду в цей період часто приймалися на підставі службових документів, зокрема аналітичних записок центральних органів виконавчої влади, які аналізували те чи інше питання і надавали свої пропозиції щодо його вирішення. Загальновідомо, що часто в такій службовій документації містилося одностороннє бачення тієї чи іншої проблеми з позиції того державного органу, який її розробляв і який регулює ту чи іншу галузь. При цьому часто не враховувалися суміжні проблемні питання, що виникали при взаємодії різних сфер суспільних відносин. У цьому контексті варто відзначити, що у процесі прийняття управлінських рішень у сфері державного регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва далеко не завжди враховувалися пропозиції громадськості, не оцінювалися всі нюанси проблемних питань і, що головне, не відбувалося зважування проблем та запланованих методів їх вирішення на терезах загальної стратегії системи спрощеного оподаткування малого підприємництва. Відзначимо також, що у зв'язку з відсутністю протягом всього досліджуваного стратегічного підходу до розвитку системи спрощеного оподаткування малого підприємництва та переважання, на противагу йому, вибіркового, що зводився до розв'язання суто поточних проблем, які часто вихоплювались з контексту загального процесу. При цьому навіть не проводилась оцінка в ретроспективі й перспективі розвитку, що не давало можливості системі державного регулювання в особі всіх центральних органів виконавчої влади діяти взаємо злагоджено,

послідовно й на стратегічних засадах при ухваленні відповідних управлінських рішень в досліджуваній сфері. Третьою структурною ланкою досліджуваної проблеми було глибинне підґрунтя питання збереження і удосконалення спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності. Його основою була проблема, як уже частково згадувалося вище, низького рівня суспільної правосвідомості, конструювання, запровадження та адміністрування податкових преференцій, що визначається загальним рівнем культури правовідносин [14, с. 43].

Загалом всі вище описані проблемні аспекти функціонування та розвитку вітчизняної системи спрощеного оподаткування малого підприємництва свідчили про необхідність законодавчого врегулювання цієї сфери. Останнє мало б бути націленим на, з одного боку, спрощення проведення малими підприємцями розрахунків за податками й платежами, а з іншого – на максимальне зменшення можливості їх самостійного ухилення від оподаткування чи участі в різних схемах мінімізації податкових зобов'язань. На наш погляд, вирішенням окресленої проблеми частково стало закріплення відповідних норм щодо забезпечення спрощеного оподаткування, обліку та звітності малих підприємств у Податковому кодексі України [15].

Висновки. Резюмуючи все вище викладене, можна зробити низку наступних висновків:

- система спрощеного оподаткування малого підприємництва в Україні бере свій початок ще з радянських часів і є невід'ємною частиною державної економічної політики;

- запровадження у вітчизняну податкову практику позитивного міжнародного досвіду спрощеного оподаткування малого підприємництва сприяло пожвавленню підприємницької активності серед населення, спростило перехід держави до ринкової економіки та позитивно вплинуло на загальний стан національної економіки України;

- у процесі свого становлення та розвитку ця система пройшла низку послідовних етапів кожному з яких притаманна відповідна специфіка надання малим підприємствам можливості вести облік своєї господарської діяльності та проводити розрахунки за податковим зобов'язанням за спрощеною процедурою;

- протягом більшого періоду незалежності України (до 2011 р.) спрощена система оподаткування малого підприємництва фактично в чистому вигляді не була закріплена на законодавчому рівні й знаходилася під постійною загрозою скасування під впливом великого бізнесу та адміністративного тиску;

- основними формами спрощеної системи оподаткування малого підприємництва в досліджуваній період, як і у більшості розвинених світових держав, були єдиний податок та спецпатент, що використовувалися господарюючими суб'єктами залежно від їх відповідності нормативно встановленим критеріям;

- основним стримуючим фактором розвитку системи спрощеного оподаткування малого підприємництва в Україні протягом всього досліджуваного періоду були низький рівень правової та податкової культури

серед платників податків, що призводило до використання малих підприємств у схемах ухилення від оподаткування та викликало відповідну реакцію держави, що проявлялась в ускладненні ведення малого бізнесу й гальмуванні його подальшого розвитку;

– ситуація, що склалася, протягом всього аналізованого періоду, в сфері забезпечення спрощеного оподаткування малого підприємництва вимагала певних законодавчих змін, що мали б усунути всі її недоліки, а перший крок до цього було зроблено в результаті введення в дію Податкового кодексу України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про підприємництво» від 07.02.1991 № 698-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>
2. Закон України «Про підприємства в Україні» від 27.03.1991 № 887-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/887-12>
3. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
5. Указ Президента України від 28.06.99 р. № 746/99 “Про внесення змін до Указу Президента України від 03. 07. 1998 р. № 727 “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/code=746/99>
6. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – 4-те вид. / З.С. Варналій . – К.: Т-во «Знання», КЦЦ, 2008. – 46-56 с.
7. Закон України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій» від 21.02.1992 № 2146-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2146-12>
8. Указ Президента від 3 .07. 1998 р. № 727 “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/727/98>
9. Оподаткування малого бізнесу: пріоритет простоти і прозорості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrrinok.com.ua/pro-associaciyu/istoriya-associacii/opodatкування-malogo-b456znesu-pr456oritet-prostoti-456-prozorost456>
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 826 «Про затвердження переліку територій, на яких у порядку експерименту застосовується спеціальний торговий патент» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/826-98-%D0%BF>

11. Указ Президента від 22.01.2000 № 89/2000 “Про запровадження єдиної регуляторної політики у сфері підприємництва” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>
12. Проект Закону України “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/93-xiv>
13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
14. Спрощена система оподаткування у сфері малого бізнесу: вітчизняний і зарубіжний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.org.ua/?p=351>
15. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: методична розробка / Держкомпідприємництва; редкол.: Ващенко К.О. [та ін.]. – К., 2008. – 144 с.

Подано до редакції 16 грудня 2013 року

Панасюк О.В.

Генезис системы налогообложения субъектов малого предпринимательства в Украине

Исследованы этапы развития системы налогообложения субъектов малого предпринимательства в Украине. Проанализированы проблемы и определены преимущества и недостатки, которые возникали на каждом из этих этапов.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, специальные налоговые режимы, упрощенная система налогообложения, единый налог, специальный торговый патент, фиксированный налог.*

Panasuyk O.V.

Genesis of taxation of small entrepreneurship in Ukraine

Investigated stages of the taxation of small businesses in Ukraine. The problems and advantages and disadvantages that arise at each of these stages.

Key words: *small business, special tax regimes, simplified system of taxation, single tax, special trade patent, a flat tax.*

Панасюк Ольга Вікторівна – старший викладач кафедри аудиту та економічного аналізу Національного університету ДПС України.

УДК 336.01 (477)

Параниця Н.В.

ВЗАЄМОДІЯ ФІНАНСОВИХ І ПРОМИСЛОВИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ

У роботі досліджено структуру фінансового та промислового секторів економіки України. Проаналізовано стан, тенденції розвитку і основні показники фінансового ринку, які характеризують його вплив на промисловий сектор економіки.

Ключові слова: *активи банків, кон'юнктура фінансового ринку, фінансовий сектор, промисловий сектор, регресійний аналіз.*

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігається глобалізація світової економіки, де вільно переміщаються інформація, товари та послуги, капітал, де невимусно поширюються ідеї і безперешкодно пересуваються їх носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів і налагоджуючи механізми їх взаємодії. Територіально Україна знаходиться в Європі, має природні ресурси та висококваліфікований кадровий потенціал. Звичайно, вона повинна володіти високо технологічно-розвинений промисловим сектором. На жаль, більшість промислових підприємств України потребують модернізації. Розвиток промислового сектору України потребує ефективної взаємодії з фінансовим сектором. Вирішення проблем взаємодії цих секторів вимагає вдосконалення наявних форм і методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні питання взаємодії банків і підприємств досліджували такі економісти, як: О.В. Дзюблюк, Ю.М. Коваленко, Н.І. Костіна, Л.А. Костирко, А.Я. Кузнєцова, Р.І. Лепак, С.В. Львовчкін, А.Р. Мартирисян, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, В.М. Опарін, К.В. Паливода, А.А. Пересада, А.М. Смулов та ін. Основні напрями і проблеми розвитку фінансового сектору економіки представлені в роботах А.В. Макаренка, К.Е. Мануйлова, С.В. Онишко, В.К. Сенгачева, В.П. Унінець-Ходаківської, В.М. Федосова та ін.

Питання впливу фінансового сектору на промисловий сектор лишається одним із найбільш актуальних для економіки. Потрібно системно дослідити особливості формування ефективної фінансової взаємодії фінансового і промислового секторів економіки.

Мета статті. Провести аналіз наявних форм та методів взаємодії фінансового і промислового секторів, дослідити вплив величини банківського потенціалу на процеси кредитування промисловості.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах для України розвиток фінансового сектору визначається тим, в якому ступені він являється джерелом для промислового сектору економіки. При невисокій порівняно з фінансовим сектором рентабельності і тривалих термінах окупності необхідною умовою технологічного розвитку промисловості є швидке оновлення виробничих потужностей. Успішний розвиток промислового сектору неможливий без

залучення запозичених засобів. Структура взаємозв'язків фінансового та промислового секторів досить багатогранна, підвержена впливу багатьох факторів. Враховуючи той факт, що фінансовий сектор України порівняно з розвиненими країнами розвивається дуже повільними темпами, потрібно вибирати кращі форми і методи взаємодії фінансового і промислового секторів.

Про роль фінансового сектору в розвитку реального сектору економіки всього світу сперечаються досить давно. Р. Маккіннон ще в 1973 році в роботі «Money and Capital in Economic Development» («Гроші і капітал в економічному розвитку») розглядав зв'язок між фінансовою системою і економічним розвитком. У 1989 році А. Гельб також звернув увагу на кореляцію показників фінансового розвитку й економічного росту [10, с. 31].

Економісти від Сміта до Шумпетера погоджуються, що між фінансовим та реальним секторами є взаємозв'язок, хоча канали і напрям причинного зв'язку залишилися невирішеними. Крім того, широкий спектр організаційних форм взаємозв'язку виключає будь-яку можливість зробити висновок про те, які фінансові інститути можуть максимізувати економічне зростання. Останнім часом різні країни проводять емпіричні дослідження взаємозв'язку між показниками фінансового розвитку й економічного зростання [11, с. 2].

У світлі зростаючої важливості вивчення взаємозв'язку фінансового ринку, економічного зростання і ділових циклів видається важливим узагальнити ті напрацювання, які є в арсеналі світової економічної науки з даної проблематики.

Розвинені країни є лідерами не тільки за критерієм доходу на душу населення: Національні фінансові ринки цієї групи держав також займають провідне положення у ключових сегментах світового фінансового ринку, фактично утворюючи саму архітектуру цього ринку. Показники фінансової глибини розвинених країн істотно перевершують середньосвітовий рівень, не кажучи вже про аналогічні індикатори в країнах з низькими доходами на душу населення (low-income countries) [8, с. 123].

Спираючись на дослідження, проведені світовими вченими, проведемо порівняльний аналіз взаємозв'язку фінансового та промислового секторів України. Розвиток фінансового та промислового секторів України, порівняно з розвиненими країнами залишається відносно на низькому рівні.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають чіткої координації дій в усіх сферах та ланках економічної і фінансової системи, що і є концептуальною основою стратегії економічного й соціального розвитку нашої держави. Її основною метою є забезпечення стабільного економічного зростання в умовах стійкості фінансової системи на основі переходу до інноваційної моделі ринкових перетворень і підвищення дієвості державного регулювання соціально-економічних процесів [3, с. 9].

Потенціал фінансового ринку України використовується недостатньою мірою. У передкризовому періоді приріст банківських активів і обсягу кредитування промисловості критично перевищував індекс промислового виробництва. Разом з тим, випереджаюче зростання обсягу кредитування

промисловості порівняно зі зростанням промислового виробництва свідчить про інвестиційне фінансування банками промислового виробництва (рис. 1).

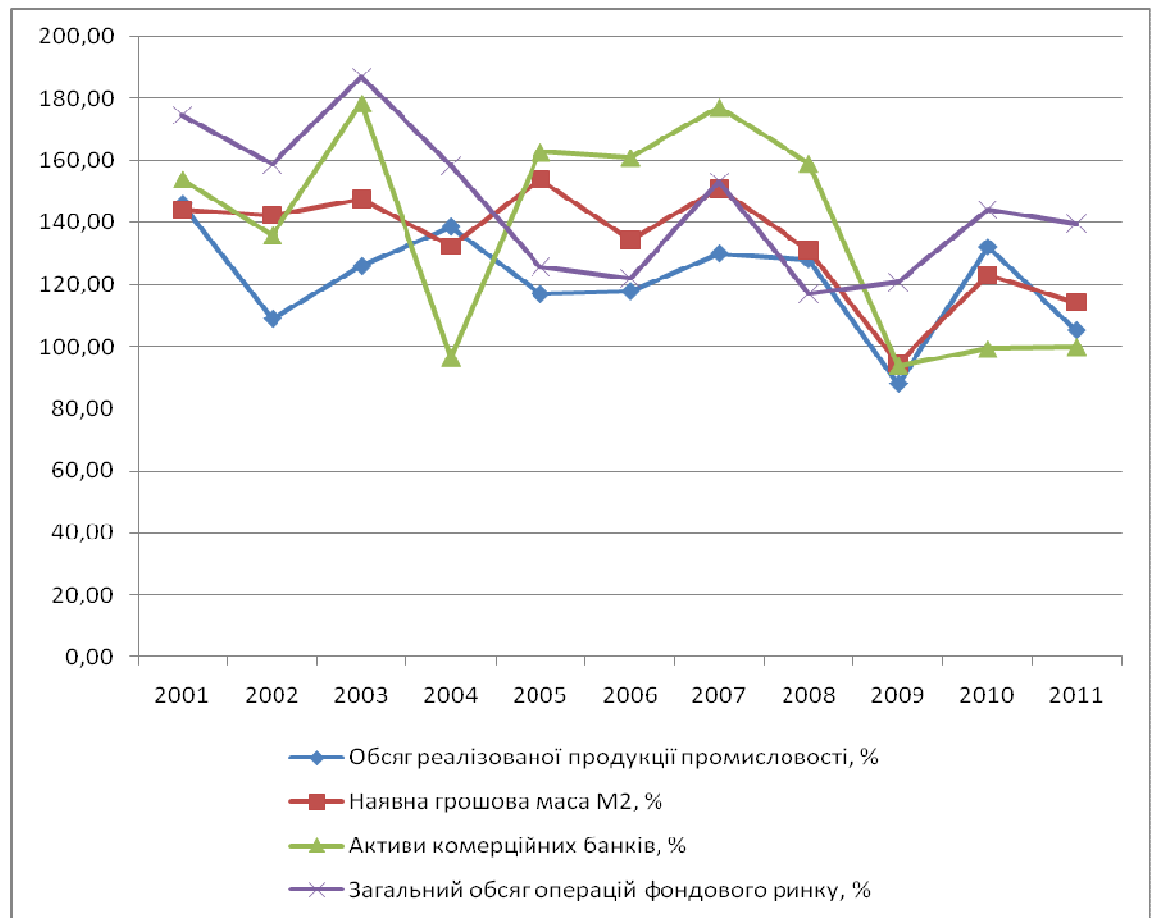

Рис. 1. Динаміка банківських активів, обсягу кредитування промисловості та індексу промислового виробництва в Україні за 2001 – 2011 роки

Джерело: побудовано автором на основі даних офіційного сайту Національного банку України

На основі дослідження динаміки даних показників видно, що повільніше зростає обсяг реалізованої промислової продукції. Максимальне зростання даного показника відбулось в 2001 році на 46,01 %, в той час як активи комерційних банків зросли на 53,93 %, загальний обсяг операцій фондового ринку на 74,60 %. У 2009 році показники знизились, обсяг реалізованої продукції промисловості на 12,05 %, наявна грошова маса на 5,42 %, активи комерційних банків на 6,29 %, тільки загальний обсяг операцій фондового ринку зріс на 20,81 % (рис.1).

Ситуація змінилась за останні роки, активи банків за 2009 – 2011 роки знижувались відповідно на 6,29 %, 0,75 % та 0,04 %. Загальний обсяг операцій фондового ринку зростав, в 2010 році зріс на 44,09 %, а в 2011 році на 39,65 %. Обсяг реалізованої продукції промисловості в 2010 році порівняно з 2009 роком, коли спостерігався спад даного показника, зріс на 32,06 %, на жаль, у 2011 році він зріс лише на 5,18 %.

Значний масштаб фінансових дефіцитів обумовив домінування в економіці попиту на фінансові ресурси, орієнтованих не на розширення випуску продукції та збільшення майбутніх доходів, а на фінансування їх невикористаних витрат або компенсацію знецінення власних коштів. При такому використанні залучених коштів позичальників (промислових підприємств) в середньостроковій перспективі можуть забезпечити погашення і обслуговування боргів тільки за рахунок залучених коштів, не в змозі здійснити за рахунок власних джерел.

У кризовий період банківський сектор України розвивався не збалансовано: приріст активів банків випереджав приріст кредитування; темпи кредитування промисловості ледь випереджали слабке зростання промислового виробництва.

Характерною рисою наявної моделі виробництва стало формування каналів відтоку та іммобілізації валових заощаджень, перш за все таких як масовий вивіз капіталу за кордон, зростання дебіторської заборгованості (неплатежі) і малоліквідних матеріальних активів.

Фінансовий ринок України є свого роду індикатором, котрий дозволяє отримати певну інформацію про стан економіки в цілому, тому для ефективної оцінки його діяльності потрібно застосовувати багатофакторний аналіз.

Використовуючи дані Державного комітету статистики та Національного банку України, проведемо статистичний аналіз показників фінансового та промислових секторів. У рамках цього методу мірою мінливості ринку буде статистичний показник вибіркового стандартного відхилення. В теорії та практиці дисперсійного аналізу розрізняють однофакторний та багатофакторний дисперсійний аналіз. Застосовуючи однофакторний дисперсійний аналіз, потрібно розрахувати стандартне відхилення. На основі отриманих даних визначимо ступінь коливання ціни того чи іншого активу і ризик його придбання. В рамках такої методики аналізу можна розпізнати зміни в загальній тенденції, але отримання точного прогнозу неможливо. Враховуючи ці фактори, потрібно застосовувати багатофакторний дисперсійний аналіз, за допомогою якого враховуються вплив різних факторів. Запропонований метод дозволяє дослідити вплив декількох факторів на мінливість ринку, а також вплив різних факторів один на одного. Дані для розрахунку наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності економіки України за 2000 – 2011 рр.

Показник Роки	Промисловість, обсяг реалізованої продукції, млн грн	Частка кредитів у обсязі промислової продукції	Частка капіталу банків у обсязі промислової продукції	Частка інвестицій у обсязі промислової продукції
2000	182718,30	1,51	18,39	6,38
2001	210842,70	2,43	24,53	6,47

2002	229634,40	4,22	30,60	6,58
2003	289117,30	8,04	43,38	6,82
2004	400757,10	8,66	30,19	7,03
2005	468562,60	12,49	42,03	7,48
2006	551729,00	16,42	57,45	8,12
2007	717076,70	21,80	78,25	8,97
2008	917035,50	29,03	97,33	8,35
2009	806550,60	30,30	103,70	7,15
2010	1065108,20	24,62	77,94	5,50
2011	1329266,30	21,84	62,42	6,49

Джерело: побудовано автором на основі даних Національного банку України та Державного комітету статистики України.

Ціллю дисперсійного аналізу є визначення ступеня впливу на загальну варіацію ціни різних активів незалежних один від одного факторів, для наступного моделювання екстраполяції на недалеку перспективу. Моделювання і прогнозування на основі часових рядів дозволяє провести більш детальне дослідження закономірностей і виявлення тенденцій динаміки, оскільки воно дозволяє отримати оцінку зміни показників розвитку ринку з урахуванням впливу на нього різних факторів. Тобто для отримання більш точних результатів аналізу і прогнозування розвитку фінансового ринку необхідно враховувати характеристики його мінливості. На основі цих методів оцінимо вплив фінансового ринку на промисловий сектор України за період з 2001 р. по 2011 р. за такими показниками:

Y – обсяг реалізованої продукції промисловості;

X₁ – частка кредитів у обсязі промислової продукції;

X₂ – частка капіталу банків у обсязі промислової продукції;

X₃ – частка інвестицій у обсязі промислової продукції.

На підставі розрахункових даних із застосуванням пакета EXCEL отримали лінійне рівняння:

$$Y = 833420,9 + 34248,9x_1 - 105962x_2$$

Зіставлення значень дозволяє зробити висновок, що найбільша частка впливу припадає на фактор X₂, тобто збільшення інвестицій в основний капітал на 1 % призводить до зменшення обсягу промислової продукції на 105962 млн грн.. Це пов'язано з тим, що інвестиції мають зворотній зв'язок, тому що залучені кошти потрібно віддавати.

Оцінка параметрів моделі має високі стандартні помилки, що свідчить про її неефективність. Це пов'язано з варіацією фактичних спостережень Y_t в часі та невеликою кількістю спостережень.

На основі проведеного аналізу слід зазначити, що потрібно розвивати наступні основні напрямки фінансової підтримки промислового сектору України:

- бюджетна підтримка структурних змін у промисловості;
- використання власних коштів підприємств як інвестиційного ресурсу;
- довгострокове банківське кредитування промисловості;

- залучення іноземних інвестицій у промисловий сектор;
- використання альтернативних джерел фінансування промисловості: фінансового лізингу, механізмів IPO (Initial Public Offering – перший публічний продаж акцій), спільного інвестування.

Крім того, потрібно удосконалювати механізми фінансової підтримки промисловості, зокрема запровадження системи пільгового кредитування, спрощеної системи оподаткування, що може бути ефективним за умови більш широкого використання недержавних джерел фінансування.

На жаль, вітчизняні банківські установи не зорієнтовані на кредитування вітчизняного товаровиробника з наявності таких основних причин:

- незадовільного фінансового стану багатьох підприємств;
- необхідності надання ліквідного заставного забезпечення;
- переваги короткострокового кредитування перед довгостроковим в умовах економічної невизначеності;
- високого рівня відсоткової ставки за банківськими кредитами;
- обмеженої кількості інвестиційної привабливих проектів, рівень розробки яких відповідає міжнародним вимогам.

За досліджуваний період спостерігається недостатній рівень капіталізації фінансової системи. Світова фінансова криза мала великий вплив на економіку України у 2009 році спостерігалось зниження всіх досліджених показників. Для ефективного функціонування економіки України необхідно створити дієвий механізм управління ризиками у фінансовій сфері, спрямованого на запобігання кризовим явищам.

Висновки. Необхідно здійснити структурні зміни у промисловому секторі, тобто збільшити виробництво продукції і підвищити конкурентоспроможність продукції. Для цього слід сприяти ефективному рухові грошових коштів, тобто посилити роль фінансових механізмів у структурних зрушеннях промисловості.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що в Україні потрібно створювати та розширювати фінансові інститути та фінансові інструменти, які сприятимуть процесу інвестування промислового сектору. Потрібно переходити від розвитку банківської системи до розвитку фондового ринку, оскільки банківське кредитування не сприяє зростанню промислового виробництва. Слід збільшувати фінансування довгострокових інвестицій у промисловий сектор. Для цього потрібно поліпшувати інвестиційний клімат українських підприємств, проводити послідовні ринкові реформи, здійснювати перетворення як промислового, так і фінансового секторів. З боку держави - здійснювати постійний контроль за використанням природних ресурсів, формувати сучасну структуру промислового сектору, яка б відповідала світовим вимогам та сприяла притоку іноземних інвестицій у промисловість України.

Список використаних джерел

1. Кузнєцова Л.В. Роль банківського кредитування у фінансовому забезпеченні розвитку реального сектора економіки України / Л.В. Кузнєцова // Економічний простір. – 2008. – № 20/1. – С. 107–115.

2. Лугінін О.Є. Економетрія: [Навчальний посібник] / О.Є.Лугінін. (2-ге видання, перероблене та доповнене) – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 278 с.
3. Львовчкін С. В. Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання / Львовчкін С. В. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 432 с.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Про соціально-економічне становище України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) – Назва з титул. екрана.
5. Офіційний сайт Національного банку України. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm – Назва з титул. екрана.
6. Річні звіти [Електронний ресурс] // Перша Фондова Торговельна Система. – Режим доступу: <http://www.pfts.com/uk/yearly-reports/>.
7. Столбов М.И. Влияние финансового рынка на экономический рост и деловые циклы / М.И. Столбов // Экономика XXI века. – 2008. – № 8. – С. 55–69.
8. Столбов М.И. Финансовый рынок и экономический рост: контуры проблемы / М.И. Столбов. – М.: Научная книга, 2008. – 201 с.
9. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Шумпетер Й.А. – М.: Прогресс, 1983. – С. 169 – 170.
10. Levine R. "More on Finance and Growth: More Finance, More Growth?" Federal Reserve Bank of St. Louis Review, July/August 2003, 85 (4): 31-46.
11. Valpy FitzGerald, Oxford University. Financial development and economic growth: a critical view // Background paper for World Economic and Social Survey 2006.

Подано до редакції 13 грудня 2013 року

Параниця Н.В.

Взаимодействие финансового и промышленного секторов экономики Украины: анализ показателей.

Аннотация: В работе исследована структура финансового и промышленного секторов экономики Украины. Проанализировано состояние, тенденции развития и основные показатели рынка, которые характеризуют его влияние на промышленный сектор экономики.

Ключевые слова: активы банков, конъюнктура рынка, финансовый сектор, промышленный сектор, регрессионный анализ.

Paranytsya N.V.

Interaction between financial and industrial sectors in Ukraine: analysis of indicators.

In this paper, the structure of the financial and industrial sectors of the economy of Ukraine. The state, trends and key financial market indicators that characterize its impact on the industrial sector.

Key words: bank assets, financial market, financial sector, industrial sector, regression analysis.

Параниця Надія Володимирівна – ст.викладач кафедри статистики та математичних методів в економіці Національного університету державної податкової служби України.

УДК 336.744

Побулавець Н. Л.

ВПЛИВ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ НА ЕКОНОМІКУ

У статті досліджується вплив грошових переказів трудових мігрантів на економічні процеси в країнах, що одержують ці перекази.

Ключові слова: міграція, глобалізація, грошові перекази, потоки грошових переказів, трудові мігранти.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації характер сучасних міграційних процесів постійно змінюється, набуваючи нових форм і зростаючих масштабів, що викликає необхідність створення ефективних регуляторних інструментів. Основним фактором фінансового впливу міжнародної трудової міграції на економічний розвиток країн з мігруючою робочою силою є потоки грошових переказів.

Грошові перекази – важлива складова фінансової системи держави, а також істотне джерело фінансових ресурсів для населення у багатьох країнах. У сучасному світі, що характеризується зростанням рівня відкритості національних економік, вільним рухом робочої сили, капіталів і товарів, грошові перекази є невід’ємною складовою фінансових потоків, органічною частиною його фінансового потенціалу [4, с. 131].

Після прямих іноземних інвестицій грошові перекази - другі за значущістю фінансові потоки в країнах, що розвиваються, майже втричі перевищуючи суми офіційної допомоги такій групі країн. Особливість грошових переказів полягає в тому, що по-перше, вони не створюють жодних зобов’язань у отримувачів; по-друге, вони витрачаються, передусім, на забезпечення базових умов життєдіяльності домогосподарств. Тим самим вони сприяють формуванню людського потенціалу на мікрорівні, зокрема, життєвої і освітньої його складових і потенціалу здоров’я. Для перетворення грошових переказів на потужний чинник розвитку економіки і людського потенціалу на макrorівні уряди країн змушені враховувати об’єктивний характер даних коштів, вивчати механізми їх впливу на економіку і, використовуючи ці механізми, створювати відповідні соціально-економічні умови для максимальної реалізації потенціалу грошових переказів мігрантів. У зв’язку з цим, актуальності набуває дослідження механізмів впливу грошових переказів на фінансово-економічну сферу країн походження [1, с. 162].

Слід зазначити, що в колі проблем, які вивчає вітчизняна фінансова наука, аналізоване явище не отримало належної уваги науковців у зв’язку з тим, що отримання даних про грошові перекази нелегка проблема в усіх країнах, оскільки лише частина цих потоків проходить через офіційні фінансові канали або підпадає під інший вид офіційної звітності. Оскільки багато мігрантів нелегальні, вони не відображають у податкових деклараціях чи інших офіційних звітах свої доходи, а система переказів таких доходів також оминає офіційні канали [3, с. 87].

Тому проблематика щодо оцінки, вивчення факторів і тенденцій грошових переказів у вітчизняній фінансовій науці є новою і досить малодослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі аспекти обговорюваної проблеми, зокрема в контексті зовнішньоекономічних процесів, міжнародних фінансових відносин, міграційних процесів вивчали такі науковці, як А.Даніленко, Т.Вахненко, В.Геєць, В.Кораблін, І.Луніна, Л.Тарангул, В.Федосов та ін. Проте донині не приділено достатньо уваги для визначення впливу грошових переказів на економіку країн [6, с. 131].

Мета статті. З огляду на це, метою праці є дослідження впливу грошових переказів трудових мігрантів на економічні процеси в країнах, що одержують ці перекази.

Виклад основного матеріалу. Грошові перекази трудових мігрантів, які у кожному конкретному випадку мають на меті вирішення фінансових проблем окремої сім'ї чи домогосподарства, в умовах масштабного розвитку трудових еміграційних потоків здійснюють істотний вплив на соціально-економічний та фінансовий розвиток країни-реципієнта. Перекази мігрантів не якийсь кардинально новий фактор глобальних фінансових потоків, новим є їх масштаб та значення для економіки країн, що розвиваються, країн із перехідною економікою і не тільки [6, с. 232].

У численних випадках грошові перекази не відображаються в системі національних рахунків, що унеможливорює їх коректну оцінку, виявлення тенденцій розвитку даного явища та аналізу його впливу на фінансову систему країни. Це пов'язано з тим, що у багатьох випадках мігранти, які здійснюють перекази, можуть бути працевлаштовані у неформальному секторі економіки, а самі перекази відбуваються поза межами фінансової системи [4, с. 132].

Зростання масштабів міграції робочої сили призводить, у свою чергу, до стрімкого зростання обсягів грошових переказів між країнами світу. Мігранти, які їдуть на тимчасове чи постійне місце проживання та для заробітку за кордон, здійснюють перекази до країн їхнього походження, оскільки рівень доходів та життя на батьківщині, як правило, не досить високий. У межах родинних зв'язків відбувається розподіл фінансових ресурсів, а якщо ці зв'язки тимчасово чи певний тривалий період розділені державними кордонами, то подібне становище веде до виникнення міжнародних грошових переказів.

Завдяки зовнішній міграції збільшується також обсяг грошових переказів. Ці фінансові ресурси вагомо впливають не лише на добробут окремої категорії громадян чи родин, до яких вони надходять, а й у цілому на економіку та фінансову систему країни. Адже грошові перекази, крім того, що мають стійку тенденцію до зростання, а тому займають вагоме місце в світовій системі фінансових потоків, є одним із найбільш стабільних джерел фінансових (валютних) надходжень для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою [5, с. 11-12].

Без зайвих застережень можна передбачити, що важливими економічними детермінантами величини грошових переказів є такі, як:

- термін перебування і працевлаштування в іноземній країні;

- економічний статус професії;
- соціальний статус працівника;
- податки;
- сектор, в якому робітник працевлаштований.

Також істотно вплине на фінансові рішення трудового мігранта така важлива обставина, як влаштування працівника в офіційному чи в тіньовому секторі економіки. Тут потрібно брати до уваги те, чи планує працівник залишатися за кордоном на постійній основі, чи планує з часом повернутися на Батьківщину. Від цих намірів будуть залежати не лише споживча поведінка чи схильність до заощаджень, але й обсяги переказів. Зокрема, для тих мігрантів, які планують залишитися в іноземній країні на постійне місце проживання, заощадження важливий детермінант асиміляційного процесу на чужині [5, с. 12].

Стимули для зовнішньої трудової міграції можуть бути навіть не пов'язаними з причинами, які зумовлюють таке явище, як грошові перекази. Так, щедрість „країн суспільного добробуту” у вигляді запровадження високих соціальних стандартів для населення є тим чинником, що приваблює велику кількість іммігрантів низького професійного рівня. Цілком можливо, що одним із основних детермінантів, який зумовлює існування міграції, є істотна диференціація у рівнів середньодушового доходу на людину між різними країнами. У пошуках, якщо не кращого життя, то більшого заробітку, відбувається найбільший потік мігрантів від країн із низьким середньодушовим рівнем доходу до країн з високим показником. Іншими словами, диференціація в рівнях середньодушового доходу, зокрема заробітку, важливий економічний фактор трудової міграції.

Чинником, який суттєво впливає на обсяги трудової міграції, є рівень безробіття. Адже від можливості працевлаштування та інших умов ринку праці безпосередньо залежать мотиваційні рішення економічних агентів. Проте, на нашу думку, цей чинник похідний від величини доходу, заробітку, оскільки загальновідомо, що ціна трудової сили на ринку праці формується під впливом попиту і пропозиції праці та їх співвідношень (надлишку чи дефіциту) [5, с. 13].

Отже, грошові перекази можна визначити як міжнародні потоки фінансових ресурсів, що передусім пов'язані з міграцією робочої сили. Оскільки міграція населення і грошові перекази, взаємопов'язані процеси, то можна стверджувати, що саме трудова міграція є головним джерелом грошових переказів. Щоправда, безпосередньо на обсяги переказів впливають і багато інших не лише економічних факторів.

Серед учених немає єдності у відповіді на запитання, яким чином грошові перекази мігрантів впливають на економічні процеси в країнах, що одержують ці перекази: позитивно чи негативно? З одного боку, якщо потоки грошових переказів трудових мігрантів відносно стабільні, то вони відіграють позитивну роль в економічному зростанні. Однак, різке зростання таких надходжень може спричинити негативні наслідки для економічного зростання (так звана «Голландська хвороба»).

Існує декілька каналів позитивного впливу грошових переказів мігрантів на економічне зростання. Оскільки значна кількість сімей живуть за межею бідності або мають невисокі доходи, то у них немає доступу до кредитних ресурсів і фінансових ринків. Грошові перекази мігрантів забезпечують свої сім'ї коштами, які можуть бути використані для заснування власної справи, а також для придбання акцій і облігації на фінансових ринках. Таким чином, перекази мігрантів стимулюють ділову активність і приватні інвестиції. Вони компенсують обмеженість доступу до фінансових ринків і кредитних ресурсів. Крім того, додаткові кошти домогосподарств, отримані за рахунок переказів мігрантів, можуть використовуватися в споживчих цілях, стимулюючи таким чином зростання виробництва [2].

Отримання переказів від робітників-мігрантів їхніми сім'ями надає їм можливість здійснювати інвестиції у людський капітал (освіта, здоров'я, підвищення кваліфікації). А це сприяє економічному зростанню у довгостроковій перспективі.

Надходження переказів трудових мігрантів в країнах сприяє покращенню кредитоспроможності цих країн і збільшує можливості отримання капітальних і фінансових ресурсів. Обсяги валютних надходжень від робітників-мігрантів мають значний вплив на формування кредитного рейтингу країни. Чим більші обсяги переказів мігрантів, тим кращий кредитний рейтинг країни. Чим вищий кредитний рейтинг країни, тим більші можливості для залучення фінансових ресурсів, що, у свою чергу, впливає на економічне зростання.

Приток грошових переказів мігрантів може також здійснювати позитивний вплив на економічне зростання через механізм мультиплікаційного ефекту. Надходження переказів сприяє збільшенню ними обсягів споживання і інвестицій, що в свою чергу призводить до збільшення доходів інших домогосподарств, які також збільшують обсяги споживання та інвестицій. Зростання попиту та інвестицій призводить до створення нових робочих місць і збільшення виробничих потужностей.

Однак, деякі вчені зазначають, що позитивний вплив переказів мігрантів на економічне зростання залишається сумнівним. Вони наводять такі аргументи. По-перше, більша частина отриманих переказів спрямовується на споживання, а інвестиції здійснюються у ризиковані проекти, націлені на отримання швидкого прибутку. Це не створює міцної основи для економічного зростання. По-друге, перекази мігрантів можуть негативно впливати на пропозицію робочої сили, оскільки реципієнти цих переказів матимуть меншу необхідність працювати. По-третє, великі обсяги переказів мігрантів можуть спричинити ревальвацію національної валюти, а це призведе до зменшення конкурентоспроможності експортних товарів на світовому ринку. Ця проблема особливо актуальна для таких великих експортерів, як Китай чи Індія [2].

Дуже важливо, що перекази мігрантів мають позитивний вплив на боротьбу з бідністю, оскільки вони збільшують дохід домогосподарств [7].

Перед цим фактором відступають усі негативні наслідки. Проаналізувавши позитивні і негативні сторони грошових переказів, можемо сказати, що

основними механізмами впливу грошових переказів на розвиток країн походження мігрантів є такі:

1. Грошові перекази стають важливим джерелом матеріального існування населення особливо в країнах, що розвиваються і проводять складні для суспільства макроекономічні реформи. Адже не рідкість, коли урядова політика призводить до значного скорочення державних витрат на освіту, охорону здоров'я і соціальні програми. За таких умов додаткові грошові надходження в домогосподарства, що відчують найбільшу в них потребу, підтримують розвиток людського потенціалу і скорочують масштаби бідності.

2. Грошові перекази справляють позитивний вплив на поточний рахунок платіжного балансу. Значні обсяги переказів знижують дефіцит за поточними операціями, скорочуючи вірогідність кризи платіжного балансу, що є важливою умовою проведення економічних реформ у найменш розвинутих країнах. Перекази мігрантів, забезпечуючи додаткові валютні надходження, дозволяють поступово обмежувати вплив і залежність від міжнародних фінансових організацій.

3. Кошти мігрантів можуть стати ресурсом залучення в облігаційні позики, спрямовані на розвиток економіки. Для інвесторів-членів діаспор випускаються суверенні облігації як засіб збору фондів для фінансування державних інвестицій, що сприяють загальному економічному розвитку країни походження. Такі облігації привабливі для діаспори, котра зацікавлена здійснювати фінансові інвестиції в країні походження, але не готова нести ризики, пов'язані з приватними інвестиційними фондами. Діаспорні облігації потенційно можуть зменшити ризики рефінансування, оскільки інвестори з діаспори більш вірогідно керуються інтересами довгострокового розвитку країни походження, ніж інші інвестори [1, с. 163].

4. Для багатьох країн-отримувачів грошових переказів останні стали ефективним інструментом боротьби з бідністю, набули характеру «самодопомоги». Вони перевищили розміри офіційної допомоги і стали більш ефективними для потребуючих їх груп населення. Домогосподарства самостійно визначають напрями витрат отриманих коштів, реалізуючи власні стратегії скорочення бідності.

5. Грошові перекази збільшують заощадження населення, сприяють активізації економічного розвитку. Дослідження, проведені у Філіппінах, підтверджують, що сім'ї мігрантів мають більшу схильність до заощаджень, ніж сім'ї немігрантів. Причиною цього є тимчасовий характер міграції філіппінських працівників, які розглядають грошові перекази як тимчасові доходи і тому намагаються максимально їх заощадити. Вплив грошових переказів на економічне зростання найбільший в тих країнах, де розвинута мережа відповідних фінансових інституцій, що акумулюють заощадження отриманих домогосподарствами переказаних коштів.

6. Грошові перекази – засіб диверсифікації ризиків під час кризових періодів життєдіяльності домогосподарств. Одним із основних мотивів міграції є бажання домогосподарств забезпечити майбутні надходження в сімейний

бюджет і знизити ризики важкого матеріального становища під час екологічних, економічних і політичних криз.

7. Дослідження напрямів використання грошових переказів дозволяє назвати їх соціальними переказами. Найбільш розповсюдженим напрямом використання грошових переказів є оплата медичних послуг. Надіслані кошти скорочують бідність, підвищують рівень життя, покращують якість харчування і полегшують доступ до медичного обслуговування. Таким чином, перекази – запорука формування людського потенціалу у найбідніших країнах світу.

8. Інфраструктура систем офіційних грошових переказів може бути пристосована до реалізації соціально орієнтованих програм, здійснення пенсійних виплат, надання послуг кредитування, заощадження і страхування, доступу багаточисельних груп населення світу до інструментів електронної комерції [1, с. 164].

Висновки. Отже, можна підвести підсумок, що грошові перекази мають значний потенціал у фінансуванні економічного і людського розвитку країн, що полягає у подоланні бідності, формуванні додаткового джерела державних інвестицій, зниженні ризиків під час криз, фінансуванні розвитку інфраструктури. В зв'язку з цим на перший план виходить розробка інструментів управління грошовими переказами і цільового їх використання, а також створення механізму збору статистичної інформації щодо надходження грошових переказів у регіонах країни. Вдосконалення вимагає фінансова інфраструктура, що не тільки здійснює міжнародні грошові перекази трудових мігрантів до країн походження, але й постає інструментом економічного і соціального розвитку багатьох країн-постачальників робочої сили.

Список використаних джерел

1. Курій Л.О. Макро- і мікроекономічні наслідки впливу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів на економічний і людський розвиток /Л.О. Курій // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Економічні науки. – 2012. – № 1 (13). – С. 161–165.
2. Вплив переказів мігрантів на економіку країн Азії. – [Електронний ресурс] / О.І. Гулий. – Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/889>.
3. Куssулакос Я. Неофіційна економіка в Україні: вимірювання та оцінка впливу на доходи населення: навчальний посібник/ Я. Куssулакос , В.Саріогло, Г.Терещенко. – К.: Дух і Літера, 2010. – 136 с.
4. Куценко В.О. Тенденції розвитку світової системи грошових переказів/ В.О. Куценко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України (Електронне наукове фахове видання). – 2010. – № 2. – С. 131–138.
5. Куценко В.О. Детермінанти трудової міграції населення України / В.О.Куценко// Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 3 (54). – С. 11–19.
6. Пітюлич М.І. Проблеми трансформації грошових переказів трудових мігрантів у інвестиційні ресурси / М.І. Пітюлич, Т.Ю. Ковач // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 232–239.

7. Stark, O and R. Lucas (1988). «Migration, Remittances and the Family». Economic Development and Cultural Change. Vol. 36, No. 3, pp. 465–481.

Подано до редакції 27 грудня 2013 року

Побулавець Н.Л.

Влияние денежных переводов трудовых мигрантов на экономику

В статье исследуется влияние денежных переводов трудовых мигрантов на экономические процессы в странах, которые получают эти переводы.

Ключевые слова: миграция, глобализация, денежные переводы, потоки денежных переводов, трудовые мигранты.

Pobylavec N.L.

Impact of migrant remittances on economy

In the article is impact of migrant remittances on economic processes in the countries receiving these transfers.

Key words: migration, globalization, remittances, flows of remittances, labour migrant.

Побулавець Наталія Леонідівна – асистент кафедри податків та оподаткування Національного університету ДПС України.

УДК 336.02

Савченко К.В.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ДЛЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано можливості використання фінансової політики держави для стабілізації національної економіки. Запропоновано науково-методичний підхід до вибору фінансових інструментів, що здійснюють найбільший стабілізуючий вплив на економічну динаміку, та визначення їх оптимальних параметрів.

Ключові слова: *фінансова політика, стабілізація, стабілізаційна політика, фінансові інструменти, стабілізуючий вплив.*

Постановка проблеми. Фінансова політика держави виступає одним із ключових напрямків державного регулювання економіки і покликана забезпечити фінансування різноманітних сфер діяльності органів управління та їх підрозділів, стимулювання та підтримку стратегічно важливих галузей та комплексів національної економіки, а також реалізацію процесу структурної трансформації системи національного господарства з метою синхронізації її розвитку у відповідності до загальносвітових тенденцій. Одночасно необхідно зазначити, що інструменти, які знаходяться в компетенції державних органів влади, мають не тільки різну силу та вектори впливу, але й відрізняються за часом дії та рівнем очікуваних результатів в тій чи іншій сфері економіки.

З іншого боку, динамічний розвиток глобалізаційних та інтеграційних процесів призвів до зростання інтенсивності кризових явищ як на рівні окремої національної економіки, так і на загальносвітовому рівні. Саме тому особливої актуальності набуває проблема розробки та реалізації ефективної національної стабілізаційної політики, зокрема і у сфері фінансових відносин. Виходячи з цього кожен інструмент фінансової політики повинен розглядатися з позиції його стабілізуючого впливу на національне господарство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. До найбільш актуальних наукових досліджень щодо ролі та значення фінансових інструментів у процесі макроекономічної стабілізації національної економіки можна віднести праці В.Гейця, А.Даниленка, С.Льовочкіна, В.Опаріна, В.Федосова, А.Чухна, С.Юрія. Однак, на сьогодні особливий науковий інтерес викликає не характеристика сукупності можливих методів державного регулювання, а дослідження ефективності кожного з них з урахуванням сучасної парадигми розвитку світового господарства.

Мета статті. Метою статті є розробка науково-методичного підходу до використання фінансової політики держави для стабілізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Запропонований автором науково-методичний підхід можна представити як послідовність із 5 взаємопов'язаних етапів.

В межах *першого етапу* відбувається вибір та обґрунтування найбільш релевантного показника стану економіки, який характеризується циклічністю варіації в часі та з найбільшим ступенем достовірності відтворює фази економічного циклу.

Виходячи з цього, реалізація цього етапу передбачає детальний аналіз семи показників, які найбільшим чином, на наш погляд, можуть характеризувати ефективність застосування тих чи інших інструментів фінансової політики держави: номінальний валовий внутрішній продукт (ВВП) (рис. 1); офіційний курс гривні до долара США; індекс споживчих цін; капітальні інвестиції; експорт товарів та послуг; імпорт товарів та послуг; валовий зовнішній борг [1, с. 46; 2, с. 50-58]. Представлені макроекономічні показники формують елементи керованої підсистеми у процесі реалізації стабілізаційної політики, а тому особливої важливості набуває дослідження тенденцій розвитку кожного з них, і у разі виявлення різнонаправлених тенденцій застосовування для кожного із параметрів відповідних його тренду інструментів державного регулювання.

У розрізі часових рядів кожного із зазначених показників проводиться побудова корелограми, дані якої виступають основою прийняття рішення щодо наявності чи відсутності тренда та циклічної (сезонної) складової. Так, серед зазначеного переліку індикаторів усі показники, крім індексу споживчих цін, характеризуються наявністю чітко вираженої зростаючої тенденції, у той час, як тренд відміченого показника є постійним.

Рис. 1 – Діаграма динаміки часового ряду значень номінального ВВП
Джерело: складено автором на основі [1, с. 46; 2, с. 50-58].

Враховуючи циклічність економічного розвитку, найбільш значущим елементом даних часових рядів виступає дослідження коливальної систематичної компоненти. Отже, чітка тенденція наявності варіації з певною періодичністю в межах одного року (сезонна складова) характерна для таких показників, як номінальний ВВП, індекс споживчих цін, капітальні інвестиції, експорт товарів та послуг, імпорт товарів та послуг.

Серед зазначених показників найбільш чітко виявлена циклічна компонента спостерігається за елементами часового ряду значень номінального ВВП. Тоді як розглянуті значення дають можливість отримати лише

узагальнену характеристику фінансового сектору, не дозволяючи ідентифікувати визначальні закономірності динамічних змін показника в межах кварталів кожного року. Нівелювати такий недолік дозволяє побудова похідного часового ряду від значень номінального ВВП у вигляді ланцюгових темпів приросту (рис. 2).

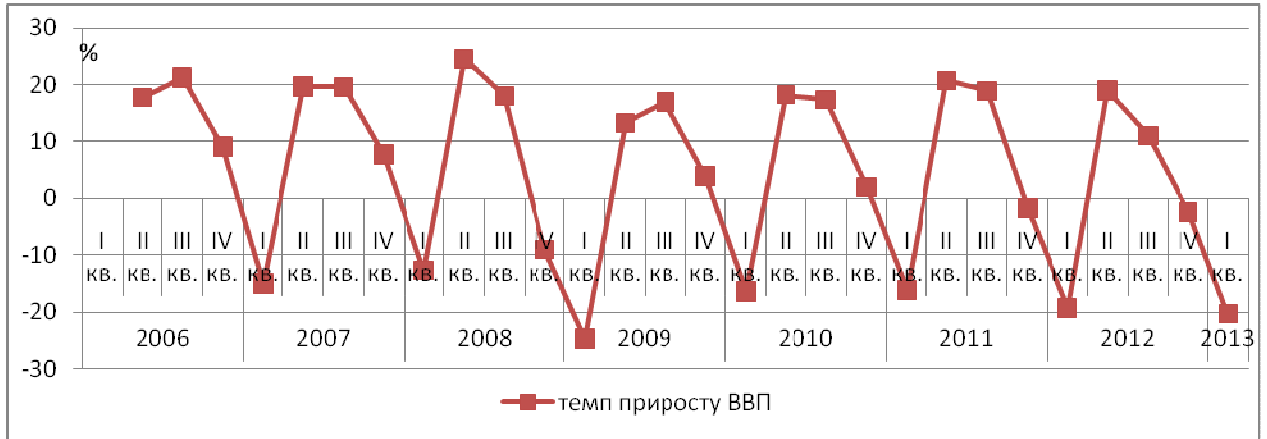

Рис. 2 – Діаграма динаміки часового ряду значень ланцюгових темпів приросту номінального ВВП

Джерело: складено автором на основі [1, с. 46; 2, с. 50-58]

Слід відмітити, що побудова ряду з урахування відносних показників, а саме індикатора ланцюгових темпів приросту, дозволяє отримати більш адекватні результати, оскільки на їх основі можна прослідкувати періоди найвищої та найнижчої економічної активності, що неможливо здійснити на основі абсолютних показників, за якими може відстежуватися зростання рівня ряду, тоді як реально національна економіка знаходиться у стадії спаду. Об'єктивність такого припущення підтверджує і той факт, що більшість міжнародних організацій, які займаються дослідженням та оцінкою макроекономічних показників, у тому числі і ВВП, надають перевагу саме відносним показникам зростання, таким, наприклад, як темп приросту [3]. Таким чином, з'ясувавши, що найбільш адекватним результативним критерієм характеристики використання тих чи інших показників стабілізаційної фінансової політики держави виступає темп приросту ВВП, на *другому етапі* реалізації розглянутої методики актуальності набуває знаходження його еталонного значення.

Особливістю реалізації поставленого завдання виступає не стільки визначення точкової оцінки еталонного ВВП, оскільки зрозуміло, що як в абсолютному, так і у відносному значенні аналізований показник чим більший, тим краще, скільки ідентифікація рівнів, в межах яких, зважаючи на реальні можливості функціонування української економіки, існує вірогідність динамічної зміни темпів приросту ВВП. Окрім того, еталонне значення ВВП у такому вигляді створить об'єктивні передумови для конкретизації напрямку корегування цього показника у рамках реалізації стабілізаційної фінансової політики.

Отже, проведемо визначення динаміки оптимального часового ряду значень ланцюгових темпів приросту номінального ВВП. Вирішення даного завдання передбачає, насамперед, визначення статистичних характеристик досліджуваного часового ряду, тобто ідентифікація допоміжних параметрів (інформаційної бази):

-максимального значення за період з 1 кв. 2006 р. по 1 кв. 2013 р. $\max_j \{\Delta GDP_j\}$, де j – індикатор періоду часу аналізу;

-мінімального значення за період з 1 кв. 2006 р. по 1 кв. 2013 р. $\min_j \{\Delta GDP_j\}$;

-величини розмаху значень ланцюгових темпів приросту номінального ВВП

$$R_{GDP} = \max_j \{\Delta GDP_j\} - \min_j \{\Delta GDP_j\} \quad (1)$$

-середнього значення за період з 1 кв. 2006 р. по 1 кв. 2013 р.

$$SR_{GDP} = \frac{1}{29} \sum_{j=1}^{29} \Delta GDP_j \quad (2)$$

-верхньої межі третього кварталу (нижньої межі четвертого кварталу)

$$SR_{GDP}' = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^{29} \Delta GDP_j \mid \Delta GDP_j \geq SR_{GDP}, \quad (3)$$

де N - кількість значень ланцюгових темпів приросту номінального ВВП, що не менше середнього значення SR_{GDP} ;

- за умови виконання нерівності, зазначеної після символу.

Систематизована інформація в розрізі статистичних характеристик ВВП як оцінки фінансового сектору акумульована у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Статистичні характеристики часового ряду ланцюгових темпів приросту ВВП за період з 1 кв. 2006 р. по 1 кв. 2013 р., %

Показник	Значення
Максимальне значення	24,50
Мінімальне значення	-24,65
Величина розмаху	49,14
Середнє значення	5,04
Верхня межа третього кварталу (нижня межа четвертого кварталу)	17,05

Джерело: складено автором [4]

Наведені в таблиці 1 дані виступають базою розрахунку оптимальних рівнів ланцюгових темпів приросту ВВП, який передбачає корегування верхньої та нижньої меж фактичного рівня ряду даного показника на такі

статистичні характеристики, як середнє значення та верхню межу третього кварталу (нижню межу четвертого кварталу) за такою формулою:

$$\Delta GDP_j^{OPT} = \begin{cases} SR_{GDP} & | \Delta GDP_j < 0 \\ \Delta GDP_j & | SR_{GDP} \leq \Delta GDP_j \leq SR_{GDP}' \\ SR_{GDP}' & | \Delta GDP_j > SR_{GDP}' \end{cases} \quad (4)$$

Результати розрахунків за формулою (4) у порівнянні з фактичними даними досліджуваного часового ряду представлені на рис. 3.

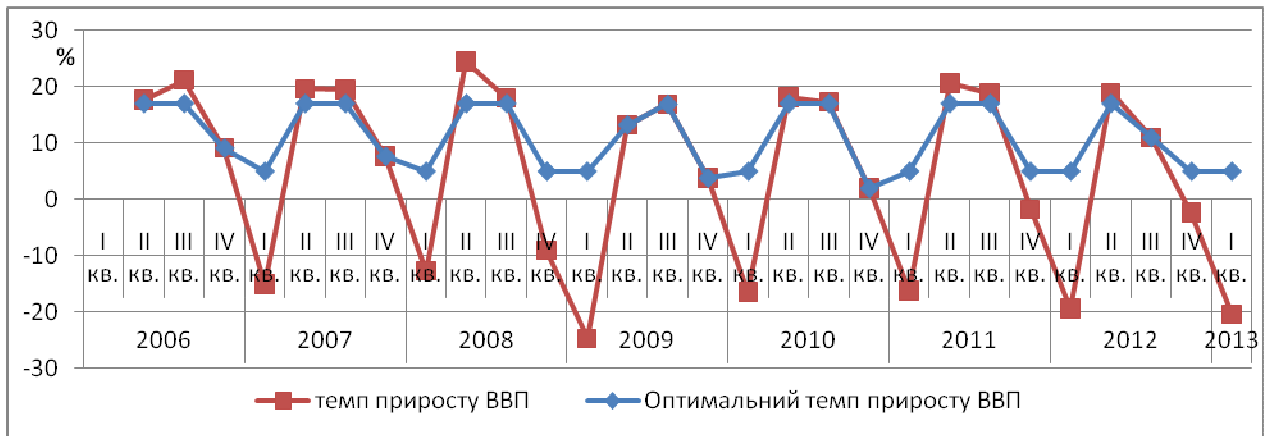

Рис. 3. Діаграма динаміки часового ряду фактичних та оптимальних значень ланцюгових темпів приросту номінального ВВП

Джерело: складено автором [4]

Дані, представлені на рис. 3, дозволяють відмітити, що існують суттєві розбіжності між оптимальним та реальним трендом темпу приросту ВВП в Україні, особливо суттєвою є різниця у показниках рівнів ряду, характерних для I кварталу, а протягом 2011-2012 рр. і для IV кварталу. Виявлені тенденції дають можливість зауважити, що для забезпечення стабільного функціонування економіки існує необхідність згладжування дисбалансів у значеннях досліджуваного показника протягом кварталів року, на що і мають бути спрямовані заходи у рамках державного регулювання. Окрім того, на основі визначеного оптимального тренду ВВП, справедливо зауважити, що стабільність розвитку вітчизняної економіки буде прослідковуватись тільки за умови зростання ВВП, навіть мінімального. Безумовно, нівелювати циклічність зміни навіть оптимального темпу зростання ВВП в умовах не тільки вітчизняної, а будь-якої економіки є неможливим. Тому актуальності набуває необхідність визначення критичного розмаху варіації. Так, на основі паралельного зображення оптимального та фактичного трендів ВВП, можна побачити, що верхня межа еталонного значення є в деяких випадках нижчою від реальної. Таку ситуацію можна пояснити тим, що стабільність економічного зростання переважно характеризується не швидкими темпами зростання, а саме сталістю досліджуваного тренду, тобто кращою є ситуація, коли економіка характеризується постійним зростанням ВВП, а не швидким зростанням, а потім різким падінням.

Проведені розрахунки оптимального значення результативного показника дають можливість перейти безпосередньо до аналізу інструментів стабілізаційної фінансової політики.

Таким чином, на *третьому етапі* відбувається характеристика циклічності інструментів грошово-кредитної політики.

У контексті мети дослідження були розглянуті такі інструменти грошово-кредитної політики: середньозважена ставка за всіма інструментами; обсяги рефінансування банків Національним банком України, включаючи угоди прямого РЕПО; обсяги інтервенції НБУ на валютному ринку України (сальдо).

Аналіз динаміки даних показників дозволяє стверджувати про відсутність систематичних компонент часового ряду, оскільки спостерігаються несистематичні коливання, варіація яких не підпорядковується чітко визначеній закономірності.

Крім того, корелограми зазначених показників свідчать про відсутність лінійної залежності рівнів автокореляційної функції від значень часового лагу та статистично значущих величин зазначених рівнів (величин, фактичні значення яких перевищують гранично допустимий рівень).

Наведені вище висновки підтверджують особливість проведення грошово-кредитної політики в Україні. Так, в умовах сучасного державного регулювання політика НБУ переважно не відповідає циклічності розвитку економіки, а застосування існуючих інструментів ґрунтується на політичній волі влади, що мало відповідає вимогам проведення адекватної потребам стабілізаційної фінансової політики [4, с. 103-160].

На *четвертому етапі* перейдемо до аналізу інструментів бюджетно-податкової політики. Так, в першу чергу проведемо дослідження циклічності наступних інструментів: дефіцит/профіцит Державного бюджету з урахуванням кредитування; сумарна податкова ставка; час на сплату податків; державні закупівлі (загальна сума коштів (фактичні видатки) у звітному періоді за укладеними договорами для закупівлі товарів, робіт і послуг); субсидії на виробництво та імпорт.

Отже, аналіз діаграм динаміки та корелограм перших трьох інструментів бюджетно-податкової політики дозволяє зробити висновок про наявність чіткої спадної тенденції та відсутності циклічної (сезонної) компонент розглянутих часових рядів. На відміну від описаної групи нециклічних інструментів, останні два показники бюджетно-податкової політики формують групу інструментів, що характеризуються наявністю сезонної компоненти.

Комплексний аналіз дозволяє ідентифікувати такі основні тенденції варіації циклічних інструментів бюджетно-податкової політики: послідовне зростання значень державних закупівель у динаміці за період з 1 кв. 2006 р. по 1 кв. 2013 р. та наявність спадаючої тенденції субсидій на виробництво та імпорт; статистична адекватність значень автокореляційної функції з лагами у 4, 8 та 12 кварталів свідчить про циклічність впливу державних закупівель на стан фінансового сектору, яка характеризується найбільшим піковим показником у четвертому кварталі кожного року та послідовним нарощенням рівнів розглянутого інструменту з першого кварталу до четвертого; субсидії на

виробництво та імпорту характеризуються систематичним зменшенням рівнів в розрізі першого та третього кварталів (від'ємні статистично значущі значення коефіцієнтів автокореляції з лагами відповідно в розмірі 1 і 3 кварталів), а також зростанням досліджуваних значень другого та четвертого кварталів (додатні статистично значущі рівні коефіцієнтів автокореляції з лагами відповідно в розмірі 4 і 8 кварталів). Таким чином, визначивши комплекс характерних особливостей поведінки всіх показників, необхідних для розробки науково-методичного підходу можна перейти до завершального *п'ятого етапу*. Отже, в межах цього етапу відбувається визначення величин необхідного корегування фактичних значень інструментів грошово-кредитної і бюджетно-податкової політик у розрізі досягнення динаміки оптимального рівня темпів приросту ланцюгового ВВП.

При цьому розглянемо як результативну ознаку часовий ряд даних приросту номінального ВВП, а як факторну ознаку пропонується обрати інструменти, наведені в таблиці 2, зсунуті на визначену величину лагів.

Таблиця 2

Величина лагів впливу інструментів грошово-кредитної і бюджетно-податкової політик на стан фінансового сектору

Назва інструменту	Величина лагу впливу на стан фінансової політики, кв.
<i>Грошово-кредитна політика</i>	
Середньозважена ставка за всіма інструментами (середнє значення за квартал), %	3
Рефінансування банків Національним банком України, включаючи угоди прямого РЕПО, млн. грн.	5
Інтервенції НБУ на валютному ринку України (сальдо), млн. грн.	1
<i>Бюджетно-податкова політика</i>	
Сумарна податкова ставка, %	11 (6*)
Час на сплату податків, год.	14 (7*)
Державні закупівлі (загальна сума коштів (фактичні видатки) у звітному періоді за укладеними договорами для закупівлі товарів, робіт і послуг), млн. грн.	10
Субсидії на виробництво та імпорту, млн. грн.	3

* – Значення лагів впливу відповідних інструментів, знайдені після скорочення можливих часових проміжків впливу факторних ознак на результативну.

Джерело: складено автором на основі [3]

Проводячи дослідження наведених даних у таблиці 2, можна стверджувати, що з економічної точки зору, актуальності набуває додаткове знаходження адекватних, але менших значень лагів впливу за такими

інструментами, як сумарна податкова ставка та час на сплату податків. Це пов'язано з необхідністю державних органів влади впливати на фінансовий сектор в більш короткі проміжки часу.

Отже, на основі сформованої інформаційної бази дослідження пропонується побудувати регресійне рівняння множинної лінійної залежності ланцюгових темпів приросту номінального ВВП від факторних ознак. Результати побудови зазначеного рівняння регресії методом найменших квадратів представимо у вигляді таблиці 3. Формалізація цього рівняння дозволяє визначити величину впливу із зазначеним лагом певного інструменту грошово-кредитної і бюджетно-податкової політик на результативну ознаку.

Таблиця 3

Результати регресійного аналізу залежності фактичних значень темпів приросту ланцюгового ВВП від інструментів грошово-кредитної і бюджетно-податкової політик

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
<i>Y-перетин</i>	318,93806	325,30725	0,98042	-397,05838	1034,93450
<i>X 1</i>	-1,25904	3,00979	-0,41831	-7,88355	5,36547
<i>X 2</i>	-0,00104	0,00078	-1,33176	-0,00277	0,00068
<i>X 3</i>	0,00021	0,00023	0,90706	-0,00030	0,00072
<i>X 4</i>	-5,09700	5,72595	-0,89016	-17,69973	7,50572
<i>X 5</i>	0,07055	0,05776	1,22150	-0,05657	0,19767
<i>X 6</i>	0,00016	0,00037	0,43526	-0,00066	0,00098
<i>X 7</i>	0,00575	0,00526	1,09306	-0,00583	0,01734

Джерело: складено автором на основі [3; 4]

На основі даних таблиці 3 побудуємо рівняння лінійної множинної регресії:

$$\Delta GDP = 318.94 - 1.26x_1 - 0.001x_2 + 0.00021x_3 - 5.10x_4 + 0.07055x_5 + 0.00016x_6 + 0.00575x_7, \quad (5)$$

де ΔGDP - темп приросту ВВП;

x_1 - середньозважена ставка за всіма інструментами (середнє значення за квартал);

x_2 - рефінансування банків Національним банком України, включаючи угоди прямого РЕПО;

x_3 - інтервенції НБУ на валютному ринку України (сальдо);

x_4 - сумарна податкова ставка;

x_5 - час на сплату податків;

x_6 - державні закупівлі (загальна сума коштів (фактичні видатки) у звітному періоді за укладеними договорами для закупівлі товарів, робіт і послуг);

x_7 - субсидії на виробництво та імпорт.

Далі визначимо величину впливу фінансових інструментів на часовий ряд значень оптимальних рівнів ланцюгових темпів приросту номінального ВВП шляхом проведення регресійного аналізу (таблиця 4).

Таблиця 4

Результати регресійного аналізу залежності оптимальних значень темпів приросту ланцюгового ВВП від інструментів грошово-кредитної і бюджетно-податкової політик

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	Нижні 95,0%	Верхні 95,0%
Y-перетин	172,43741	138,94503	1,24105	-133,3785	478,2534
X 1	-1,95902	1,28554	-1,52389	-4,7885	0,8704
X 2	-0,00041	0,00034	-1,23469	-0,0012	0,0003
X 3	0,00009	0,00010	0,92998	-0,0001	0,0003
X 4	-2,68143	2,44566	-1,09640	-8,0643	2,7014
X 5	0,04702	0,02467	1,90608	-0,0073	0,1013
X 6	0,00008	0,00016	0,50679	-0,0003	0,0004
X 7	-0,00028	0,00225	-0,12413	-0,0052	0,0047

Джерело: складено автором на основі [3; 4]

Отже, коефіцієнти, представлені у другій графі таблиці 4, дозволяють ідентифікувати необхідну відсоткову величину впливу розглянутих інструментів на характеристику оптимального стану фінансової політики. Співвідношення, яке відображає вплив усіх факторних ознак на результативну, набуває вигляду:

$$\Delta GDP^{OPT} = 172.44 - 1.96x_1 - 0.00041x_2 + 0.00009x_3 - 2.68x_4 + 0.04702x_5 + 0.00008x_6 - 0.00028x_7 \quad (6)$$

де ΔGDP^{OPT} - оптимальний рівень ланцюгових темпів приросту номінального ВВП.

І нарешті, визначимо величину необхідного корегування фактичних значень фінансових інструментів з метою досягнення оптимального рівня часового ряду ланцюгових темпів приросту номінального ВВП. Для цього розглянемо коефіцієнти регресійних рівнянь (5) і (6), що містяться перед змінними (друга та третя графі таблиці 5), та розрахуємо величини їх темпів приросту (остання графа таблиці 5).

Таблиця 5

Величини необхідного корегування фактичних значень інструментів грошово-кредитної і бюджетно-податкової політик у розрізі досягнення динаміки оптимального рівня темпів приросту ланцюгового ВВП, %

Показник	Фактичні дані	Оптиміальні дані	Темп приросту
Середньозважена ставка за всіма інструментами (середнє значення за квартал), %	-1,25904	-1,95902	55,60
Рефінансування банків Національним банком України, включаючи угоди прямого РЕПО, млн. грн.	-0,00104	-0,00041	-60,40
Інтервенції НБУ на валютному ринку України (сальдо), млн. грн.	0,00021	0,00009	-56,21
Сумарна податкова ставка, %	-5,09700	-2,68143	-47,39
Час на сплату податків, год.	0,07055	0,04702	-33,35
Державні закупівлі (загальна сума коштів (фактичні видатки) у звітному періоді за укладеними договорами для закупівлі товарів, робіт і послуг), млн. грн.	0,00016	0,00008	-50,27
Субсидії на виробництво та імпорт, млн. грн.	0,00575	-0,00028	-104,85

Джерело: складено автором на основі [3]

Висновки. Таким чином, досягнення оптимального рівня стану фінансового сектору відбувається за рахунок зменшення фактичних значень усіх показників характеристики інструментів бюджетно-податкової політики та двох важелів впливу грошово-кредитної політики, крім середньозваженої ставки за всіма інструментами. Такий факт пояснюється тим, що на сьогодні в Україні суб'єкти господарювання не реагують на зміну ставок, утримуючи ставки доходності власних інструментів на максимально можливому рівні. Прикладом можуть виступати взаємозв'язок між обліковою ставкою та ставкою банків за кредитами. Так, темпи скорочення облікової ставки є значно більшими ніж зменшення вартості кредитних ресурсів для вітчизняних господарюючих суб'єктів та населення. Виходячи з цього, НБУ з метою збільшення власних надходжень і як результат розширення можливостей для реалізації інших заходів стабілізації фінансової політики може підвищити середньозважену ставку за всіма інструментами на 55,6%.

Необхідність зменшення валютних інтервенцій та обсягів рефінансування з боку НБУ, в межах 56,2% та 60,4% відповідно, пояснюється необхідністю збереження золотовалютних резервів та прибутку НБУ, які виступають основою фінансової стабільності держави та запорукою виконання нею власних зобов'язань перед іншими державами.

Скорочення всіх без винятку чинників, що характеризують бюджетно-податкову політику є цілком зрозумілим, оскільки стабілізація фінансового сектору проявляється також у створенні сприятливого середовища для розвитку суб'єктів господарювання, тобто в скорочень надмірного податкового тягара і тривалості процедури адміністрування податків, а також очищенню економіки від неефективних суб'єктів господарювання за рахунок скорочення державних субсидій та закупівель.

Список використаних джерел

1. Некоторые подходы к разработке системы индикаторов мониторинга финансовой стабильности [Текст] / [С.М.Дробышевский (рук. авт. коллектива) и др.]. – М.: ИЭПП, 2006. – 305 с.
2. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки: аналітична доповідь [Текст] / Я. В. Белінська [кер. авт. колективу], Д. С. Покришка, О. О. Молдован [та ін.]. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
3. Euro Area Policies: 2011 Article IV Consultation – Lessons from the European Financial Stability Framework Exercise; and Selected Issues Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.imf.org/external/pubs>
4. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін [Текст] / За ред. В.С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.

Подано до редакції 22 листопада 2013 року

Савченко К.В.

Возможности использования финансовой политики государства для стабилизации национальной экономики

В статье проанализированы возможности использования финансовой политики государства для стабилизации национальной экономики. Предложен научно-методический подход к выбору финансовых инструментов, которые осуществляют наибольшее стабилизирующее влияние на экономическую динамику, и определения их оптимальных параметров.

Ключевые слова: *финансовая политика, стабилизация, стабилизационная политика, финансовые инструменты, стабилизирующее влияние.*

Savchenko K.V.

Possibilities of the state financial policy using for national economy stabilization

Possibilities of the state financial policy using for national economy stabilization are analyzed in the article. The scientific-methodical approach to the choice of financial instruments, which carry out most stabilizing influence on an economic dynamics, and to determination of their optimum parameters, is offered.

Key words: *financial policy, stabilization, stabilizing policy, financial instruments, stabilizing influence.*

Савченко Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління.

УДК 336.132.1(477)

Сидоренко О.М.

КЛЮЧОВІ УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

У статті наведено перелік управлінських механізмів, що використовуються у процесі функціонування системи державного фінансового контролю України, в тому числі й при виконанні нею функції з управління національною економікою. Визначено, що ключовими серед них є організаційний, правовий та інформаційний. Розкрито внутрішній зміст кожного з названих механізмів управління з позиції їх використання у вітчизняній системі державного фінансового контролю.

Ключові слова: *система державного фінансового контролю, управління, управлінські механізми, організаційний механізм управління, правовий механізм управління, інформаційний механізм управління.*

Актуальність тематики дослідження. В системі державного управління важливе місце посідає державний фінансовий контроль, який, як відомо, є частиною загальнодержавного контролю, котрий, у свою чергу, є одним з елементів управління. Державний фінансовий контроль, на сьогодні, також відіграє роль фактора подальшого розвитку ринкових відносин та їх наближення до європейських стандартів. Практична реалізація державного фінансового контролю здійснюється через його систему. У процесі виконання управлінської функції система державного фінансового контролю України використовує ряд механізмів державного управління. Вони є засобом внутрішнього регулювання системи та застосовуються у зовнішній діяльності при виконанні покладених на неї функцій. Відповідно від них залежить ефективність її функціонування. Все це обумовлює необхідність дослідження використовуваних у процесі функціональної діяльності вітчизняної системи державного фінансового контролю управлінських механізмів, що свідчить про актуальність окресленої проблематики.

Ступінь наукового вивчення проблеми. Окреслена проблематика висвітлена у наукових працях Ю.М.Бажала, І.В.Басанцова, І.А.Белобжецького, М.Т.Білухи, О.Д.Василика, Б.І.Валуєва, Е.О. Вознесенського, В.П. Дяченко, В.А. Жукова, І.М. Іванової, Л.М. Крамаровського, М.В. Кужельного, В.М. Мітрофанова, Т.В.Микитенко, Н.І.Рубан, І.Б.Стефенюка, Н.С.Столярова, С.О.Шохіна та інших. Отримані ними у процесі проведення досліджень результати мають високу теоретичну і практичну значущість. Але постійна мінливість зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування системи державного фінансового контролю вимагає проведення відповідного наукового пошуку, що ще раз підкреслює його актуальність.

Мета статті. Дослідити роль та розкрити внутрішню суть ключових управлінських механізмів, що використовуються у функціональній діяльності системи державного фінансового контролю України.

Виклад основного матеріалу. До числа таких механізмів, які тією чи іншою мірою чинять вплив на систему державного фінансового контролю України, на нашу думку, варто віднести: мотиваційний, інформаційний, економічний, організаційний, політичний, нормативно-правовий (рис. 1).

Рис. 1. Управлінські механізми системи державного фінансового контролю України

Джерело: розроблено автором на основі [6].

Як бачимо з представленого рисунку, всі управлінські механізми, що використовуються у процесі функціонування системи державного фінансового контролю України, перебувають у тісному взаємозв'язку, доповнюючи один одного. Тоді як вплив кожного з них на показники функціонування системи є різним. Одні з цих механізмів є ключовими і від їх налагодженості напряду залежить ефективність всієї системи державного фінансового контролю країни, а інші чинять на неї лише побічний вплив.

На наш погляд, ключовими серед них є: організаційний, правовий та інформаційний механізми державного управління (далі – управлінські механізми чи механізми управління). Оскільки саме від чіткості їх роботи, що буде підтверджено у ході подальшого проведення цього дослідження, найбільшою мірою залежить функціонування системи державного фінансового контролю нашої держави, пропонуємо розкрити роль кожного з них у її функціональній діяльності детальніше.

Розпочати наш розгляд пропонуємо з інформаційного механізму управління. Суть цього механізму в науковому світі розуміється по-різному залежно від предметної (сфери) його використання. Авторські позиції тут є досить відмінними. Так, С. Савченко пропонує розуміти під інформаційним механізмом управління «сукупність паралельно-послідовних процесів, внаслідок яких притік на підприємство науково-технологічного знання або його генерація на підприємстві в поєднанні з притоком знання про тенденції технологічного розвитку галузей-споживачів разом з іншими ресурсами зумовлює підвищення конкурентоспроможності підприємства» [3]. На відміну від цього автора, Г.Панченко під окресленою категорією розуміє «забезпечення координації та узгодженості дій суб'єктів і об'єктів, що базується на засадах удосконалення соціальної та економічної статистичної звітності відповідно до вимог ефективного державного управління у певній сфері» [4]. А.Роменська

пропонує розуміти досліджувану категорію, як «акумуляція всіх даних, отриманих із зовнішніх і внутрішніх джерел, та надання їх керівництву для аналізу, складання прогнозів розвитку, коригування поточної діяльності та планування перспектив» [5]. Як бачимо з викладеного, спектр розуміння сутності поняття «інформаційний механізм управління» досить широкий, що ускладнює однозначність її використання у контексті досліджуваної проблематики – системі державного фінансового контролю України і вимагає вироблення відповідного підходу.

Узагальнюючи представлені підходи, до визначення сутності досліджуваного поняття, можемо відзначити, що складовими інформаційного механізму управління в загальному розрізі є:

- інформація, що надходить від одного суб'єкта до іншого та використовується для прийняття відповідних управлінських рішень;
- використовувані у процесі управління інформаційні ресурси (звітність, аналітичні дані, статистика тощо);
- прогнозна інформація та узагальнення інформаційних потоків;
- відповідні інформаційні технології.

Виникає необхідність вироблення підходу до трактування досліджуваної категорії з позиції її використання у процесі функціональної діяльності системи державного фінансового контролю України. Для цього необхідно визначити його роль у цьому процесі. Так, аналізований механізм управління у функціональній діяльності системи державного фінансового контролю забезпечує здійснення інформаційного обміну між її елементами, сприяє зростанню його оперативності та забезпечує точність і своєчасність прийняття управлінських рішень. Відповідно, враховуючи специфіку досліджуваної сфери, ми пропонуємо розуміти суть інформаційного механізму управління в системі державного фінансового контролю, як «систему накопичення обробки та використання інформації відповідними суб'єктами у процесі їх функціональної діяльності при ухваленні управлінських рішень як на мікро-, так і на макрорівнях». Що стосується структури інформаційного механізму управління у сфері функціонування системи державного фінансового контролю, то вона, враховуючи специфіку цієї сфери, частково відрізняється від представленої вище загальної і, відповідно, включає в себе такі структурні елементи:

- необхідні для забезпечення функціонування елементів системи державного фінансового контролю інформаційні технології;
- інформаційні потоки між суб'єктами та об'єктами системи державного фінансового контролю;
- інформаційні потоки між суб'єктами системи державного фінансового контролю;
- інформаційні потоки між об'єктами системи державного фінансового контролю;
- бази даних суб'єктів системи державного фінансового контролю;
- бази даних об'єктів системи державного фінансового контролю;

- статистична та прогнозна інформація, що використовується як суб'єктами, так і об'єктами системи державного фінансового контролю;
- бази даних відповідного нормативно-правового забезпечення.

Як бачимо з викладеного, інформаційний механізм управління в системі державного фінансового контролю виконує низку вагомих функцій, які суттєво впливають на ухвалення відповідних управлінських рішень і на загальний показник її функціонування. В процесі реалізації, цей управлінський механізм тісно переплітається з іншими, а саме: правовим і організаційним. З іншими механізмами управління існує лише опосередкований зв'язок.

Можна сказати, що на сьогодні існує безпосередня залежність між ефективністю роботи інформаційного механізму управління й загальним рівнем ефективності функціональної діяльності всієї системи державного фінансового контролю. Це обумовлюється місцем інформації і відповідних інформаційних технологій у суспільстві. Відповідно, інформаційний механізм управління є одним із центральних у загальному комплексі використовуваних системою державного фінансового контролю управлінських механізмів як в її середині, так і зовні, при виконанні нею функції управління національною економікою.

До провідних управлінських механізмів, що використовуються в процесі функціональної діяльності системи державного фінансового контролю України, належать також і «організаційний механізм управління».

Як й у випадку з попереднім механізмом управління, організаційний також на має єдиного сприйняття в науковому світі. Кожен із авторів підходить до його тлумачення відповідно до предмета власного дослідження та сфери використання. О. Миронов та О.Гавриляк визначають цей механізм як «сукупність усіх правил і норм, які циркулюють всередині організації, а також усі господарські процеси, що здійснює організація для досягнення основної мети діяльності» [2]. О.Хмельницька визначає організаційний механізм управління як «організаційну структуру управління, яка становить форму упорядкованості служб і підрозділів суб'єкта господарювання, що забезпечує відповідність їх взаємодії» [1]. На відміну від згаданих авторів, В. Авер'янов визначає цю категорію як «систему органів виконавчої влади та сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру системи органів виконавчої влади і процеси її функціонування та розвитку» [6, с. 25]. Як бачимо, спектр підходів до визначення сутності категорії «організаційний механізм управління» є досить широким. Це значно ускладнює однозначність сприйняття цього поняття науковцями і практиками зокрема, й при визначенні його місця у функціональній діяльності системи державного фінансового контролю.

Для більш чіткого розуміння сутності організаційного механізму та його місця в управлінській діяльності необхідно дослідити його структуру. Остання, не враховуючи сфери використання цієї категорії, включає в себе такі, взаємопов'язані елементи:

- правила і норми, що циркулюють всередині відповідної організації чи органу державної влади;
- господарські процеси здійснювані відповідним суб'єктом;

- органи виконавчої влади чи інші господарюючі суб'єкти;
- сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру відповідного суб'єкта чи системи.

Як випливає з викладеного, структура організаційного механізму управління загалом є досить широкою. Однак вона не враховує галузеві аспекти його використання зокрема й у сфері функціонування системи державного фінансового контролю. Наявні в науці підходи до трактування сутності аналізованої категорії також не враховують специфіку досліджувані нами сфери.

Ми пропонуємо розуміти під організаційним механізмом управління у сфері функціональної діяльності системи державного фінансового контролю «сформовану в установленому порядку організаційну структуру, що включає в себе систему спеціально уповноважених органів державної влади, що взаємодіють у процесі здійснення державного фінансового контролю згідно з чинним законодавством та здійснюють управлінський вплив на підконтрольні об'єкти». Наш підхід до визначення сутності досліджуваної категорії у контексті предмету роботи дещо відрізняється від наведених вище. Відрізняється і структура організаційного механізму управління в системі державного фінансового контролю від її загального вигляду, яка включає в себе такі елементи:

- сукупність спеціально уповноважених на здійснення державного фінансового контролю органів влади (суб'єкти системи державного фінансового контролю);
- підконтрольні об'єкти, що перебувають у взаємозв'язку з суб'єктами контролю;
- сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру системи державного фінансового контролю;
- процес здійснення державного фінансового контролю та реалізації його результатів;
- взаємовідносини між суб'єктами системи державного фінансового контролю;
- взаємовідносини між об'єктами системи державного фінансового контролю;
- взаємовідносини між суб'єктами та об'єктами системи державного фінансового контролю.

Як бачимо, структура організаційного механізму управління у сфері державного фінансового контролю є ширшою за загальноприйняту. Це обумовлено специфікою цієї сфери та особливою роллю цього механізму у її функціональній діяльності. Так, саме завдяки організаційному механізму забезпечується ефективність як внутрішніх взаємовідносин у системі, так і формування її взаємодії з зовнішньою сферою, в тому числі й у процесі виконання функцій з управління національною економікою. Відповідно, можемо зробити висновок, що організаційний механізм управління є одним із центральних (ключових) управлінських механізмів, що знаходять своє місце у процесі функціональної діяльності системи державного фінансового контролю.

Але він, як і досліджений вище управлінський механізм, не здійснює управлінський вплив одноосібно, а перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими. Він безпосередньо перетинається з мотиваційним та нормативно-правовим механізмами управління та опосередковано з іншими, зокрема, економічним.

Іншим ключовим управлінським механізмом, що чинить вагомий вплив на функціональну діяльність системи державного фінансового контролю, є правовий. На відміну від охарактеризованих вище механізмів наука, виробила універсальний підхід до трактування його суті, який редагується відповідно до специфічних галузевих потреб. Відповідно, під правовим механізмом управління необхідно розуміти «нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо» [7]. Враховуючи сказане, можемо відзначити, що в загальному випадку цей управлінський механізм має таку структуру:

- прийняті в установленому порядку чинні закони України;
- постанови Верховної Ради України;
- укази і розпорядження Президента України;
- постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України;
- нормативні акти інших центральних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- затверджені в установленому порядку методичні рекомендації та інструкції, положення, статuti, тощо.

Як бачимо, правовий механізм управління має доволі розгалужену структуру. Однак представлена позиція не повністю гармоніює з предметом нашого дослідження, що вимагає розкриття його внутрішнього змісту саме зі сторони використання у функціональній діяльності системи державного фінансового контролю.

Відповідно, можемо сказати, що правовий механізм управління в системі державного фінансового контролю являє собою «нормативно-правове забезпечення спеціального призначення, що включає в себе: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації, інструкції тощо з питань регулювання та нормативного забезпечення здійснення державного фінансового контролю».

Тож, ураховуючи зазначене вище, структура правового механізму управління в системі державного фінансового контролю є такою:

- прийняті в установленому порядку чинні закони України, що тією чи іншою мірою регулюють здійснення державного фінансового контролю та функціональну діяльність об'єктів і суб'єктів його системи;
- постанови Верховної Ради України, що регулюють здійснення державного фінансового контролю та функціональну діяльність об'єктів і суб'єктів його системи;

- укази і розпорядження Президента України, що регулюють здійснення державного фінансового контролю та функціональну діяльність об'єктів і суб'єктів його системи;
- постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, що регулюють здійснення державного фінансового контролю та функціональну діяльність об'єктів і суб'єктів його системи;
- нормативні акти інших центральних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що регулюють здійснення державного фінансового контролю та функціональну діяльність об'єктів і суб'єктів його системи;
- затверджені в установленому порядку методичні рекомендації та інструкції, положення, статuti тощо, що регулюють здійснення державного фінансового контролю та функціональну діяльність об'єктів і суб'єктів його системи.

Відзначимо, що правовий механізм управління належать до ключових управлінських механізмів, що використовуються у процесі функціональної діяльності системи державного фінансового контролю при виконання нею функції з управління національною економікою. Це підтверджується тим, що нормативна база становить близько 40-50%% у структурі матеріалу, який використовується уповноваженими особами при здійсненні державою фінансового контролю. Саме від роботи цього механізму значною мірою залежить ефективність взаємодії структурних елементів системи державного фінансового контролю між собою та із зовнішнім середовищем, об'єктивність і законність здійснення контрольних процедур і загальна ефективність державного фінансового контролю і виконання його системою управлінських функцій у процесі державного регулювання національної економіки. Зазначений управлінський механізм не діє відособлено, а перебуває у тісній взаємодії з іншим організаційним, політичним та інформаційним; з іншими він контактує опосередковано. Ми вважаємо, що саме від правового механізму управління значною мірою залежить функціонування інших управлінських механізмів й ефективність функціональної діяльності системи державного фінансового контролю в цілому.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- у процесі функціональної діяльності системи державного фінансового контролю України використовується низки взаємопов'язаних управлінських механізмів, ключовими серед яких є організаційний, інформаційний та правовий;
- вітчизняна наука, на сьогодні, не виробила єдиного підходу до розкриття місця аналізованих управлінських механізмів у системі державного фінансового контролю та відображення їх внутрішнього змісту;
- кожен із розглянутих вище управлінських механізмів має свою структуру, яка відповідає виконуваним ними функціям у системі державного фінансового контролю при здійсненні управління національною економікою;
- розкриття сутності інших механізмів управління, що використовуються у тісному взаємозв'язку з вище описаними в процесі функціонування системи

державного фінансового контролю, є предметом окремого дослідження, оскільки їх вплив не ефективність і результуючі показники роботи системи, на наш погляд, є дещо меншим і має певну специфіку.

Список використаних джерел

1. Амеліницька О. В. Механізми в системі управління виробничо-господарською діяльністю локальних електричних мереж [Текст] / О.В.Амеліницька // Інновації в державному управлінні та місцевому самоврядуванні: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Донецьк, 2007. – Т. VIII. – Вип. 88, серія «Державне управління». – С. 11–18.
2. Гавриляк О. Організаційний механізм управління діяльністю підприємства / О. Гавриляк, О. Миронов [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>
3. Савченко С. М. Інформаційно-інноваційний механізм підвищення конкурентоспроможності підприємства / С.М.Савченко [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_1/Savchenko_111.htm
4. Панченко Г. О. Комплексний механізм реалізації державної мовної політики в Україні: обґрунтування доцільності впровадження / Г. О. Панченко [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2011_8/zmist/R_2/14Panchenko.pdf
5. Роменська А. Механізми ефективного управління страховою компанією / А. Роменська // Економічний аналіз, 2011. – №8. – С. 307-311
6. Теоретико-методологічні засади державного управління: формування понятійного апарату: метод. рек. / [авт. кол.: В.В. Корженко, В.В. Говоруха, О.Ю. Амосов та ін.]; за заг. ред. В.В. Корженка. – К.: НАДУ, 2009. – 56 с.
7. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/devt/2008-01/o_fedorchak.pdf

Подано до редакції 25 жовтня 2013 року

Сидоренко А.Н.

Ключевые управленческие механизмы в системе государственного финансового контроля (организационный, правовой и информационный)

В статье приведен перечень управленческих механизмов, которые используются в процессе функционирования системы государственного финансового контроля Украины, в том числе и при выполнении ею функции из управления национальной экономикой. Определено, что ключевыми среди них организационный, правовой и информационный. Раскрыто внутреннее содержание каждого из названных механизмов управления из позиции их использования в отечественной системе государственного финансового контроля.

Ключевые слова: *система государственного финансового контроля, управления, управленческие механизмы, организационный механизм управления, правовой механизм управления, информационный механизм управления.*

Sidorenko O.M.

Key mechanisms of managment in the system of public financial control (organizational, legal and informational aspects)

The list of managment mechanisms in the area of public financial control in Ukraine including those that are used in the process of national economic managment is defined in the article. The author investigates that the key mechanisms among them are organizational, legal and informational. The inner content of these mechanisms are described from the point of their usage in Ukrainian public financial control.

Key words: *system of public financial control, managment, managment mechanisms, organizational managment mechanism, legal managment mechanism, informational managment mechanism.*

Сидоренко Олексій Миколайович – молодший науковий співробітник Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національного університету державної податкової служби України.

УДК 336.242:339.543

Сотніченко О. А.

МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРООБОРОТУ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті висвітлено проблему регулювання внутрішнього і зовнішнього товарообігу шляхом використання такого податкового інструменту, як ввізне та вивізне мито у контексті міжнародної інтеграції, а також обґрунтовано індексну методику розрахунку різниці між оптимальною та чинною ставкою ввізного мита, яка може бути застосована для будь-якої групи товарів.

Ключові слова: ввізне і вивізне мито, митний тариф, товарооборот, міжнародна інтеграція, конкуренція, імпорт, експорт.

Постановка проблеми. Упродовж останніх двадцяти років перед Україною гостро стоїть проблема регулювання економічного розвитку. Безперечно, ця проблема є надзвичайно складною внаслідок її комплексного характеру, саме тому необхідно приділити належну увагу і окремим складовим даної проблеми. У цьому контексті виокремлюється проблема регулювання товарообігу, яка виникла ще на початку 90-х років минулого століття і була спричинена одномоментним відкриттям кордонів України, лібералізацією цін та відсутністю повноцінної системи регулювання товарних потоків. Пізніше це стало однією з причин занепаду вітчизняної економіки та повільного відновлення її конкурентоздатності.

У більшості країн світу регулювання товарообороту здійснюється переважно непрямыми методами, зокрема, за допомогою податкових інструментів. В Україні становлення і розвиток податкової системи, її швидкі і різновекторні трансформації поки що не дали можливості створити виважену концепцію податкового регулювання товарообігу. Ця система тісно пов'язана із регулюванням виробництва, сукупного попиту, інвестиціями тощо. Саме тому регулювання товарообігу має бути направлене на досягнення цільових показників товарообігу, які на конкретний момент часу забезпечують реалізацію необхідного вектору розвитку економіки країни (співвідношення імпорту та експорту, оптового і роздрібного товарообігу, збільшення або зменшення частки окремих товарів у загальній структурі тощо).

Вагомий внесок у створення наукового підґрунтя для формування і реалізації системи податкового регулювання зробили зарубіжні (Л. Абрего, К. Багвел, Д. Брюмерхофф, В. Кіп Віскузі, Дж. Гросман, А. Діксіт, Дж. Кейнс, П. Кругман, І. Майбуров, Р. Різман, Р. Штайгер) та українські науковці (І. Алексеев, О. Амоша, В. Андрущенко, О. Данілов, В. Загорський, Ю. Іванов, А. Крисоватий, І. Луніна, В. Мартинюк, В. Опарін, С. Онишко, П. Саблук, А. Соколовська, Л. Тарангул).

Традиційно вважається, що найбільший вплив на товарообіг має мито, що з точки зору регулювання зовнішньоторговельного обороту є беззаперечним фактом, окрім того, для країн з низьким рівнем соціально-економічного розвитку мито відіграє значну фіскальну роль. Запровадження мита, зміна його

ставок може впливати як на внутрішній, так і на зовнішній товарообіг країни. Завдяки застосуванню мита можна регулювати наявність товарів іноземних фірм на внутрішньому ринку, що у короткостроковій перспективі може сприяти збільшенню частки національних товаровиробників у внутрішньому товарообороті країни.

Мета статті. Визначити місце митного регулювання товарообігу у контексті міжнародної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Мито є одним з основних інструментів захисту та протекціоністської політики держави, що виражається через стягнення визначених сум коштів від імпортованих товарів. У свою чергу, застосування інституту митних режимів передбачає порядок переміщення товарів через митний кордон держави, умови і обсяг використання товарів на митній території, а також вимоги до товарів, які можуть бути воміщені під обраний вид митного режиму [12, с. 23]. Вибір типу митного тарифу у зовнішній торгівлі товарами залежить від сформованих економічних та інституціональних умов, а також цілей, якими керується уряд країни. Зокрема, використання уніфікованого митного тарифу може мати наслідком зниження витрат адміністрування, зниження тиску лобі, дотримання горизонтальної рівності, зниження обсягів контрабанди та рівня корупції. Використання диференційованого митного тарифу може ефективно захищати галузі промисловості, що розвиваються, покращити умови торгівлі в галузі, надати стратегічну перевагу в галузях із надлишковими прибутками, які щільно концентровані на світових ринках, мінімізувати викривлення витрат виробництва і споживання тощо. Проте слід зазначити, що всі переваги, притаманні тому чи іншому типу митного тарифу, виникають за певних інституційних і економічних умов, наприклад, за наявності монопольної влади на ринках, залежно від типу конкуренції підприємства (за ціною або обсягами збуту на ринках) тощо [6, с. 198]. На сьогоднішній день регулюючі функції мита обмежуються умовами міжнародних торгівельних угод, однак це не означає, що потенціалом із регулювання мита можна знехтувати, навпаки, зважаючи на слабкість внутрішнього ринку, моніторинг впливу митних тарифів на товарообіг країни необхідно проводити постійно.

Країни з розвинутою економікою характеризуються практично цілковитою відсутністю надходжень до бюджету від мита. Винятком є Швейцарія, де питома вага мита складає 2,48% у загальній структурі податкових надходжень до бюджету держави. Подібна ситуація пов'язана з тим, що ця країна не є членом міжнародних інтеграційних об'єднань (окрім Європейської асоціації вільної торгівлі – ЄАВТ), при формуванні яких, як правило, висувається вимога зниження або скасування мита при торгівлі товарами між країнами-членами. Основу ЄАВТ складає зона вільної торгівлі: у взаємній торгівлі скасовані мита і кількісні обмеження, однак єдиний зовнішній тариф відсутній; кожна держава проводить самостійну торговельну політику стосовно третіх країн і товари із цих країн не можуть вільно переміщуватися всередині цієї асоціації (крім промислових товарів із ЄС) [6, с. 194]. В Україні вивізне мито існує на незначний перелік товарів, переважно сировинну продукцію, яка має

стратегічне значення для функціонування вітчизняної економіки. Натомість імпортом обкладається досить значний перелік товарів, ставки на які Україна поступово знижує, виконуючи умови СОТ.

Після приєднання до СОТ, як зазначає В. Мартинюк, український ринок став більш доступним для іноземних товаровиробників, ніж ринки країн-членів СОТ для національних експортоорієнтованих галузей [4, с. 60]. А це суттєво знизило ступінь захисту вітчизняного ринку. У випадку застосування адвалорного тарифу показником номінального захисту внутрішнього ринку слугує номінальна ставка тарифу, а у випадку застосування специфічного тарифу номінальний коефіцієнт захисту визначається діленням величини тарифу на ціну товару (без тарифу). Ступінь фактичного захисту внутрішнього ринку визначається ефективною ставкою тарифу. Динаміка ступеня захисту вітчизняного ринку відображена на рис. 1

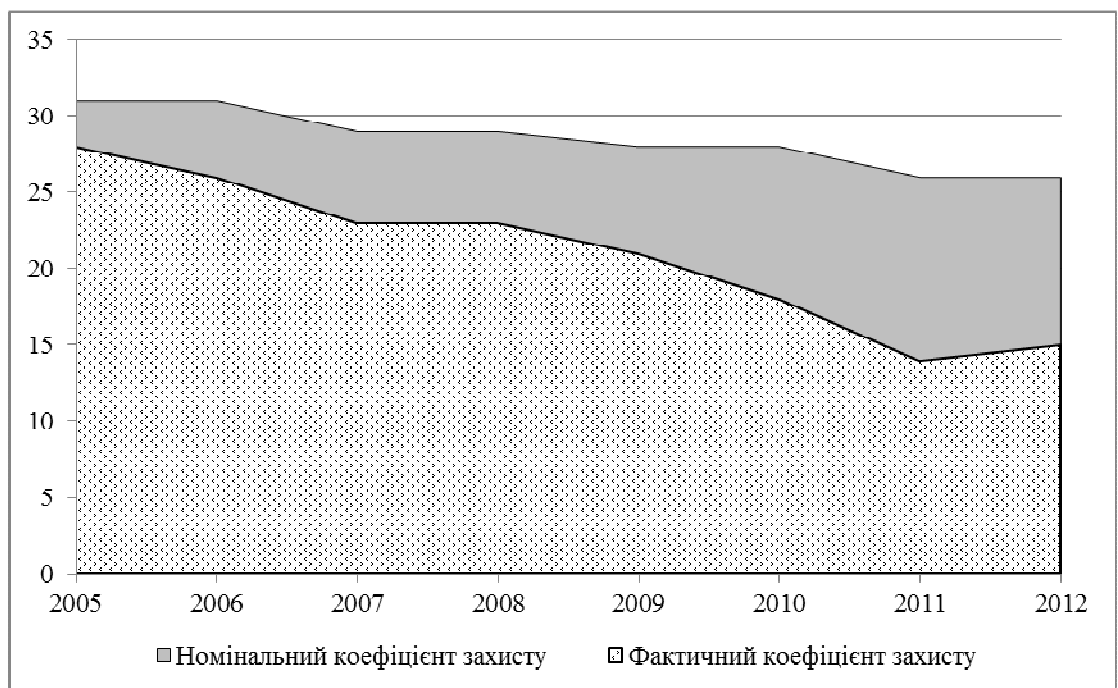

Рис. 1. Динаміка номінального і фактичного захисту вітчизняного ринку у 2005-2012 рр.

Джерело: побудовано автором.

Як видно з діаграм, зображених на рис. 1, ступінь захисту вітчизняного ринку помітно знижується. Таке зниження на сьогодні є негативним чинником, оскільки вітчизняні товаровиробники не характеризуються високим рівнем конкурентоздатності. Однак більшу небезпеку у собі містить зростання розриву між рівнем номінального і фактичного захисту вітчизняного ринку. Тому, на наш погляд, необхідно розробити заходи, які будуть направлені на підвищення ступеня захисту вітчизняного ринку.

У вітчизняних публікаціях досить можна зустріти думку спрямовані стосовно того, що приєднання до СОТ повністю позбавляє права Україну використовувати мито у якості регулятора зовнішньої торгівлі. Така позиція є не зовсім коректною, оскільки СОТ визнає, що ліберальні заходи у торгівлі, які

застосовуються державами, можуть створювати проблеми для їх промисловості, яка не може швидко пристосуватися до умов конкуренції. Для запобігання таким проблемам країна може заборонити імпорт як захисний захід. Водночас реалізація таких заходів не повинне завдавати збитків зарубіжним постачальникам [2]. Подібні заборони приймаються у випадку, коли кількість імпортованої продукції заподіює серйозної шкоди збуту аналогічного продукту вітчизняного виробництва. Захисні заходи застосовуються за клопотанням галузі промисловості, що потерпає від імпорту, тільки на тимчасовій основі і в надзвичайних ситуаціях. Правила СОТ також визнають, що країни, які розвиваються, для здійснення їх програми економічного розвитку або з метою підтримки тієї чи іншої галузі промисловості можуть застосовувати імпортні заборони на певний термін. При цьому це правило вимагає, щоб до введення такої заборони сторони дотримувались раніше прийнятих умов щодо поставок товарів для захисту інтересів постачальників.

Також, якщо яка-небудь галузь промисловості потерпає через велику кількість імпорту, тоді держава може, не застосовуючи заборонних дій стосовно імпорту, надати допомогу шляхом надання субсидії для купівлі технології та обладнання, що може підвищити ефективність виробництва, а також конкурентоздатність цієї галузі. Правила СОТ забороняють державам надавати субсидії, які можуть заподіяти шкоду розвитку торгівлі. Ці правила мають певні відмінності стосовно промислових і сільськогосподарських галузей. Правила, які регулюють використання субсидій для розвитку промислових галузей, передбачають заборони, що стосуються здебільшого експортних субсидій. Ці заборони раніше застосовувались лише щодо розвинутих країн. У ході Уругвайського раунду було прийнято аналогічне правило і стосовно країн, які розвиваються. Цим країнам надається 8-річний перехідний період, протягом якого вони повинні відмовитися від таких субсидій. Дане правило не застосовується стосовно країн, що розвиваються, в яких річний доход на душу населення менший 1000 доларів США.

Зважаючи на викладене вище, можемо зробити висновок, що шкода, яка може бути заподіяна вітчизняним виробникам внаслідок зниження ставок мита, може бути компенсована державою шляхом надання субсидій. Це може стати ще однією обтяжливою статтею для бюджету держави, однак, зважаючи на обраний вектор економічного розвитку, інші способи захисту вітчизняних виробників на сьогодні недоступні. Механізм субсидування потребує визначення оптимального розміру субсидій. Оптимальність передбачає повну компенсацію втрат виробника за рахунок зниження ставки імпортного мита та попередження необґрунтованих втрат бюджету внаслідок механізму субсидування.

Для цього спочатку необхідно визначити оптимальну ставку імпортного мита. Теоретично ставка імпортного мита не може бути оптимальною, оскільки сам факт його запровадження є неоптимальним заходом протекціоністської політики. Поряд із тим існують аргументи на користь запровадження мінімального імпортного тарифу, відповідно до яких менші ставки ввізного

мита обумовлюють менші втрати ефективності від протекціоністської політики. Фінансовій науці відомі два основних підходи до розгляду проблеми єдиних і диференційованих ставок податків у зовнішній торгівлі. Представники політичної економії торгівлі [11] вважають, що заміна диференційованих ставок зовнішньоторговельних податків на єдину ставку є найбільш ефективним інструментом мінімізації диспропорцій торгівельної політики. До прихильників цього принципу належать економісти Всесвітнього банку та МВФ. Представники академічної науки, спираючись на теорію оптимізації з точки зору захисту національного добробуту, не розглядають єдину тарифну ставку як оптимальний інструмент зовнішньоторговельної політики уряду [13]. Застосовуючи різні комбінації митних режимів, а також ставок вивізного та ввізного мита, держава може досягти повної реалізації фіскальної або регулюючої функції мита. Коли попит і пропозиція на товари є еластичними за ціною, запровадження імпортного мита призведе до негативних наслідків для добробуту нації, оскільки величина безповоротних економічних збитків перевищує надходження до бюджету від мита. Позитивний ефект від запровадження мита може бути досягнутий, якщо попит і пропозиція на товар не є еластичними. Стимулююча функція спрямована передусім на сприяння розвитку економіки країни, окрім того вона має великий вплив на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і на окремих громадян. Із розвитком зовнішньоекономічної діяльності відбувається позитивний вплив на вітчизняну економіку, на збільшення ринку праці та на добробут населення. Запровадження імпортного мита не призводить до виникнення негативного ефекту, зокрема і при збільшенні розміру мита.

У сучасній економічній науці для встановлення величини оптимальної ставки імпортного мита використовують багато методичних підходів, в основі яких лежить порівняння рівнів вітчизняної і світової ціни на товар. Досить часто практикують розрахунок оптимального мита на кінцевий імпортний товар. Логіка використання такого підходу є чіткою, оскільки в умовах жорсткої міжнародної конкуренції захисту від більш дешевого і якісного імпорту також потребує і кінцева продукція, яка володіє більшою величиною доданої вартості. Внутрішнє виробництво завершального товару дозволяє отримати національним підприємствам вищі прибутки, забезпечує інноваційний розвиток виробництва, розширює сегмент робочих місць, сприяє зростанню заробітної плати робітників галузі тощо. Безумовно, така методика є найбільш прийнятною для визначення величини оптимального мита на виробництво готової продукції, проте вона не дає відповіді на питання, якою має бути ефективна ставка імпортного тарифу на сировину [5]. Для України це має велике значення, оскільки вона, по-перше, експортує переважно сировину; по-друге, імпорт сировини сільськогосподарського характеру суттєво підриває конкурентоздатність національних виробників. Тому, на наш погляд, стимулююча функція мита у даній сфері повинна бути спрямована на захист вітчизняного ринку окремих видів сировини, які виробляються в Україні, але відчувають на собі потужний тиск імпорту.

Як було зазначено вище, оптимальний вплив мита на рівень суспільного добробуту досягається тоді, коли попит і пропозиція є нееластичними. Однак така ситуація є теоретичною абстракцією, оскільки більшість товарів і послуг на ринку є еластичними. За таких умов визначення оптимальної ставки мита виглядає наступним чином (рис. 2).

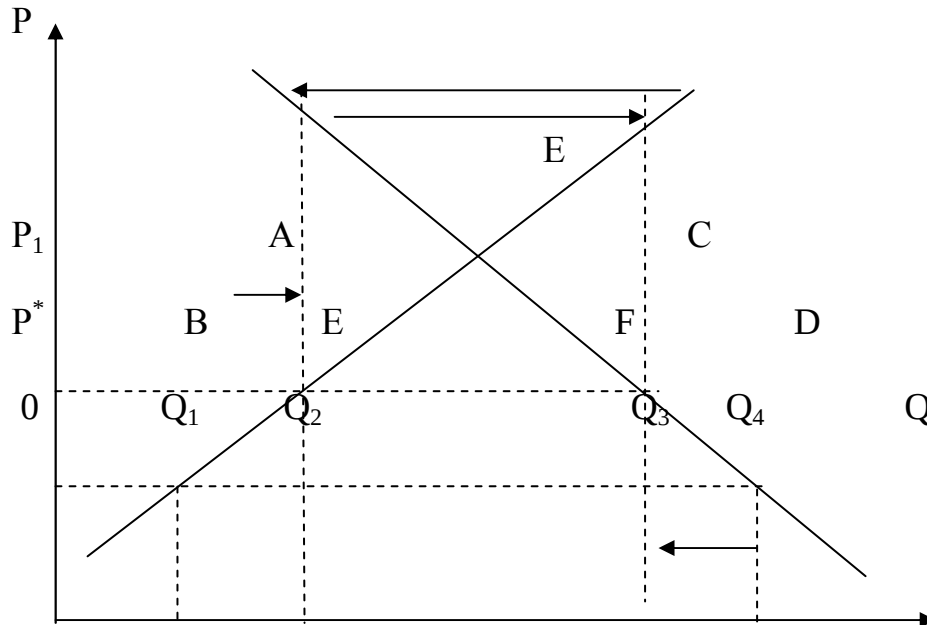

Рис. 2. Визначення оптимального розміру імпортного мита
Джерело: складено автором [3]

Розмір оптимальної ставки імпортного мита міститься на відрізку P^1P^* . Теоретично ставка імпортного мита визначається наступним чином (1):

$$M_i = \frac{BE + FD}{BD} \times 100 \quad (1)$$

де ВЕ – обсяг товарів, на виробництво яких вітчизняні товаровиробники витрачаються більше ресурсів, ніж іноземні (конкуренти);

FD – кількість товарів, на які існує незадоволений попит;

BD – кількість товарів, яка споживається в країні до запровадження імпортного мита.

Такий підхід обґрунтовує необхідність диференціації ставок імпортного мита, попри те, що світова практика вимагає, окрім запровадження мінімальної ставки мита, ще й відмови від його диференціації. Відсутність диференціації обґрунтовується наступним чином [3, с. 516]:

- 1 Застосування великої кількості ставок мита підвищує витрати на його адміністрування.
2. Диференціація ставок обумовлює різний рівень захисту галузей, які виготовляють сировину, матеріали, комплектуючі та готову продукцію. Якщо виробничі ресурси оподатковуються митом за нижчою ціною, ніж кінцевий продукт, це означає, що галузі, які виробляють кінцевий продукт, мають вищий

ступінь захисту від зовнішньої конкуренції, ніж інші галузі економіки. У цілому висока ставка імпортного мита на певний товар вигідна вітчизняним виробникам цього товару і шкодить галузям, які використовують його у якості виробничого ресурсу. У той же час єдина ставка митного тарифу створює єдиний рівень фактичного захисту для всіх галузей, які працюють на внутрішньому ринку.

3. Диференціація ставок митного тарифу підштовхує лобістські групування до посилення боротьби за підвищення ступеня захисту окремих галузей і секторів економіки. І навпаки, чітке дотримання курсу на єдині ставки зменшує стимули до лобістської діяльності.

4. Викривлення, обумовлені запровадженням мита, зростають швидше, ніж підвищується її ставка, а доходи від неї зростають пропорційно ставці.

Саме тому, на наш погляд, запровадження диференційованих ставок імпортного мита є виправданим тільки для невеликої групи товарів, збільшення імпорту яких є критичним для України або ж попит на які є нееластичним. Оподаткування товарів, попит на які є нееластичним, імпортним митом за вищими ставками, ґрунтується на теорії оптимального оподаткування Ф.Рамсея. Згідно з цією теорією, товари, попит на які характеризується низькою еластичністю, повинні оподатковуватися за вищою ставкою. Таким чином, запровадження імпортного мита або підвищення його ставки на такі товари суттєво не позначиться на попиті, а дозволить перекласти основний тягар податку на споживача. Також, виходячи з теорії оптимального оподаткування, кінцева продукція повинна обкладатися митом за вищою ставкою, ніж сировина, матеріали та інші проміжні продукти. Оподаткування проміжних продуктів, на наш погляд, є виправданим тоді, коли їх імпорт загрожує суттєвим скороченням обсягів вітчизняного виробництва аналогічних продуктів.

Світова практика показує значну диференціацію ставок імпортного мита на окремі групи товарів. Така диференціація обумовлена наступним [3, с. 516]:

- необхідністю підтримки окремих перспективних галузей національної економіки, що вимагає оподаткування продукції аналогічних галузей країн-експортерів більш високими ставками імпортного мита;

- лобістською діяльністю галузей, які виготовляються імпортозамінну продукцію, щоспрямовано на підвищення ставок мита на аналогічну продукцію країн-експортерів і зниження ставок на виробничі ресурси, які використовуються вітчизняними виробниками.

Виходячи з викладеного вище, визначення оптимальної ставки імпортного тарифу можна записати наступним чином (2):

$$M_i = \frac{BE + FD}{BD} \times k \times 100, \quad (2)$$

де k – коригуючий коефіцієнт.

Величина коригуючого коефіцієнта визначається залежно від товарної групи (проміжна чи кінцева продукція), а також із урахуванням фактичного і номінального ступеня захисту вітчизняного ринку. Визначення товарних груп,

на імпорт яких доцільно запроваджувати диференційовану ставку мита з урахуванням корегуючого коефіцієнта, необхідно здійснювати на основі дослідження динаміки співвідношенням їх імпорту й експорту та попиту на внутрішньому ринку. Дослідження динаміки імпорту та експорту показали, що, на сьогодні, однією з таких товарних груп є мінеральні добрива, на які існує стабільний попит, однак імпорт цієї продукції швидко витісняє з ринку вітчизняні добрива, а експорт зростає досить повільно. Окрім того, протягом останніх років спостерігається уповільнення темпів виробництва добрив (рис. 3), що свідчить про потребу у протекціоністських заходах для цієї галузі.

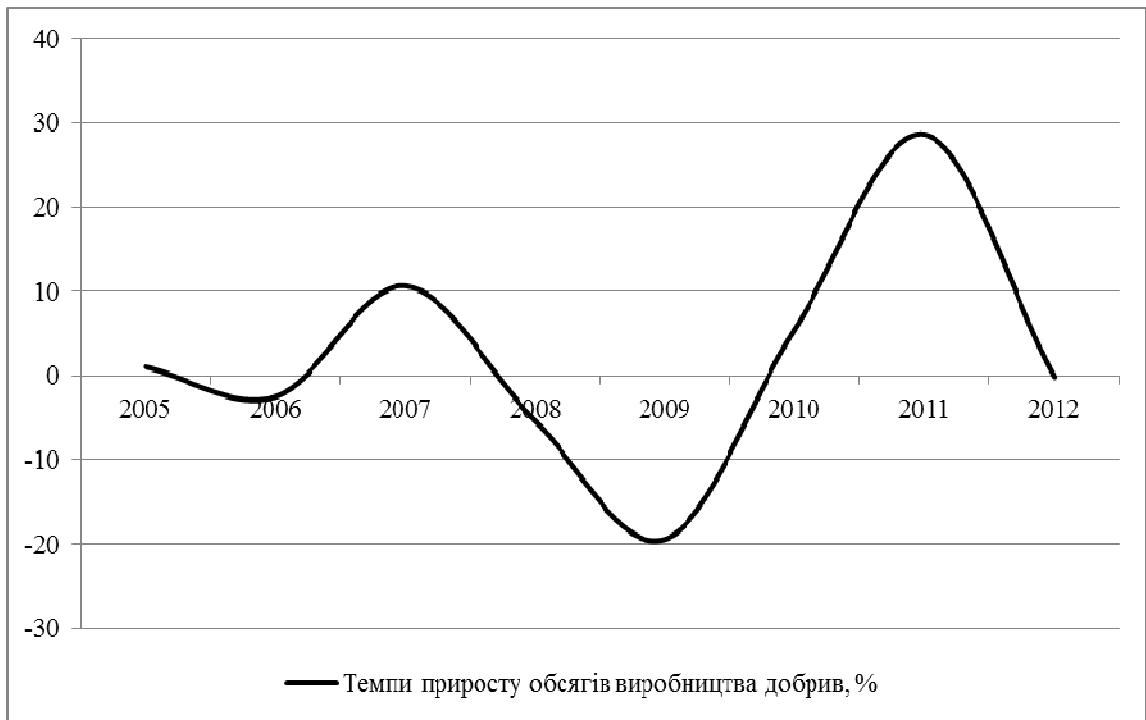

Рис. 3. Темпи приросту обсягів виробництва добрив в Україні у 2005-2012 рр., % до попереднього року

Джерело: побудовано автором.

Оскільки для застосування формул 1 і 2 немає необхідної статистичної інформації, то необхідно її адаптувати до поточної ситуації в країні (відсутня інформація про те, якими були б обсяги виробництва і споживання добрив без застосування мита, ставки якого періодично змінювалися), а також із урахуванням доступної інформації у відкритому доступі (індекси виробництва продукції, індекси фізичного обсягу експорту та імпорту (індекси Ласпейреса)). Застосування індексних величин дасть можливість зменшити величину похибки, оскільки індексні величини очищені від інфляції та впливу коливань валютного курсу. У результаті розрахунків отримаємо величину, яка показуватиме, наскільки оптимальна ставка має бути більша (–) або менша (+) від чинної ставки імпортного мита. Після перетворень формула набуде такого вигляду (3):

$$\Delta t = 1 - \frac{I_p + I_{imp}}{I_p + I_{imp} - I_{exp}}, \quad (3)$$

де I_p – індекс фізичних обсягів виробництва відповідної продукції;

I_{imp} – індекс фізичних обсягів імпорту відповідної продукції;

I_{exp} – індекс фізичних обсягів експорту відповідної продукції.

Для мінеральних добрив отримали наступні результати (табл. 1).

Таблиця 1

Результати розрахунку різниці між оптимальною та чинною ставкою імпортного мита на мінеральні добрива (без урахування поправочного коефіцієнта)

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Індекс фізичного обсягу виробництва	106,72	97,46	110,68	94,68	80,55	105,49	128,67	99,8
Індекси експорту	85,2	78	88	89	75,9	110	132,8	98,1
Індекси імпорту	84,3	86,1	89,2	87,5	88,3	190	125,1	108,8
Різниця між реальною і оптимальною ставкою імпортного мита	-0,81	-0,74	-0,79	-0,96	-0,82	-0,59	-1,10	-0,89

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, ставка справляння імпортного мита на мінеральні добрива була нижчою від оптимальної, тобто, якщо у 2012 р. ставка становила 5%, то оптимальна – 5,89%. За своїм економічним змістом перевищення оптимальної ставки імпортного мита над чинною означає потребу у додатковій підтримці з боку держави (зокрема за рахунок субсидій). Варто зазначити, що динаміка розрахованих величин різниці між оптимальною та чинною ставками несе додаткове смислове навантаження – якщо у динаміці переважає тенденція до зменшення, а значення розрахункової величини менше 1, то протекціоністські заходи з боку держави непотрібні. У аналізованому випадку тенденція нестійка, а її коливання обумовлені необхідністю адаптації до умов СОТ.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що визначення оптимальної ставки імпортного мита є актуальним на певний проміжок часу, тому існує необхідність у постійному моніторингу зміни попиту і пропозиції на товари, які оподатковують імпортним митом, та періодичного перегляду розміру корегуючого коефіцієнта та ставки імпортного мита для відповідної групи товарів.

Не менш проблемним є питання удосконалення справляння експортного мита. З цієї точки зору важливо обґрунтувати такі зміни ставок експортного мита, які б збільшували добробут країни за рахунок збільшення товарообороту та покращення його структури. У більшості високорозвинених країн мита на експорт товарів не існують, а в США експортні мита заборонені конституцією.

Мита на експорт товарів використовують в основному країни, що розвиваються, щоб попередити небажаний експорт [4, с. 104]. Запровадження експортного мита може бути обумовлене наступними факторами [3, с. 517]: можливість використання монопольного становища країни-експортера на недосконалих ринках; можливість використання податків на експорт замість податків на доходи; стабілізуюча роль доходів від експорту і необхідність оподаткування надприбутків; необхідність обмеження експорту окремих товарів, частіше за все природних ресурсів.

В основі більшості зарубіжних моделей [8, 9, 10, 14] лежить урівноваження торгового балансу з урахуванням зміни доходів факторів виробництва, які використовуються у виготовленні експортованих і переробці імпортованих товарів. Отримані результати моделювання свідчать на користь застосування лібералізації зовнішньої торгівлі.

Що стосується країн із значною часткою сировинного експорту, до яких на даному етапі розвитку варто віднести ряд країн СНД, якщо уряд дійсно турбується про збільшення добробуту населення в цілому (а не тільки про інтереси експортного лобі), його цільова функція має враховувати інтереси національних товаровиробників, які використовують вітчизняну сировину для випуску продукції, яка користується попитом [1, с. 150]. Підсумовуючи викладене вище зазначимо, що на сьогодні Україна не готова до скасування експортного мита. Навпаки, ставки експортного мита на сировину мають бути встановлені на максимально можливому рівні, який дозволяється умовами членства в СОТ.

На основі оцінки ступеня захищеності вітчизняного ринку з'ясовано, що протягом останніх п'яти років як номінальний, так і фактичний ступені захисту знижуються. Оскільки приєднання до СОТ досить жорстко регламентує розміри ставок імпортного та експортного мита, може виникнути потреба у застосуванні інших заходів підтримки національних виробників із боку держави. Для визначення такої потреби обґрунтовано механізм розрахунку різниці між оптимальною і чинною ставкою імпортного мита, яка є індикатором потреби зниження/підвищення ставки імпортного мита, розміру зміни ставки (або потреби у підтримці з боку держави).

Обмеження реалізації регулюючого потенціалу мита внаслідок необхідності дотримання умов міжнародних торгівельних угод не означає, що фіскальними і регулюючими ефектами мита можна знехтувати. По-перше, динаміка ставок мита (ввізного та вивізного) дають змогу оцінити ступінь захисту вітчизняного ринку (в Україні він знижується). По-друге, розрахунок різниці між оптимальною та чинною ставкою ввізного мита дає можливість обґрунтувати необхідність та інструменти протекціоністських заходів щодо вітчизняних товаровиробників. Обґрунтовано індексну методику розрахунку різниці між оптимальною та чинною ставкою ввізного мита, яка може бути застосована для будь-якої групи товарів.

Список використаних джерел

1. Вишне夫斯基 В.П. Возможные последствия сокращения экспортных пошлин в рамках присоединения Украины к ВТО/ В. Вишне夫斯基, Е. Лукьяненко // Налогообложение: проблемы науки и практики [монография]. – Харьков: ИД «ИНЖЕК», 2006. – С. 145-156.
2. Загальна інформація про Світову організацію торгівлі // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=188018&cat_id=38225
3. Майбуrow И.А. Теория налогообложения. Продвинутый курс [учебник для магистров, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»]/ И.А. Майбуrow, А.М. Соколовская. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 591 с.
4. Мартинюк В.П. Митна система та економічна безпека держави: теорія і методологія [монографія]/ В.П. Мартинюк. – Тернопіль: Астон, 2010. – 256 с.
5. Митний кодекс Європейського Союзу затверджений Рішенням Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 23.04.2008 р. № 450/2008 // Урядовий Вісник Європейського Союзу 04.06.2008 р. № L 145/1.
6. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій [навч. посібник]/ Під ред. Іванова Ю.Б., Майбуrowa І.А. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2010. – 492 с.
7. Податковий кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2755-17.
8. Bagwell K., Staiger R.W. An Economic Theory of GATT// Columbia University, University of Wisconsin at Madison and NBER. – 1999. – p. 56.
9. Cottier Thomas, Nartova Olga, Sadeq Z. Bigdeli. International Trade regulation and the Mitigation of Climate Change. – Trade Institute, Switzerland, 2009. – ISBN9780521766197.
10. Either W.J. The Theory of Trade Policy and Trade Agreements: A Critique// Department of Economics University of Pennsylvania. – March 2005. – p. 37.
11. Keen M. Coordinating tariff reduction and domestic tax reform. IMF, 1999. Tarr D. On the design of tariff policy: a practical guide to the arguments for and against uniform tariffs. Washington, 2000.
12. Kuś A. Gospodarcze procedury celne w prawie polskim na tle prawa Unii Europejskiej, Warszawa-Poznań, IURIS 2001.
13. Panagariya A. Political economy arguments for the uniform tariffs. NBER, 1991; Panagariya A. The economics and politics of uniform tariffs. Maryland, 1996.
14. Trade Regulation : Cases and Materials, 6th Edidtion (University Casebook Series)/ Robert Pitofsky, Harvey J. Goldschmid, Diane P. Wood. – Foundation Press, 2010. – 1347 p. – ISBN 1599412497

Подано до редакції 11 грудня 2013 року

Сотніченко Е. А.

Таможенное регулирование товарооборота в контексте международной интеграции

В статье рассмотрено проблему регулирования внутреннего и внешнего товарооборота путём использования такого налогового инструмента, как ввозная и вывозная пошлина в контексте международной интеграции, а также обосновано индексную методику расчёта разницы между оптимальной и действующей ставкой ввозной пошлины, которая может быть использована для любой группы товаров.

Ключевые слова: ввозная и вывозная пошлина, таможенный тариф, товарооборот, международная интеграция, конкуренция, импорт, экспорт.

Sotnichenko Elena

The custom regulation of commodity turnover in context of international integration

The article cover the problem of regulation of domestic and foreign commodity turnover by the using such tax instrument as import and export duty in context of international integration; and the paper grounded the index method of calculating the difference between optimum and current rate import duty that could be applied to any group of items.

Key words: import and export duty, customs tariff, commodity turnover, international integration, competition, import, export.

Сотніченко Олена Антонівна – Національний університет державної податкової служби України, старший викладач кафедри податків та оподаткування.

УДК 336.767

Черкасова С. В., Сороківська М. В.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ІСІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ІНВЕСТИВАННЯ

Авторами проаналізовано діяльність вітчизняних інститутів спільного інвестування крізь призму посткризових трансформацій, розроблені альтернативні прогнози їх розвитку з урахуванням сучасних тенденцій модернізації вітчизняної економіки та законодавчих змін стосовно функціонування інвестиційних фондів в Україні. Обґрунтовано пропозиції щодо підвищення інвестиційної спроможності інститутів спільного інвестування та окреслено їх роль у розвитку інституційного інвестування в Україні.

Ключові слова: *інститути спільного інвестування, інституційне інвестування, система інституційного інвестування, сучасні тенденції, прогноз, інвестиційна спроможність.*

Постановка проблеми. Інститути спільного інвестування (ІСІ) в сучасних умовах відіграють провідну роль у становленні та розвитку вітчизняної системи інституційного інвестування. Цими інститутами нагромаджений найбільший в небанківському фінансовому секторі обсяг інвестиційних ресурсів, що розміщені у цінних паперах, на банківських депозитах, у майнових правах та в матеріальних активах. Діяльність ІСІ, як ключових елементів системи інституційного інвестування, забезпечує фінансування національної економіки та її економічне зростання, позитивно впливає на розвиток фондового ринку, вирішує завдання формування інвестиційної культури населення та стимулювання його участі в механізмах колективних інвестицій.

Подальший розвиток економіки України може бути забезпечений лише за умови належного фінансування інвестиційних процесів у пріоритетних галузях національного господарства. У розвинених ринкових економіках саме інвестиційні фонди, поряд із недержавними пенсійними фондами та страховими компаніями, є одними з найбільш потужних інституційних інвесторів, які здатні акумулювати кошти заощаджувачів та трансформувати їх в інвестиційні ресурси. Виходячи з цього, важливим науковим завданням є вивчення тенденцій розвитку діяльності вітчизняних ІСІ та визначення ролі цих інститутів в інвестиційних процесах у найближчій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань діяльності інститутів спільного інвестування присвячені праці багатьох вітчизняних учених, серед яких А.Вдовиченко, О.Вовчак, К.Кутрань, С.Реверчук, Н.Циганова та ін. Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань із питань спільного інвестування, існує потреба у подальшій їх розробці, що зумовлено динамічним розвитком цього сегмента фінансового ринку, законодавчими змінами, нестабільністю вітчизняної фінансової системи, що змінює пріоритети у діяльності суб'єктів спільного інвестування та вимагає

постійного пошуку безпечної та економічно обґрунтованої траєкторії їх розвитку.

Метою статті є дослідження діяльності вітчизняних ІСІ, виявлення передумов та перспектив їх розвитку на основі розробки прогнозів показників, що характеризують інвестиційний потенціал цих інститутів із урахуванням загроз і викликів сьогодення та потреби забезпечення економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Необхідність кардинальних змін в економіці України, яку викрила глобальна фінансова криза 2007-2009 років, вимагає залучення значного обсягу інвестиційних ресурсів з усіх доступних джерел. Однією з перспективних форм здійснення інвестицій в перебудову вітчизняного господарства з метою зміни його структури в бік інноваційного розвитку реального сектору та впровадження інформаційних технологій, є використання коштів ІСІ як впливових інституційних інвесторів.

У сучасних умовах на інституційних інвесторів покладається одне з важливих завдань державної інвестиційної політики – створення сприятливого середовища для нагромадження фінансових ресурсів суб'єктами економіки й забезпечення функціонування ефективного механізму їх трансформації в інвестиції [7, с. 123].

ІСІ як важливі елементи системи інституційного інвестування можуть бути «силою компенсації» домінуючому положенню комерційних банків на фінансовому ринку, забезпечуючи конкуренцію між фінансовими установами та ефективне функціонування фінансової системи країни. Діяльність інвестиційних фондів стимулює фінансові нововведення, сприяє модернізації ринку капіталу, забезпечує прозорість фінансового ринку, удосконалює засади корпоративного управління. В цілому, ІСІ забезпечують підвищення ефективності функціонування фінансової системи країни. Кожен ІСІ формує свою інвестиційну стратегію, за якою визначаються пріоритетні об'єкти інвестування. Реалізуючи на ринку агресивну, консервативну або помірковану стратегію, інвестиційні фонди можуть залучати кошти різних груп інвесторів, від обережних до ризикованих. Зазначене дає можливість залучити до процесів спільного інвестування, заощадження громадян, нагромадження суб'єктів господарювання, ресурси інших учасників фінансового ринку.

Процес законодавчого врегулювання діяльності ІСІ в Україні, який розпочався з 2001 р., сприяв формуванню потужного сегмента фінансового ринку – сектора спільного інвестування та його кількісному та якісному зростанню. Упродовж 2005-2007 рр. річні темпи приросту загальних активів ІСІ знаходилися в межах 137,9-256,1 % (рис. 1). Кількість ІСІ за цей період зросла практично у три рази [1]. З початком фінансової кризи процес стрімкого зростання кількісних показників системи спільного інвестування завершився, а розвиток вітчизняних ІСІ перейшов до стадії якісного зростання.

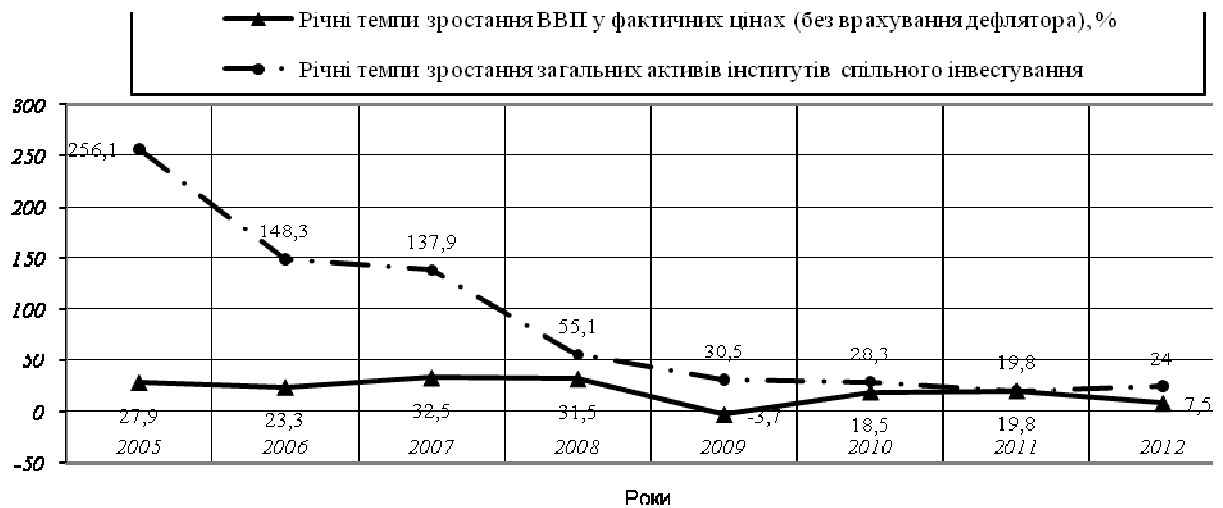

Рис. 1. Порівняння ланцюгових темпів приросту ВВП і загальних активів інститутів спільного інвестування за 2005-2012 рр. (у відсотках)
Додаток: складено автором на основі [1]

Упродовж 2008-2011 рр. спостерігалось уповільнення ланцюгових темпів зростання загальних активів ІСІ від 55,1 % у 2008 р. до 19,8 % у 2011 р. За підсумками 2012 р. намітились ознаки до зміни зазначеної тенденції – величина загальних активів вітчизняних ІСІ зросла на 24 %, перевищивши значення аналогічного показника попереднього року. В цілому в періоді аналізу за темпами зростання інвестиційних активів серед інших видів інституційних інвесторів небанківського фінансового сектора ІСІ поступилися лише недержавним пенсійним фондам, процес законодавчого врегулювання діяльності яких та їх кількісного зростання розпочався дещо пізніше. За нашими розрахунками за період 2005-2012 рр. інвестиційні активи вітчизняних ІСІ зросли у 81,1 рази, недержавних пенсійних фондів – у 158,1 рази, кредитних спілок – у 4,5 рази, страхових організацій – у 2,8 рази [1; 8]. За обсягом нагромаджених інвестиційних активів ІСІ належить першість у системі інституційного інвестування небанківського типу. Питома вага ІСІ за обсягом нагромаджених інвестиційних активів складала в цій системі на кінець 2012 р. близько 70%.

Порівняння темпів приросту ВВП у фактичних цінах і величини загальних активів ІСІ за 2005-2012 рр. дає підстави стверджувати про позитивний вплив інвестиційної діяльності цих інститутів на економічне зростання країни. Упродовж усіх років аналізу, за винятком 2011 р., річні темпи зростання величини загальних активів ІСІ суттєво перевищували показники зростання обсягу ВВП. Особливо значним цей вплив був у докризовому періоді, коли темпи зростання активів ІСІ випереджали темпи нарощування ВВП у 4,2-9,2 рази. За підсумками 2012 р. це перевищення склало 3,2 рази [1; 9].

Специфіка діяльності вітчизняної системи спільного інвестування полягає у тому, що пріоритетна роль у її функціонуванні належить венчурним інвестиційним фондам, які реалізують на ринку агресивні інвестиційні стратегії. За підсумками 2012 р. із 1222 наявних на ринку інвестиційних фондів,

що досягли встановлених законодавством нормативів, 973 фонди, або 79,6 % від загальної кількості таких інститутів, були венчурними [1].

Популярність венчурних ІСІ серед інвесторів пов'язана зі значно вищою прибутковістю їх інвестиційної діяльності, можливістю вкладення інвестиційних заощаджень на тривалий період часу, ширшим переліком об'єктів інвестування.

Інвестиційна спроможність венчурних інститутів спільного інвестування в Україні значно перевищує цей показник для невенчурних інвестиційних фондів. За підсумками 2012 р. питома вага загальних активів венчурних фондів у величині активів ІСІ складала 92,8 %, а за підсумками 1-го півріччя 2013 р. – вже досягла 94,2 % [1].

Динаміка зміни величини загальних активів венчурних та невенчурних ІСІ впродовж 2010 - 1-го півріччя 2013 рр. представлена на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка зміни величини загальних активів венчурних та невенчурних ІСІ

Джерело: складено автором [1]

Вартість активів венчурних інвестиційних фондів станом на 30.06.2013 р. становила 154,5 млрд грн, невенчурних – 9,5 млрд грн [1]. Спираючись на дані рис. 2, можна зробити висновок, що останніми роками спостерігались більш високі темпи нарощування величини активів венчурними фондами, ніж невенчурними. Потрібно відзначити динамічне зростання вартості активів венчурних ІСІ, незважаючи на вплив негативних наслідків фінансової кризи.

Обсяги інвестиційних операцій невенчурних фондів в Україні залишаються мізерними у порівнянні з венчурними фондами. Темпи розвитку цих інститутів значною мірою стримуються недосконалістю законодавства, яке визначає для них чіткі рамки інвестування, що обмежує маневр та гнучкість їх інвестиційних стратегій. У сучасних умовах венчурні інвестиційні фонди є основними дійовими особами на ринку спільного інвестування, залучаючи до

спільних інвестицій переважно капітал суб'єктів господарювання та заможних верств населення.

Практика функціонування вітчизняних ІСІ суттєво відрізняється від стандартів такого виду діяльності в розвинутих країнах. До основних чинників, що знижують ефективність процесів спільного інвестування в Україні, слід віднести відсутність досвіду участі населення у процесах колективного вкладення коштів, переважання неорганізованого фондового ринку над організованим, його низьку ліквідність, незначну кількість інвестиційно привабливих фінансових інструментів, недосконалість інфраструктури системи спільного інвестування.

Оцінка перспектив розвитку ІСІ вимагає розробки обґрунтованих прогнозів показників, що нададуть можливість оцінити їх інвестиційну спроможність у майбутньому. Виходячи з того, що темпи зростання кількісних та якісних показників розвитку ІСІ, починаючи з 2010 р., дещо уповільнилися, для прогнозування величини активів інвестиційних фондів вважаємо за доцільне обрати період 2010-2013 рр. (із розбивкою на півріччя) для формування часового ряду. Використання більш ранніх показників для розробки прогнозів на ринку, який так стрімко розвивається, на нашу думку, лише призведе до спотворення отриманих результатів.

Величини активів венчурних та невенчурних ІСІ впродовж досліджуваного періоду формують часові ряди, які можуть бути використаними для прогнозування, оскільки значення рівнів часового ряду визначаються тенденцією, що склалася впродовж досліджуваного періоду та існують взаємозв'язки між послідовними рівнями ряду. З метою забезпечення вищої точності прогнозування сформуємо точкові та інтервальний прогнози. Точковий прогноз – це значення $\hat{y}_{n+1}$ результативної ознаки, розраховане для відповідного значення $t = n+1$ з використанням рівняння тренду. Для отримання точкових прогнозів використаємо методи: середнього рівня ряду $\bar{y}$; середнього абсолютного приросту Δy_t ; середнього темпу росту T_p ; ковзної середньої; аналітичного вирівнювання.

У випадку визначення точкових прогнозів характерним є те, що за рахунок стохастичної невизначеності немає можливості оцінити ступінь їх точності. Це зумовлює потребу здійснити, крім точкової, ще й інтервальну оцінку прогнозних значень для певного значення надійності прогнозування. Сформуємо прогноз із надійністю $\gamma = 0,9$, тобто побудуємо довірчий інтервал, в якому з надійністю $\gamma = 0,9$ міститься істинне значення прогнозу для відповідного значення часу $t = n+i$.

Довірчий інтервал для індивідуальних значень прогнозу y_{n+1} при відповідному значенні $t = n+1$ та рівні надійності γ у випадку лінійного тренду можна визначити за формулою:

$$\hat{y}_{n+1} - t_{\alpha;n-2} \cdot \sigma^*(t = n+1) < y_{n+1} < \hat{y}_{n+1} + t_{\alpha;n-2} \sigma^*(t = n+1), \quad (1)$$

де $\alpha = 1 - \gamma$ – ступінь неточності; $t_{\alpha;n-2}$ – задається в таблиці розподілу Ст'юдента;

$$\sigma^*(t = n + 1) = \sigma_{\varepsilon} \sqrt{1 + \frac{1}{n} + \frac{(n+1-\bar{t})^2}{\sum_{t=1}^n (t_i - \bar{t})^2}}, \quad \bar{t} = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n t, \quad \sigma_{\varepsilon} = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^n (y_t - \hat{y}_t)^2}{n-2}},$$

де $\hat{y}_t$ – розрахункове значення спостереження; y_t – емпіричне значення спостереження; n – кількість спостережень.

Отримані з використанням зазначених вище методів прогностичні значення показують позитивну тенденцію зміни показника величини активів як венчурних, так і невенчурних ІСІ (табл. 1).

Таблиця 1

Прогностичні значення величини активів вітчизняних ІСІ на 2013-2014 рр.
(в млрд грн)

№ з/п	Методи прогнозування	Прогностичні показники					
		Загальні активи невенчурних ІСІ			Загальні активи венчурних ІСІ		
		31.12.2013	30.06.2014	31.12.2014	31.12.2013	30.06.2014	31.12.2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Точкові прогнози							
1.	Середнього рівня ряду	9,5	9,7	9,9	119,2	126,5	130,0
2.	Середнього абсолютного приросту	9,9	10,3	10,8	165,5	176,5	187,4
3.	Середнього темпу росту	10,0	10,5	11,1	169,5	185,9	203,9
4.	Ковзної середньої (з коефіцієнтом згладжування 3)	10,2	10,1	9,6	142,5	139,9	133,4
5.	Ковзної середньої (з коефіцієнтом згладжування 4)	10,1	10,0	10,0	136,1	136,7	136,5
6.	Ковзної середньої (з коефіцієнтом згладжування 5)	9,8	10,0	10,0	130,2	132,7	134,6
7.	Аналітичного вирівнювання	11,2	11,7	12,2	164,6	175,9	187,2
Інтервальний прогноз							
	Нижня межа прогнозу	8,9	9,1	9,4	157,8	169,1	180,4
	Верхня межа прогнозу	13,6	14,3	15,0	171,4	182,7	194,0

Джерело: розраховано на основі опрацювання даних Нацкомфінпослуг України та Української асоціації інвестиційного бізнесу.

На відміну від інших видів небанківських фінансових установ і низки банків, динаміка активів венчурних ІСІ навіть у період фінансової кризи характеризувалася стійким щорічним зростанням, що мало місце і в 2010-2013 роках. Такий розвиток цього сектора інвестиційного бізнесу в Україні зумовлений тим, що на сьогоднішній день ІСІ є одним із простих та відносно надійних способів портфельного інвестування. У той же час, багато інвесторів, особливо дрібних, надають перевагу вкладенню коштів у банківський сектор, незважаючи на переважно нижчий дохід. Це зумовлено їх кращою обізнаністю з діяльністю банківських установ, ставленням до останніх як до менш ризикових фінансових інститутів, порівняно з ІСІ.

На підставі отриманих прогнозів можемо стверджувати, що для величини активів ІСІ, особливо венчурних, збережеться позитивна тенденція в короткостроковій перспективі, незважаючи на низький на сьогоднішній день рівень доходів населення та прибутків суб'єктів господарювання. За найбільш вірогідними прогнозними значеннями величина загальних активів венчурних фондів на кінець 2013 р. може скласти 164,2 млрд грн, на кінець 2014 р. – 187,2 млрд грн, збільшившись у порівнянні з показниками попереднього року на 12,8 % та 13,7 % відповідно.

Аналогічно, як і для інших показників, що характеризуються стійким щорічним зростанням, при прогнозуванні величини активів венчурних ІСІ варто відмовитися від методу середнього рівня ряду, прогноз із використанням якого складає станом на 31 грудня 2013 р. 119,2 млрд грн, на 31 грудня 2014 р. – 130,3 млрд грн (при фактичному їх значенні на 30 червня 2013 р. 154,5 млрд грн). З аналогічних причин недоцільним є й використання методу ковзної середньої, за допомогою якого також отримано прогнозні значення, менші фактичного на 30 червня 2013 р., за наявності чітко вираженої тенденції до зростання цього показника.

Величини прогнозів активів венчурних ІСІ, визначені методами аналітичного вирівнювання, середнього абсолютного приросту та середнього темпу росту, несуттєво різняться між собою, тому вважаємо, що кожен із них дозволяє отримати достовірний базовий прогноз, на основі якого можна приймати обґрунтовані рішення. Підтвердженням доцільності використання таких методів є те, що отримані з їх допомогою результати потрапляють в довірчий інтервал прогнозування.

Динаміка загальних активів невенчурних ІСІ до 2013 р. характеризувалася невисокими, але стійкими темпами зростання [1]. Ситуація змінилася в середині 2013 р., коли спостерігалось зменшення цього показника, хоча це ще не є приводом для прогнозування його зниження в наступних періодах. Виходячи з цього, методи середнього рівня ряду і ковзної середньої вважаємо такими, що забезпечують менш достовірний прогноз.

Методи середнього абсолютного приросту та середнього темпу росту дають прогнози, які зазнали суттєвого впливу останнього показника часового ряду, що зумовлює їх нижчу вірогідність порівняно з методом аналітичного вирівнювання. Це зумовлено тим, що цей метод згладжує випадкові коливання, що найвірогідніше мало місце у 2013 р.

Таким чином, як і для активів венчурних ІСІ, прогностні значення величини активів невенчурних фондів, отримані методом аналітичного вирівнювання потрапляють в довірчий інтервал прогнозування. Треба відзначити, що надійність попадання очікуваних значень у наведений у таблиці 1, довірчий інтервал становить 0,9. Нижні межі зазначеного інтервалу можуть бути використані як песимістичні прогнози для показника активів ІСІ, а верхні – для формування оптимістичного прогнозу.

За методом аналітичного вирівнювання величина активів невенчурних ІСІ на кінець 2013 р. складе 11,2 млрд грн, а на кінець 2014 р. – 12,2 млрд грн відповідно. Річні темпи приросту зазначених показників за прогностними даними складуть за підсумками 2013 р. та 2014 р. відповідно - 0,9 % та 8,9 %.

Сумарна величина загальних активів вітчизняних ІСІ за прогностними даними на кінець 2013 р. складе 175,8 млрд грн, на кінець 2014 р. – 199,4 млрд грн. Річні темпи приросту зазначених показників за отриманими даними складуть 11,8 % та 13,4 %, відповідно. Прогностні значення показників інвестиційної спроможності ІСІ дають підстави стверджувати, що у найближчій перспективі вони продовжать процес нагромадження інвестиційних активів, хоча дещо й зменшать темпи цієї діяльності. Це дозволить зазначеним фінансовим інститутам зберегти та закріпити за собою пріоритетну роль в системі інституційного інвестування небанківського типу. Динамічний розвиток інших небанківських інституційних інвесторів у найближчій перспективі не вплине на лідируючі позиції ІСІ, адже інвестиційні активи цих інститутів у 2012 р. були більшими за активи страховиків у 2,9 рази, за активи недержавних пенсійних фондів – у 83,9 рази [1; 8].

Висновки фахівців Української асоціації інвестиційного бізнесу свідчать про подальше удосконалення моделі розвитку, за якою вітчизняний ринок спільного інвестування демонструє інтенсивне зростання. Останніми роками уповільнилися темпи входження на ринок нових учасників, проте спостерігається збільшення величини активів, нагромаджених фондами, та вартості активів в управлінні кожної компанії з управління активами (КУА). Має місце загострення конкуренції між інвестиційними фондами за кошти учасників, зростання загального рівня інвестиційної культури серед населення, розширення асортименту послуг спільного інвестування, розширення регіональної мережі діяльності компаній із управління активами та ін. [1]. У таких умовах підвищуються вимоги до якості активів ІСІ, формування та управління якими забезпечують компанії з управління активами.

У проекті Стратегії розвитку фінансового сектора країни на період до 2015 р. зазначені основні негативні моменти розвитку індустрії спільного інвестування, на подоланні яких слід зосередити подальші зусилля. Серед них: низький рівень довіри до діяльності ІСІ з боку потенційних учасників та інвесторів, домінування серед фондів псевдовенчурних інститутів, відсутність ефективної та прозорої системи оцінки діяльності інвестиційних фондів, дефіцит привабливих для інвестування фінансових інструментів та штучне стримування інвестування ресурсів фондів в іноземні цінні папери [10]. Суттєвим фактором, що стримує розвиток спільного інвестування в Україні, є

дискримінаційний, у порівнянні з вкладниками банківських установ, порядок оподаткування доходів власників цінних паперів ІСІ.

Висновки. Спираючись на отримані прогнозні показники, можна стверджувати, що в найближчій перспективі роль вітчизняних ІСІ в процесах залучення інвестиційного капіталу та розвитку системи інституційного інвестування буде зростати. Позитивний вплив на це будуть справляти наступні чинники:

- підвищення рівня доходів населення та нагромаджень суб'єктів господарювання;
- збільшення питомої ваги інвестиційних заощаджень та заощаджень на непередбачений випадок і старість в нагромадженнях громадян;
- зростання попиту на новітні та нетрадиційні для банків інвестиційні послуги;
- активний розвиток фондового ринку;
- прискорений інституційний розвиток небанківського фінансового сектора країни.

Подальший розвиток діяльності ІСІ дозволить в майбутньому покращити кількісні та якісні показники функціонування вітчизняного фондового ринку. Однак, для того, щоб зазначені процеси відбувались максимально ефективно та інтенсивно, слід реалізувати низку заходів із удосконалення вітчизняного фондового ринку, зокрема: збільшення його капіталізації, ліквідності та прозорості, удосконалення ринкової інфраструктури та забезпечення її надійного й ефективного функціонування, удосконалення механізмів державного регулювання операцій із цінними паперами, захисту прав інвесторів. Із прийняттям нової редакції Закону «Про інститути спільного інвестування», розширюється «лінійка» ІСІ за рахунок їх спеціалізації за класами активів та інвестиційними стратегіями. Це допоможе остаточно сформувати структуру ринку послуг ІСІ, орієнтованих на керування заощадженнями як індивідуального, так і крупного приватного інвестора.

Головним завданням державної політики щодо розвитку ринку спільного інвестування в Україні має стати істотне підвищення ролі ІСІ та компаній із керування активами у забезпеченні реального сектора національної економіки необхідними інвестиційними ресурсами. Державна політика щодо розвитку індустрії спільного інвестування повинна бути спрямована на збільшення масштабів діяльності ІСІ із залучення заощаджень домашніх господарств та інвестиційних ресурсів підприємницьких структур, створення необхідних законодавчих та організаційних передумов для більш активної участі цих інститутів у фінансуванні пріоритетних галузей національної економіки та реалізації інноваційних проектів і державних програм. Одночасно вона повинна бути націленою на посилений захист інвесторів, особливо в умовах фінансових криз.

Подальший розвиток діяльності ІСІ повинен базуватися на забезпеченні належної дохідності їх активів, перевагах в оподаткуванні, зниженні ризиків за рахунок диверсифікації та професійного управління інвестиційними ресурсами,

що дозволить Україні за рахунок цих інститутів мобілізувати внутрішні ресурси для активізації інвестиційного процесу.

Список використаних джерел

1. Аналітичні огляди ринку управління активами у 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 (1-ше півріччя) рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>.
2. Вдовиченко А. Функціонування венчурних фондів в Україні / А. Вдовиченко // Вісник НБУ. – 2009. – № 10. – С. 30-35.
3. Вовчак О. Д. Розвиток окремих категорій інституційних інвесторів в Україні / О. Д. Вовчак. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 260-266.
4. Копич І. М. Математичні моделі в менеджменті та маркетингу : навч. посіб. / І. М. Копич, В. М. Сороківський, В. М. Стефаняк. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2010. – 268 с.
5. Кутрань К. В. Особливості венчурного інвестування в Україні / К. В. Кутрань // Фондовий ринок. – 2009. – № 38 (615). – С. 22-28.
6. Пенькова О. Г. Методологія прогнозування основних макроекономічних показників на довгостроковий період / О. Г. Пенькова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 2 (117). – С. 57-62.
7. Реверчук С.К. Інституційна інвестологія: навч. посіб. / С. К. Реверчук, О. Д. Вовчак, С. І. Кубів та ін. ; [за наук. ред. С. К. Реверчука]. – К.: Атіка, 2004. – 208 с.
8. Статистика та аналітичні матеріали Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (до 28.11.2011 р. Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
9. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2015 р. (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
11. Управління реструктуризацією фінансових посередників в економіці України : монографія / С. К. Реверчук, А. О. Ковалюк, Т. В. Яворська та ін. ; [за наук. ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука]. – Львів : Видавництво “Растр-7”, 2011. – 280 с.
12. Циганова Н. В. Потенціал розвитку вітчизняного ринку спільного інвестування [Текст] / Н. В. Циганова, А. С. Шпанко // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 100-108.
13. Черкасова С. В. Сучасний стан та перспективи розвитку інвестування в небанківському фінансовому секторі : монографія / С. В. Черкасова, М. В. Сороківська. – Львів : Растр-7, 2013. – 186 с.

Подано до редакції 13 грудня 2013 року

Черкасова С. В., Сорокивская М. В.

Перспективы развития деятельности ИСИ в отечественной системе институционального инвестирования

Авторами проанализирована деятельность отечественных институтов совместного инвестирования сквозь призму посткризисных трансформаций. Разработанные альтернативные прогнозы их развития с учетом современных тенденций модернизации отечественной экономики и законодательных изменений относительно функционирования инвестиционных фондов в Украине. Обоснованы предложения относительно повышения инвестиционной способности институтов совместного инвестирования и очерчена их роль в развитии институционального инвестирования в Украине.

Ключевые слова: институты совместного инвестирования, институциональное инвестирование, система институционального инвестирования, современные тенденции, прогноз, инвестиционная способность.

Cherkasova S. V., Sorokivska M. V.

Development prospects of investment funds activity in domestic system of institutional investment

Authors analyze the activity of domestic investment funds through a prism of postcrisis transformations. The alternative forecasts of their development taking into account modern lines of domestic economy modernization and legislative changes concerning functioning of investment funds in Ukraine are developed. The suggestions concerning increase of investment funds investment ability are proved and their role in institutional investment development in Ukraine is outlined.

Key words: investment funds, institutional investment, system of institutional investments, modern lines, forecast, investment ability.

Черкасова Світлана Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Львівської комерційної академії.

Сороківська Марія Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Львівської комерційної академії

УДК 657

Шара Є.Ю.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ЗАПАСІВ

У статті обґрунтовано підходи щодо здійснення оцінки собівартості запасів у балансі з урахуванням наявних тенденцій гіперінфляції, а також те, що суми оцінки собівартості запасів в балансі в умовах гіперінфляції необхідно перераховувати із застосуванням загального індексу цін, починаючи з дати їх придбання. Крім того, обґрунтовано застосування методу відображення фінансового результату реалізації на валовій основі без урахування наданих знижок, який не відповідає принципів обачності.

Ключові слова: виробничі запаси, первісна вартість, чиста вартість реалізації, справедлива вартість, методи оцінки.

Постановка проблеми. Недосконала методологія обліку та відображення у фінансових звітах витрат підприємства, закладених у методології їх оцінки та визнання за національними обліковими стандартами, приводить до необхідності уточнення питання оцінки запасів. Система обліку дооцінки виробничих запасів, яка склалася роками, не задовольняє вимоги ринку, оскільки умови функціонування значно розширюють коло операцій, що проводяться з запасами. Відсутність єдиної методичної основи та аспектів оптимізації призвели до схоластичного підходу в розвитку облікової системи, зокрема й запасів. Питання оцінки собівартості запасів вимагають подальшого дослідження і внесенням, на цій основі, пропозицій із їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цього питання приділялася значна увага, про що свідчить значна кількість студій у цій галузі. Різні аспекти цієї проблеми знайшли відображення в роботах провідних учених економістів України: Ф.Ф.Бутинця, Б.І.Валуєва, С.Ф.Голова, М.В.Кужельного, Є.В.Мниха, Л.В.Нападовської, М.С.Пушкаря, В.В.Сопка, Л.К.Сука, Н.М.Ткаченко, М.Г.Чумаченка, В.Г.Швеця, В.О.Шевчука та зарубіжних країн: П.С.Безруких, П.П.Новиченка, І.І.Поклада, С.Брю, К.Макконелла, Й.С.Мацкевічюса, Б.Нідлза, П.Семюелсона, С.А.Стукова, Р.Ентоні, А.Яругової та інших. Перехід вітчизняних підприємств до нових умов господарювання зумовив перегляд положень та розробку нових підходів до питань обліку запасів та їх оцінки.

Мета статті: Обґрунтування необхідності уточнення оцінки собівартості запасів у балансі з урахуванням наявних тенденцій гіперінфляції.

Виклад основного матеріалу. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси та їх розкриття у фінансовій звітності регламентовані Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [1]. Відповідно до П(С)БО 9 [1] в балансі товарно-матеріальні цінності відображаються за:

- первісною вартістю – сумою фактичних витрат на їх придбання або виготовлення;

- чистою вартістю реалізації запасів – очікуваною ціною реалізації запасів в умовах звичайної діяльності за вирахуванням очікуваних витрат на завершення їх виробництва та реалізацію;

- справедливою вартістю – сумою, за якою можна обміняти актив або оплатити зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

На практиці для відображення в бухгалтерському балансі і фінансовій звітності запасів товарно-матеріальних цінностей у грошовій оцінці використовують ціни:

- історичні, або ціни придбання, які були актуальними в минулому, тобто в момент отримання запасу;

- поточні, що використовуються в момент виконання оцінки;

- ціни відтворення, або репродукційні – це ціни передбачення визначених складових, відповідних у момент, коли цю складову буде замінено.

Зміну цін спричиняють дві складові. Одна є результатом дії ринкових чинників – попиту і пропозиції, а друга – зміни цін, зумовленої інфляцією. Тому одним із недоліків структури грошового вираження вартості є відсутність стабільності грошової одиниці з погляду вибраної реальної одиниці вартості, що виявляється у тенденції до зростання цін.

При надходженні запасів на підприємство їх первісна вартість формується залежно від способу надходження на підприємство. Відомо, що запаси можуть надходити на підприємство такими шляхами: придбані за грошові кошти та їх еквіваленти; виготовлені власними силами підприємства; внесені до статутного капіталу; безоплатно отримані; придбані в результаті обміну на подібні активи; придбані в результаті обміну на неподібні активи; виявлені як надлишок при інвентаризації.

За міжнародними стандартами бухгалтерського обліку [3] у звітному бухгалтерському балансі матеріальні цінності оцінюють за мінімально можливою вартістю, яку отримують порівнянням фактичної собівартості придбаних запасів із їх ринковими цінами на момент складання звітного балансу.

Для відображення запасів товарно-матеріальних цінностей у звітному балансі в міжнародній практиці використовують такі методи оцінки :

- за первісною вартістю, до якої входять витрати на придбання конкретного об'єкта;

- за відновною вартістю, яка є сумою грошових коштів, що необхідно було б сплатити в певний момент у разі заміни об'єкта відповідним іншим об'єктом;

- за чистою реалізаційною вартістю – ціною продажу за вирахуванням торгових витрат і прибутку;

- за приведеною вартістю – дисконтованою величиною майбутніх надходжень грошових коштів, які, як очікується, може принести реалізація певного предмета в ході звичайної «комерційної операції».

Підприємства відображають у обліку та звітності виробничі запаси (сировину, основні та допоміжні матеріали, паливо, куповані напівфабрикати та комплектуючі вироби, запасні частини, тару, що використовується для

пакування та транспортування продукції, інші матеріальні ресурси) за їх фактичною собівартістю.

Фактична собівартість матеріальних ресурсів визначається за витратами на їх придбання, націнки (надбавки, комісійні винагороди, сплачені зовнішньоекономічним організаціям та організаціям, що здійснюють постачання посередникам), вартість послуг товарних бірж, митні збори, витрати на транспортування, зберігання та доставку, які здійснюються сторонніми організаціями.

Згідно з листом Міністерства економіки та Міністерства фінансів України від 31.05.1993р. №37-20/248/07 - 104 (з доповненнями від 27.07.1994р. №90/63). «Порядок проведення дооцінки залишків товарно-матеріальних цінностей», таке право може бути реалізоване за умови зміни цін на виробничі запаси та товари, навіть якщо протягом місяця не було надходжень за новими цінами [2]. Обґрунтування нової ціни повинно мати документальне підтвердження постачальника за підписом керівника підприємства чи організації або інша інформація про ринкові ціни на аналогічні товари, що склалися на момент переоцінки.

Неліквідні запаси товарно-матеріальних цінностей [2] повинні виключатися з балансу і списуватися на збитки того періоду, у якому вони були визнані як непридатні для подальшого використання.

Списання матеріалів на виробництво чи інші потреби протягом звітного періоду рекомендується здійснювати за обліковими цінами (планова собівартість, середня ринкова ціна тощо), а наприкінці періоду коригувати облікові ціни до рівня фактичної собівартості кожного спожитого матеріального ресурсу. Якщо інтенсивність споживання матеріальних ресурсів, кількість їх постачальників та варіація договірних цін незначна, дозволяється відразу списувати їх на виробництво за фактичною собівартістю. Але враховуючи ту обставину, що на кінець звітного періоду, як правило, більшість підприємств зацікавлені в проведенні дооцінки своїх запасів, то всі процедури, пов'язані з використанням різних оцінок витрат матеріальних ресурсів протягом періоду, зводяться нанівець. На нашу думку, методи оцінки товарно-матеріальних запасів, а отже і списання їх на виробництво чи для реалізації, які застосовуються на сьогодні підприємствами, не забезпечують високої точності відповідних показників, дають можливість окремим підприємствам постійно завищувати фактичну собівартість спожитих матеріальних ресурсів, що дає їм можливість знижувати податок на прибуток, але не дозволяє дати реальну оцінку фінансовим результатам діяльності.

Крім того, важливою проблемою, що виникає при визначенні витрат звітного періоду, є оцінка витрат на спожиті матеріали.

Як уже зазначалося, фактична собівартість запасів повинна включати всі витрати на придбання, витрати на переробку та інші витрати, що виникли під час оприбуткування запасів до їх теперішнього місцезнаходження та приведення їх у теперішній стан. Витрати на придбання складаються з ціни придбання, ввізного мита, та інших податків (крім тих, що згодом повертаються податковими органами), а також витрати на транспортування,

навантажувально-розвантажувальні роботи, інших витрат, пов'язаних із придбанням запасів. Торгові та інші знижки за МСБО 2 «Запаси» [3] вираховуються при визначенні витрат, що входять до складу собівартості запасів. У той же час подібна вимога чітко виписана у національному стандарті 8 «Нематеріальні активи» [1] та в П(С)БО 7 «Основні засоби» [1], але чомусь не включається до П(С)БО 9 «Запаси» [1]. Відповідно ніяких вказівок з цього приводу немає і в Інструкції про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку № 291 від 30.11.99р. [4] (із змінами і доповненнями від 09.11.11р.). У Плані рахунків також відсутні рахунки чи субрахунки, які б давали можливість чітко відобразити надані продавцем, але не використані покупцем торговельні знижки, наприклад, у випадку чинності наданих знижок за умови погашення покупцем заборгованості протягом узгодженого терміну. Якщо, наприклад, сплата боргу здійснюється після закінчення терміну чинності наданої знижки, то проблем не виникає, бо вартість оприбуткованого товару є його фактичною собівартістю. Якщо ж покупець сплачує рахунок постачальника протягом пільгового терміну дії знижки, виникає питання: яким чином відобразити цю знижку на рахунках, якщо не застосовувати метод «червоного сторно», від якого, як відомо, намагалися відійти розробники облікової концепції?

Тому для вирішення цієї проблеми доцільно у 6 класі рахунків у рамках синтетичного рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» ввести спеціальний регулюючий рахунок «Надані торговельні знижки».

Фактично ця сума є збитком від невикористаних можливостей, як її трактує Е.С.Хендріксен [5], а тому її слід відобразити у складі інших операційних витрат (рахунок 94) у тому періоді, коли знижки не були використані.

Інформація про загальну суму невикористаних знижок, наданих постачальниками підприємству є цілком доречною для користувачів, оскільки свідчить про недосконалість управління грошовими потоками. Але для того, щоб ця інформація дійсно знайшла своє відображення у фінансовій звітності та дійшла до користувача, слід внести доповнення до п.9 П(С)БО 9 «Запаси» [1]: «...собівартість запасів складається з таких фактичних витрат: суми, що сплачується згідно з договором постачальнику (продавцю) за вирахуванням будь-яких наданих ним торговельних знижок...».

У відповідності до П(С)БО 9 «Запаси» [1], як уже зазначалося, запаси слід оцінювати, за найменшим із двох показників: собівартістю або чистою вартістю реалізації. У цьому визначенні термін «чиста вартість реалізації» - це розрахункова ціна продажу за умов звичайної господарської діяльності мінус розрахункові витрати завершення виробництва та розрахункові витрати, потрібні для здійснення продажу.

Таким чином, для здійснення оцінки запасів та відповідної оцінки собівартості спожитих для виробництва готової продукції запасів слід застосовувати правило нижчої з оцінок «собівартість» чи «чиста вартість реалізації». Однак в умовах гіперінфляційної економіки згідно з МСБО 29 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції» фінансові звіти підприємства

мають бути виражені в одиниці виміру, що діє на дату балансу. Відповідні дані для попереднього періоду повинні також бути перераховані в одиницю виміру, яка діє на дату балансу [3].

Отже, суми оцінки запасів у балансі в умовах гіперінфляції необхідно перераховувати із застосуванням загального індексу цін, починаючи з дати їх придбання. Якщо такий офіційний індекс цін відсутній за період, з дати придбання чи дати останньої переоцінки до дати балансу, то цим стандартом дозволяється використовувати оцінку на основі змін курсу обміну валют звітності на відносно стабільну іноземну валюту [3]. Але і в цьому випадку не можна говорити про автоматичне перерахування немонетарних статей активів, бо правило мінімальної оцінки із собівартості та чистої вартості реалізації залишається чинним.

Враховуючи ці обставини, вважаємо за необхідне виділяти окремі субрахунки 3-го рівня на субрахунку 946 «Втрати від знецінення запасів»: 946.1 «Втрати від знецінення запасів» та 946.2 «Дооцінка запасів до рівня собівартості». Останній субрахунок є контрарним відносно субрахунку 946.1. Такі перерахунки запасів до мінімальної з двох оцінок слід здійснювати лише на дату складання фінансової звітності, а не щомісяця, а результати відносити на рахунок фінансових результатів, але розкривати інформацію результатів про переоцінку окремо у примітках до фінансової звітності.

Тобто переоцінку товарних запасів необхідно здійснювати окремо по кожному виду товарно-матеріальних цінностей, у залежності від коливання ринкових цін на подібні товари на ринку під час складання балансу.

Індексації підлягають всі запаси сировини, матеріалів, незавершеного виробництва та готової продукції в цілому з попереднім чи наступним коригуванням балансової вартості окремих видів запасів до мінімальної з двох оцінок - собівартості чи чистої вартості реалізації. Виходячи з цих базових методологічних положень, слід визнати за недоцільну діючу практику щомісячної автоматичної дооцінки запасів до рівня звичайних цін, що діють на дату складання балансу за звітний місяць, особливо якщо врахувати, що ця практика діяла в періоди відносно фінансової стабільності, так і в періоди гіперінфляції, без урахування кон'юнктури ринку, стану запасів та можливостей їх реалізації.

За П(С)БО 9 «Запаси»[1] підприємства одержали можливість використання альтернативних формул оцінки запасів: ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів; середньозваженої собівартості; собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО); нормативних затрат; ціни продажу; собівартості останніх за часом надходження запасів (ЛІФО), який був відмінений і на сьогодні не використовується в Україні.

Всі з зазначених формул, за винятком формул ФІФО і ЛІФО, вже давно відомі бухгалтерам-практикам. Що ж до формул ФІФО та ЛІФО, необхідно зробити такі зауваження, які не знайшли свого відображення у П(С)БО 9 «Запаси» [1], але є суттєвими за вибору конкретної формули оцінки запасів на підприємстві.

Формула ФІФО, за якою оцінка запасів здійснюється за цінами останніх надходжень, як правило, враховує зміну ринкових цін, а тому суми переоцінки запасів у цьому випадку є мінімальними. У період зростання цін ця формула дає можливість одержати максимальне значення облікового прибутку. Останнє є певним недоліком формули, оскільки за цих умов не виконується принцип обачності. Як відомо, в Україні більшість суб'єктів господарювання у своїй діяльності використовують для оцінки вибуття запасів саме цей метод оцінки.

Формула ЛІФО дає можливість оцінити запаси за цінами перших надходжень, тобто собівартість реалізації є дуже близькою до цін заміщення, а тому фінансовий результат реалізації є найбільш реальним, бо ціни заміщення зменшують одержаний дохід від реалізації на вартість закупівлі запасів, що склалась чи складеться найближчим часом на ринку. Отже, застосування формули ЛІФО є дуже корисним для цілей аналізу та управління, хоча для зовнішніх користувачів фінансової звітності підприємству не зовсім вигідно надавати інформацію про знижений порівняно з тим, що отримується із застосуванням інших формул оцінки запасів, рівень фінансового результату від реалізації. Зате принцип обачності у цьому випадку витримується повністю. Але цей метод оцінки запасів так і не знайшов практичного застосування в Україні.

Висновки:

1. Оскільки застосування методу відображення фінансового результату реалізації на валовій основі без урахування наданих знижок не відповідає принципів обачності, слід змінити схему відображення собівартості запасів та собівартості реалізації, використовуючи підхід, заснований на чистій собівартості, тобто за вирахуванням наданих постачальником знижок. Саме у разі застосування цього методу користувач отримує доречну інформацію щодо збитків внаслідок невикористаних можливостей.

2. Враховуючи те, що суми оцінки собівартості запасів у балансі в умовах гіперінфляції необхідно перераховувати із застосуванням загального індексу цін, починаючи з дати їх придбання, слід визнати за недоцільну діючу практику щомісячної автоматичної дооцінки запасів до рівня звичайних цін, що діють на дату складання балансу за звітний місяць, особливо якщо врахувати, що ця практика діяла в періоди відносної фінансової стабільності, так і в періоди гіперінфляції, без урахування кон'юнктури ринку, стану запасів та можливостей їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Лень В.С. Стандарти бухгалтерського обліку в Україні: [Текст] Навч. пос. / Лень В.С. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.
2. Лист Міністерства економіки та Міністерства фінансів України від 31.05.1993р. №37-20/248/07-104 (з доп. від 27.07.1994р. №90/63) «Порядок проведення дооцінки залишків товарно-матеріальних цінностей». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0069-93>.

3. Войнаренко М.П., Пономарьова Н.А., Замазій О.В. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту: [Текст] Навч. посіб. / Под ред. Войнаренко М.П. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488с.
4. Інструкція «Про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій»; Зареєстровано в Міністерстві м. Київ юстиції України 21 грудня 1999р. за N893/4186 Затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 N 291 (z0892-99). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Електронний ресурс: режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=6&nreg=z0893-99>.
5. Хендриксен Э.С., Ван Бред М.Ф. «Теория бухгалтерского учета» [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vipbook.info/nauka-i-ucheba/ekonomika/20708-Hendriksen-E.S.-Van-Breda-M.F.-Teoriya-buhgaltersk.html>

Подано до редакції 1 листопада 2013 року

Шара Е.Ю.

Некоторые особенности оценки запасов

В статье обоснованы подходы по осуществлению оценки себестоимости запасов в балансе с учетом существующих тенденций гиперинфляции, а также то, что суммы оценки себестоимости запасов в балансе в условиях гиперинфляции необходимо перечислять с применением общего индекса цен с даты их приобретения. Кроме того, обосновано применение метода отражения финансового результата реализации на валовой основе без учета предоставленных скидок, не соответствующее принципу осмотрительности.

Ключевые слова: *производственные запасы, первоначальная стоимость, чистая стоимость реализации, справедливая стоимость, методы оценки.*

Shara E.Y.

Some features stock assessment

The article grounds approaches to evaluate the cost of inventories in the balance sheet with an allowance for current trends of hyperinflation, and the fact that the evaluation amount of cost of inventory in the balance sheet under the conditions of hyperinflation is necessary to recount using a general price index from the date of their purchase. Furthermore, the method application of laying-out financial results of realization on gross basis without regarding to given discounts that does not comply with the principle of prudence is substantiated.

Key words: *production reserves, initial cost, real cost of realization, fair value, valuation methods.*

Шара Є.Ю. – к.е.н., професор, Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь

***Збірник наукових праць
Національного університету
державної податкової служби України***

Електронне наукове видання

№ 2, 2013

Над випуском працювали:

Редактори-коректори:

Керівник групи

Зайцева І.В.

Калита О.П.

Науменко Л.М.

Павлова А.К.

Романчук С.М.

Скуратівська Г.В.

Розробка оригінал-макету

Варваренко Г.О.

**Технічне редагування та
комп'ютерна верстка**

Діденко Л.В.

Видавець і виготовлювач
Національний університет державної податкової служби України
вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна